Introducere

Copiii voştri nu sînt
copiii voştri.
Sînt fiii şi fiicele chemării
vieţii la viaţă.
Vin prin voi, dar nu din voi.
Şi chiar dacă sînt alături
de voi, nu vă aparţin.
Puteţi să le dăruiţi
dragostea, dar
nu şi gîndurile voastre.
Căci ei au propriile lor gînduri.

KHALIL GIBRAN

„Căci ei au propriile lor gînduri"

Iată o frază ce-ar putea fi o bună introducere la acest exerciţiu de reflecţie. Ne priveşte direct în calitate de părinţi, de însoţitori ai copiilor, responsabili de „educarea" lor şi de mijlocitori în procesul de învăţare al vieţii, dacă acceptăm să favorizăm abordarea relaţională faţă de copii. Şi aceasta, începînd de la mişcările tainice ale micului embrion, încă protejat de pîntecele mamei, şi terminînd cu furtunile şi preaplinul vîrstei adulte, trecînd prin toate etapele dezvoltării lor.

Jacques Salomé –
„Mami, tati, mă auziți?"

PARTEA ÎNTÎI

Limbajele nonverbale la copii

Pentru noi, părinții sau adulții care trăim alături de un copil sau îl însoțim pe drumul vieții, provocarea constă în a-i permite să realizeze actul cel mai dureros pentru fiecare, acela de a crește și de a se diferenția de noi. Îl autorizăm astfel să ne părăsească, să se despartă de noi, să se îndepărteze, pentru a întîmpina riscurile și minunile vieții.

Bună ziua,

Spun de fiecare dată, și de fiecare dată este tot mai adevărat* că atunci cînd mă adresez unui grup mare, folosesc, fără să-mi dau și fără să vă dați seama, limbaje nonverbale. Nu se observă la prima vedere, totuși inima-mi bate să-mi spargă pieptul, cămașa mi s-a lipit de piele, iar vocea mi-e mai scăzută decît de obicei. Pentru mine e, într-adevăr, o încercare să vorbesc în public, obișnuit cum sînt să lucrez în intimitatea unor grupuri mici sau față în față cu suferința individuală. Am 53 de ani și, de ceva timp, a început să mă intereseze în mod special prima copilărie. Pe urmele lui Sigmund Freud, care, cu aproape un secol în urmă, a deschis calea, pe urmele lui Françoise Dolto și stimulat de cercetările sale, urmînd multor altor cercetători, descopăr în ce măsură lucrurile esențiale dintr-o viață sînt hotărîte în primii ei ani. Am convingerea profundă că sistemele noastre relaționale, scenariile după care ni se desfășoară viața și poziția noastră existențială sînt configurate dincolo de limbajul verbal, fie înaintea apariției acestuia, fie pentru că acesta nu se va dovedi suficient pentru a traduce întîlnirea unei mogîldețe de om cu viața.

Dacă bebelușii și copiii foarte mici nu dispun de prea multe cuvinte pentru a vorbi, ei au în schimb multe alte limbaje pentru a se dezvălui pe sine. Aș vrea să vă vorbesc astăzi

* Acest text introductiv este luat dintr-o conferință susținută în fața educatorilor la Geneva, 30 mai 1988.

despre unele dintre aceste limbaje prin care bebelușul, copilul mic și mai tîrziu adultul încearcă să se dezvăluie, să se ascundă, încearcă să găsească un sens și, probabil, să existe.

Mai înainte de a-mi expune reflecțiile despre limbajele nonverbale ale copilului mic și de a susține ideea că „**toate comportamentele sînt limbaje**"*, aș vrea să prezint, în introducere, cîteva ipoteze asupra originilor comunicării și să mă opresc asupra unora dintre ideile care au stat la baza convingerilor mele.

În cultura noastră, comunicarea e considerată un fapt natural, chiar spontan, ceva ce vine de la sine. Dezvoltarea motorie, intelectuală și afectivă însoțește și susține dezvoltarea exprimării și, deci, a comunicării. Vedem totuși în jurul nostru, în vecinătatea noastră, în noi, adevărați infirmi ai relațiilor. Fiecare dintre noi descoperă într-o bună zi că handicapul lui cel mai frecvent este tocmai acela de a nu ști să se pună în comun. Descoperă că dincolo de o posibilă exprimare a unei idei, a unui sentiment, a unui fapt trăit, există numeroase obstacole în calea împărtășirii acestora, în calea punerii lor în comun, pentru care este nevoie de o dublă mișcare, cea de a da și cea de a primi, de a expune și de a recepționa, de a spune și de a înțelege. De aici, necesitatea vitală de a învăța, de a reînvăța să comunicăm mai bine. În egală măsură, de a insista asupra responsabilității ce îi revine fiecăruia dintre noi de a îmbunătăți **calitatea** comunicării pe care vrem să o stabilim cu celălalt. De aici nevoia de a sublinia iar și iar cît de inutil și de steril mi se pare să-l acuzăm pe celălalt, pe ceilalți ori lumea întreagă sau, mai mult, să ne autodescalificăm, să ne acuzăm că sîntem incapabili sau răi atunci cînd nu sîntem mulțumiți de relațiile în care trăim. De aici nevoia de a ieși din această dublă capcană atît de frecventă, care înseamnă să-i acuzăm pe alții sau pe noi înșine, pentru a încerca în schimb să ne definim, să ne poziționăm, adi-

* Françoise Dolto, *Tout est langage*, Éd. Carrières-Vertige.

că să afirmăm cuvîntul nostru ca fiind diferit (și nu opus sau contrar) față de al altuia.

Sîntem ființe ale legăturilor. În acest cuvînt, „legături", există cuvîntul „a lega". Sînt în legătură cînd mă văd identificat, alăturat și recunoscut ca diferit de celălalt. Această rădăcină este prezentă și în cuvîntul „religie", *religare* = a lega din nou. În sensul în care sîntem legați de ceva mai măreț, mai important decît noi înșine, de univers, de cosmos, de energia vitală, de Dumnezeu, dacă aceasta este credința noastră intimă. Ajungem prea des la vîrsta adultă avînd o istorie personală „uitată"*, fragmentată. Această istorie divizată ne va face să intrăm în legătură cu celălalt... fără să ne cunoaștem deloc pe noi înșine.

La originile oricărei relații:

— se află dorințele sau reținerile care guvernează procrearea,
— se află deja schimburile simbiotice ale gestației și multiplele implicații ale unei desprinderi numite naștere.

Pentru noi, toți foști copii care au trăit-o, aș vrea să amintesc această situație.

Pentru aceasta, vă trimit la desenele A și B de la paginile următoare. Cel al pîntecelui unei femei purtînd un embrion, un fetus, un bebeluș, în interior, urmînd diferitele stadii ale gestației.

În acest pîntece în care, de obicei, stă timp de nouă luni, el este legat de mama sa și, prin intermediul acesteia, de mediul imediat înconjurător, primitor, ostil ori stresant. Aici e deja în poziție de decolare, gata să iasă pentru a-și începe călătoria în viață.

Între altele, bebelușul acesta este format din cinci părți distincte, absolut indisociabile, în așa fel încît, dacă una dintre părți este afectată, e amenințat tot întregul.

---

* Vezi Sylvie Galland, Jacques Salomé, *Les mémoires de l'oubli*, Éd. Jouvence.

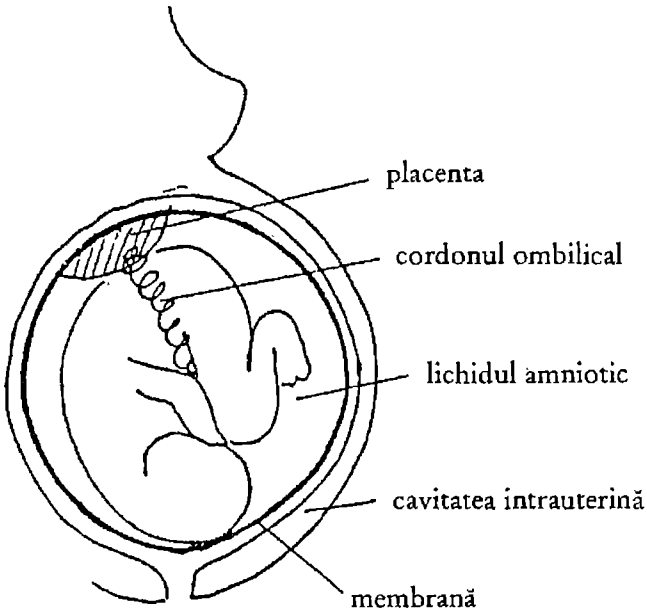

Desenul A

Vă reamintesc care sînt aceste cinci elemente, pentru că sînt convins că ele reprezintă ceea ce fiecare dintre noi încearcă să regăsească de-a lungul întregii vieți relaționale extrauterine, pînă în ultima clipă a existenței.

1. embrionul, fetusul sau bebelușul
2. cordonul ombilical
3. placenta
4. lichidul amniotic
5. membrana, care îmbracă totul

Aceste cinci elemente formează un tot care s-a dezvoltat, în cavitatea uterină, în simbioză, într-un acord relativ cu acest mediu intern.

Iar nouă luni mai tîrziu, iată-l, sînteți dumneavoastră sau sînt eu, după aventura uimitoare a nașterii. Dincolo de faptul

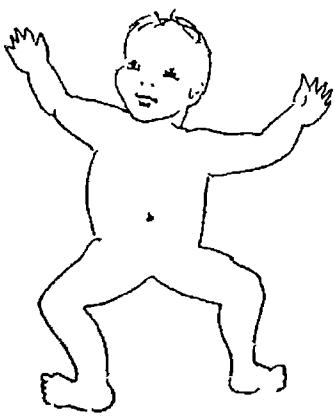

Desenul B

că a fost părăsit un univers închis, lichid, protejat, în favoarea unui univers infinit, mai mult sau mai puțin primitor, nașterea a însemnat separare și dezmembrare, căci au fost pierdute definitiv patru din cele cinci părți care îl alcătuiau.

Există atîta frumusețe în fiecare început.

R. M. RILKE

- A pierdut placenta, aruncată (sau vîndută, în țările considerate civilizate, laboratoarelor de produse cosmetice).
- Cordonul ombilical e și el aruncat, iar această practică mă face să reacționez violent*.
- Lichidul amniotic se pierde, fără a i se acorda nici cea mai mică atenție, fiind șters cu buretele de curățat în sala de nașteri.
- Membrana are aceeași soartă.

Toate aceste elemente care ne-au format, care ne-au însoțit timp de nouă luni sînt neglijate, sînt pierdute, uitate în să-

* În unele culturi primitive, placenta și cordonul ombilical sînt obiectul unei atenții deosebite. Sînt păstrate și integrate unor credințe, fac „parte" din viața relațională viitoare a copilului și a adultului. Prelungesc copilul, legîndu-l la viața simbolică a clanului, a tribului.

lile de nașteri moderne. Regret lucrul acesta și aș vrea să protestez, să invit la modificarea acestor practici.

Convingerea mea profundă este aceea că, de fapt, fiecare dintre noi va încerca cu îndîrjire, uneori cu disperare, de-a lungul întregii sale vieți, pînă în ultimele clipe, să regăsească echivalentul simbolic al acestor patru părți pierdute la naștere, prin relațiile pe care încearcă să le lege cu ceilalți.

Și astfel, în unele relații vom căuta aspectul nutritiv, de subzistență, al legăturii, *echivalentul placentei.* Așa că, dacă cineva vă privește cu ochi îndrăgostiți... fiți foarte atent, s-ar putea să vă perceapă ca pe o placentă!

Se spune, de altfel, în limbaj popular: „Mă înghite, mă mănîncă de viu, se ține scai de mine." Așa vorbesc adulții despre partenerul de viață sau despre copiii lor. Copiii spun despre adulții din jurul lor: „Mă sufocă..."

În aceste relații vom căuta cu multă forță, cu multă convingere, uneori plini de confuzie sau de violență echivalentul simbolic al aspectului nutritiv, hrănitor al placentei.

În alte relații vom căuta *echivalentul cordonului,* care ne va da sentimentul că sîntem legați. Tocmai de aceea nu subscriu mitului reprezentat de credința că noi „tăiem cordonul" la naștere sau în alte momente ale existenței noastre. Poate că nu-l vom tăia niciodată, rămînînd legați (ceea ce nu înseamnă lipiți) de persoanele semnificative din istoria noastră personală. Singurul lucru la care am putea spera este să interiorizăm semnificanți diferiți. Dacă la începutul vieții lăsăm să treacă în interior lapte, dragoste, mai apoi vom interioriza o privire diferită, stimuli, confirmări, încurajări, amenințări, temeri etc. Prin acest „cordon", legătură puternică și fragilă în același timp, care ne leagă, ne lipește, ne reține sau ne sufocă, vom lăsa să circule toată seva fertilă a schimburilor vitale condiției noastre de bărbat sau de femeie.

În alte relații, vom căuta *echivalentul simbolic al lichidului amniotic,* care, după mine, reprezintă aspectul creativ al relației. Este stimulul mulțumită căruia în anumite relații ne

vom deschide, ne vom revela, vom dori să creștem, vom dori să dezvoltăm resurse pe care le ignoram, vom dori să lăsăm să iasă la iveală tot ce e mai bun în noi înșine.

În relațiile din prima copilărie, în creșe, în cămine și grădinițe, dacă trei sau patru persoane se ocupă de același copil, vom observa foarte repede că una dintre acestea devine mai însemnată pentru el. Și tocmai prin intermediul acestei persoane copilul dorește să se dezvăluie, să dăruiască ce are mai bun în el, să se deschidă în fața totalității imense a posibilităților sale.

Mai tîrziu, în relația de dragoste, care adesea e o relație foarte stimulativă, poate că vom descoperi și vom avea acces la aspecte ale noastre pe care altfel le-am ignorat: avem chef să scriem poeme, să urcăm Himalaya, să facem lucruri minunate. De altfel, știți bine, cînd sîntem îndrăgostiți, pășim adesea la jumătate de metru deasupra pămîntului, ni se declanșează creativitatea, sîntem uimiți de propriile posibilități.

Cînd un copil sau un adult se simte confirmat, recunoscut, în el se dezvoltă o infinitate de lucruri noi, dincolo de competențele obișnuite. Și întotdeauna vom dori să ne potențăm resursele prin intermediul cuiva însemnat pentru noi.

În alte relații vom căuta *membrana*, care pentru mine reprezintă echivalentul simbolic al locului nostru în lume. Fiecare dintre noi simte nevoia să fie recunoscut, să aibă un loc identificat, să nu fie tot timpul forțat să lupte pentru a-l păstra sau să fie ispitit să-l acapareze pe al celuilalt. Pentru a exista, nevoia noastră esențială de căldură, de afecțiune, trebuie să fie recunoscută, înțeleasă, satisfăcută. Nevoia de a fi recunoscut prevalează uneori chiar asupra necesității supraviețuirii.

Căci există o diferență între a trăi și a exista. Poate că putem trăi singuri, dar, pentru a exista, e nevoie de cel puțin doi oameni. Avem nevoie de relația cu celălalt. Sîntem toți ființe relaționale, iar legăturile ne lipsesc și ni le dorim în egală măsură.

Astfel, născîndu-ne, venind în lumea aparențelor, pierdem aceste patru elemente, o inevitabilă realitate fiziologică. Dar regret că în sălile de naștere moderne nu mai există loc pentru aceste elemente. „Sînt tatăl a cinci copii și am descoperit lucrul acesta foarte tîrziu. În cazul ultimei mele fetițe, am păstrat de la naștere, într-un mic flacon, puțin lichid amniotic. Am plantat un copac în cinstea nașterii ei și l-am udat cu acesta. E un eucalipt, crește în grădina bunicii ei și vă asigur că acest copac e foarte important pentru fetiță. Îi dă sentimentul că are rădăcini, că are un loc unde va fi recunoscută, orice s-ar întîmpla, orice ar face. Aceasta îi poate da siguranța că nu trebuie să reușească tot timpul la școală pentru a fi iubită, sau că trebuie să fie ca unul sau ca altul, căci acolo ea va fi recunoscută necondiționat pentru ceea ce este."

Mi-aș dori să putem regăsi în cultura cotidiană a relațiilor noastre aceste aspecte simbolice uitate și pierdute ale legăturii. Căci lipsa lor se află la originea multor suferințe*.

Și dacă ne-am gîndi serios la nevoile copilului?

Cînd le pun întrebări părinților sau adulților aflați alături de copii mici, constat cu surprindere că puțini dintre ei cunosc care sînt nevoile vitale ale unui copil.

„Are nevoie de atenție."

„Are nevoie să-i stabilești anumite limite."

„Are nevoie de părinții lui, de amîndoi, acolo, lîngă el."

Iată cîteva dintre răspunsurile care marchează destul de vag înțelegerea responsabilităților față de un copil.

* Nu ne vom dezvolta aici convingerea potrivit căreia medicina și chirurgia modernă ar trebui să regăsească aceste noțiuni dincolo de reușita tehnică, pentru a vindeca în adevăratul sens, și nu doar pentru a îngriji.

Reprezentînd și completînd piramida lui Abraham Maslow, observăm că ar fi posibilă o mai bună delimitare a nevoilor, în așa fel încît acestea să nu fie confundate cu dorințe și cereri.

1. *Nevoia de supraviețuire* (mîncarea, băutura, somnul, eliminarea reziduurilor, respirația).
2. *Nevoia de siguranță* (să fie protejat, recunoscut, iubit, să poată iubi și mai ales să poată fi înțeles, să se poată exprima și să fie ascultat cu adevărat).
3. *Nevoia de socializare* și de a aparține unei familii, unui mediu, unei etnii, unui ansamblu de credințe (religia...).
4. *Nevoia de recunoaștere* și de participare (să fie implicat, să coopereze, să facă singur, creativitatea).
5. *Nevoia de diferențiere:* „Sînt unic și tot ceea ce simt îmi aparține."
6. *Nevoia de a evolua:* „Ceea ce e bun pentru mine la un moment dat poate să se dovedească mai apoi insuficient." Această nevoie e o completare a celei de diferențiere. Nevoile mele nu sînt opuse nici măcar atunci cînd par contradictorii. E un aspect sensibil mai ales după fiecare criză a dezvoltării. În adolescență, de exemplu: există în aceeași măsură nevoia de autonomie și de independență, nevoia de proximitate și de îngrijire.
7. *Nevoia de actualizare, de individualizare:* „Trăiesc în plin prezent, chiar dacă sînt deșirat de trecutul meu și neliniștit pentru viitor." Copiii sînt îngroziți de „răspunsurile la conservă", cele valabile pentru oricine, care-i închid în uniformitate.
8. *Nevoia de armonizare, de reîntregire:* „Dincolo de conflictele mele, de contradicțiile mele, de rezistențele mele, trebuie să fiu în acord cu diferitele mele părți, trebuie să mă simt întreg. Împotriva riscurilor de divizare, de spulberare, simt nevoia unei axe centrale."

Adulților le revine sarcina de a veghea la satisfacerea acestor nevoi, și nu la îndeplinirea unor dorințe care adesea le maschează și le deformează. Reamintesc că dorinței îi este specifică necesitatea de a fi înțeleasă, împărtășită, de a fi legată de ansamblul întrebărilor unui copil. Propoziția „Tată, aș vrea o casă mai mare, cu grădină..." nu presupune ca Tata să răspundă cu: „Dar știi că avem deja datorii din cauza casei în care locuim...", ci că Tata va putea să înțeleagă mesajul conținut de dorință. Dorințele se diferențiază de nevoi prin aceea că pot fi exprimate și pot fi împlinite în registrul imaginarului.

„Vrînd să fac nu știu ce lucru bun pentru ea, adică pentru mine, am uitat să ascult ce era bun pentru ea."

O MAMĂ VORBIND DESPRE RELAȚIA CU FIICA EI

Comportamentele, ca și celelalte limbaje nonverbale, sfîrșesc prin a fi limbaje simbolice capabile să structureze legăturile micului copil, și mai tîrziu pe cele ale adultului, cu lumea înconjurătoare.

La începutul acestei cărți am lansat ideea centrală conform căreia putem să fim responsabili în mai mare măsură de calitatea comunicării prin care trăim alături de ceilalți. Și în acest domeniu copiii foarte mici au anume competențe. Nu sînt pasivi ori dependenți, ci subiecți cu drepturi depline ai propriei deveniri. Astfel, cei mai mulți copii, în măsura în care sîntem pregătiți să acceptăm acest fapt, sînt foarte activi în formularea cererilor lor, în a-și afirma exigențele de îmbunătățire a relației propuse, a calității comunicării pe care vor să o aibă cu cei din jurul lor. Își vor folosi toată energia pentru a face înțeles lucrul pe care-l așteaptă, în termeni de existență și de siguranță a calității unei relații.

Aici va interveni, poate, neînțelegerea cea mai importantă a comunicării. Intrăm în relație cu cei din jurul nostru, cu celălalt, nu așa cum este el sau cum vrea el să fie, ci așa cum îl percepem. Bebelușul îl percepe pe celălalt nu așa cum se cre-

de acesta, ci așa cum îl interiorizează prin percepțiile și fantasmele* sale. Lumea adulților se concentrează adesea în jurul copilului în termeni de intenționalitate, de bune intenții, de dorințe binevoitoare, fără a-i înțelege așteptările existențiale.

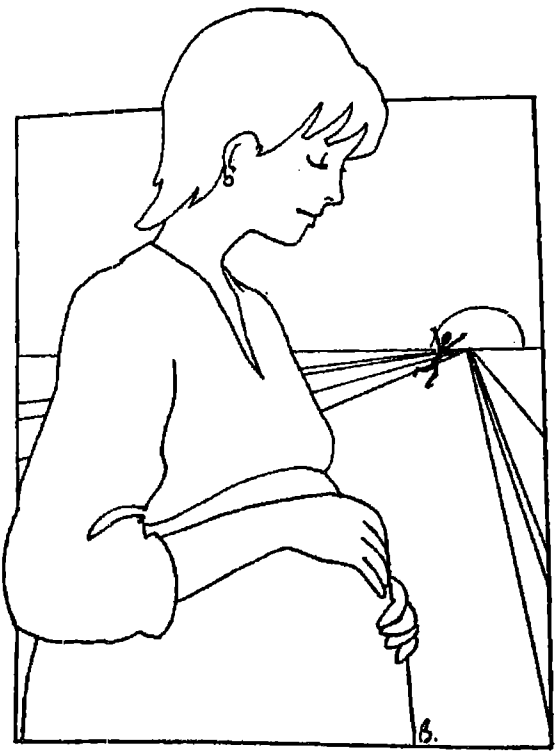

„Pe cînd purtam acest copil, adesea, mîngîindu-mi pîntecele, îmi ziceam: « Copilul tău nu e al tău, nu îți aparține, el aparține vieții și viața îl va lua. Și de pe acum trebuie să mă obișnuiesc cu ideea că-ntr-o zi va pleca să-și trăiască propria viață. »

* Prin lucrările sale, Mélanie Klein m-a ajutat mult în înțelegerea acestor lucruri.

Și îmi mai ziceam:
«Iubește-l pentru el, nu pentru tine», iar în timp ce gîndeam fraza aceasta, o mare emoție s-a răspîndit în mine. Corpul meu, plin de acest copil care se forma, resimțea toată gravitatea acestor cuvinte și toată abnegația pe care o presupuneau și renunțarea pe care o preziceau."

Să fii alături de un copil de-a lungul dezvoltării sale înseamnă adesea renunțare, depărtarea de planurile făcute, de propriile dorințe, pentru a-l însoți, acolo unde este el, acolo unde alege să se dezvăluie.

Miza fundamentală pentru orice copil, pentru orice ființă care vine pe lume este să **Existe = să iasă din,**

- să iasă din pîntece,
- să iasă din copilul imaginar purtat în gînd de părinții săi și pe care mama va continua, poate, să-l poarte în gînd ani la rînd. Aceasta va însemna adesea un decalaj dureros între realitatea bebelușului, a copilului și copilul imaginar care va hrăni imaginația mamei, uneori și pe cea a tatălui. Care nu știe, de altfel, deși poate a trăit lucrul acesta sau chiar l-a auzit zi de zi, că dorința pentru dorință nu este întotdeauna o dorință împlinită. „Gîndindu-mă la « sex », așteptam un băiat și a venit o fată! Va trebui să mă confrunt cu această decepție."

Decepțiile sînt mai mult sau mai puțin intense, pot să evolueze către autodevalorizare sau către devalorizarea celuilalt, către respingere, către refuz.

- „Nu știu ce s-a întîmplat în timpul sarcinii, eram așa de fericită și, pe urmă, cînd a venit pe lume, aveam parcă sentimentul că fusesem înșelată. Era îngrozitor, nu reușeam să-l recunosc drept propriul meu copil. Mă tot întrebam ce greșeală avusese loc..."
- „Soțul meu nu și-a luat niciodată fiica în brațe. Adesea îmi propunea să ieșim în oraș, ca și cum ea n-ar fi existat..."

Poate că această fetiță, fidelă, iubitoare, va simți și va purta parțial, încă din primele zile ale vieții sale, decepția tatălui, devenind mai tîrziu ceea ce numim „fiul pe care și l-a dorit cineva"*.

Această fetiță va înțelege, uneori acut, din comportamentele, din mimica, din privirile genitorilor săi decepția acestora de a nu fi avut un fiu. Va înscrie decepția lor în corpul ei și va păstra în profunzimile ființei ei, de-a lungul anilor, această rană a părinților, care, de fapt, nu-i aparține. Ca urmare, va manifesta comportamente nonverbale ce vor trăda încercarea ei disperată de a se adapta acestei decepții sau,

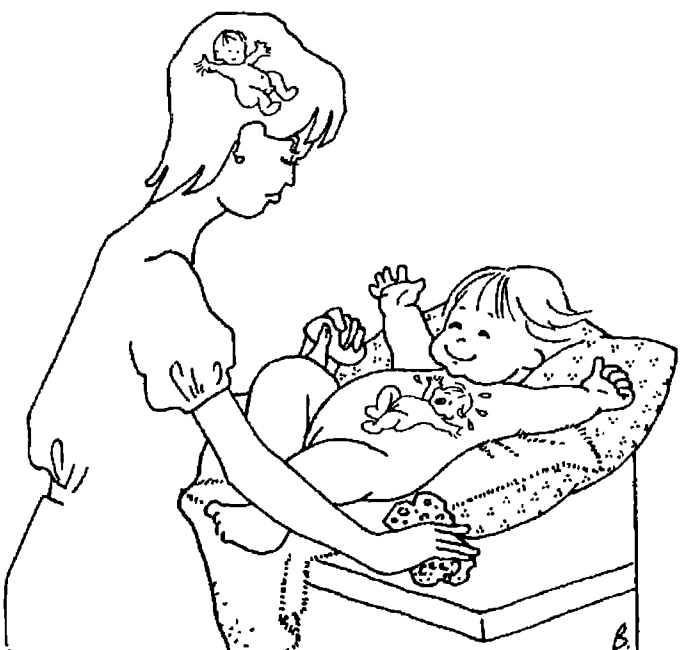

* Ați auzit des vorbindu-se de „fiica pe care și-a dorit-o cineva"? Expresia predominant masculină pare a fi un dat cultural, dar ea vorbește despre ambiguitatea acestei situații, de a fi nu în afara dorinței celuilalt, ci pe lîngă aceasta, în concurență cu ea.

dimpotrivă, de a o nega ori de a o amplifica, uneori în direcția unuia sau altuia dintre părinți.

Am descris foarte pe scurt una dintre multele dinamici relaționale care marchează primele întîlniri dintre părinți și copii. Experiența fiecăruia, prin întîlniri sau prin prelungirea dorințelor multiple, acționează precum cîmpurile unei forțe redutabile de atracție sau de respingere, menită să deschidă sau să închidă o relație. Vom reîntîlni unele dintre aceste cîmpuri de forță în limbajele nonverbale ce vor interveni în relațiile ulterioare.

Să reluăm dinamica existențială fundamentală — **a exista = a ieși din**. Se va manifesta prin două direcții vitale pentru orice ființă ce vine pe lume.

— prima este nevoia, voința de a fi recunoscut așa cum sînt.
— cealaltă este nevoia de a recunoaște mediul înconjurător ca fiind diferit de mine.

„În ce mă privește, am fost foarte așteptat ca băiat, căci în mitologia mamei mele, e dificil în lumea de astăzi să fii fată, iar darul cel mai potrivit pe care putea să-l dea copiilor ei era să-și dorească să fie băieți. Am fost, deci, așteptat și recunoscut ca băiat, întocmai ca fratele meu, mai tîrziu. Pe acest plan, am primit deci mesaje de confirmare."

Iată prima dintre direcții. Să fiu recunoscut așa cum sînt, **să fiu acceptat necondiționat, aceasta ar fi una dintre necesitățile fundamentale de la începutul existenței.**

A doua direcție ar fi nevoia de a putea percepe mediul imediat înconjurător ca diferit de propria individualitate, diferențiat mai apoi de ansamblu. „Aș vrea să te recunosc Mamă, Tată, ar vrea să zică bebelușul, și aș vrea să vă recunosc ca fiind diferiți de restul lumii. Să te recunosc și pe tine, asistentă, educatoare, moașă, toate cîte v-ați ocupat de mine, ca fiind diferite de părinții mei."

Aceste două mari dinamici fundamentale vor guverna o mare parte din existența noastră, copii fiind și, mai apoi, ca adulți. Să fii recunoscut ca ființă diferită și în egală măsură să poți să-l recunoști pe altul, pe celălalt, ca fiind diferit.

Toate limbajele care vor intra în joc în primii ani ai vieții, dar și mai tîrziu, în forme poate mai ascunse, mai subtile, vor fi legate de această dinamică: a fi recunoscut și a-l recunoaște pe celălalt. A fi recunoscut, înțelegeți bine, înseamnă a fi recunoscut ca fiind diferit.

A trăi înseamnă a traversa succesiv mai multe nașteri, în dezordine, în căutare dezorientată și uneori în haos. Cu puncte de sprijin, de reper nu întotdeauna prezente, care se ascund sau care se schimbă pentru a primi, pentru a se alătura celor cîtorva ființe ce vor deveni semnificative. Fiecare dintre noi a trăit astfel de întîlniri semnificative, ce au devenit apoi ancorele necesare coerenței vieții noastre. Aceste relații semnificative vor structura legătura noastră cu lumea. Și tot ele ne vor da coerență, cosistență în fața factorilor de divizare. Reunificarea cu noi înșine e mediată de relații semnificative.

Am rezumat cîteva dintre multiplele nașteri care ne așteaptă (și cîteva dintre avatarurile lor) de-a lungul existenței.

- A te naște, a ieși în lume, ca în cazul nașterii biologice, dar și a te naște în afara copilului imaginar, purtat și așteptat.
  „Tată, Mamă, nu sînt copilul imaginar pe care vi-l doreați. Și nu sînt nici cel care se potrivește mitologiilor voastre personale."

- A te naște afară, în lumea temerilor și a dorințelor. Aceasta înseamnă că bebelușul are nevoie de o forță de rezistență incredibilă, uneori la teama de a nu fi abandonat, respins, dacă nu se conformează așteptărilor.
  „Nu pot, Tată, Mamă, să mă dezvolt înăuntrul temerilor voastre... sînt prea înghesuit, dau afară preaplinul angoaselor voastre."

- A te naște cu (și alături de) mitologiile personale*, sistemele de valori ale părinților. Ne vom opri ceva mai încolo asupra unora dintre aceste credințe, legate de proprietate, de alimentație, de corp, de somn...

- A te naște în afara repetițiilor, a mesajelor primite.
„Ție, Mamă, îți era frică de bărbați și tu mi-ai transmis de devreme această lipsă de încredere în bărbați. Astăzi pot să scap de această teamă, ți-o dau înapoi, e a ta, acum am încredere în întîlnirile cu bărbații."
„Nu sînt atît de fragilă pe cît m-ați lăsat să cred că sînt. Poate că sînt născută prematur, dar am tot ce-mi trebuie și nu vreau să rămîn în izolare « afectivă » tot restul vieții mele. "

- A te naște în afară de (și alături de) imensa rețea comunicațională ce traversează generațiile (cea care se transmite de-a lungul mai multor generații prin intermediul a ceea ce-am putea numi loialitățile, servituțile și fidelitățile invizibile)**.
„Nu vreau să iau locul fratelui meu mort la naștere, cel care a tulburat momentele de început ale vieții voastre conjugale."
„Nu vreau să umplu golul lăsat de moartea mamei tale, asigurîndu-te astfel că voi avea grijă de tine la bătrînețe, Mamă..."

- A te naște în afara imaginilor, a stereotipurilor legate de masculinitate, de feminitate, de statutul de tată, de

* Numesc mitologii ansamblul credințelor și al certitudinilor pe care le avem despre viață, moarte, dragoste, sănătate... despre marile întrebări ale vieții.

** E vorba de un domeniu care abia începe să fie explorat. Numim în acest fel comunicarea verticală de la o generație la alta, purtătoare de interdicții, de obligații, de diverse misiuni (reparatorii, de dezvăluire), de secrete de familie.

mamă, de cetățean model... pe care o parte dintre cei din jur vor încerca să le impună.

„Nu sînt copilul model la care visai de la vîrsta cînd te jucai cu păpușa."

„Nu sînt acel fiu sublim, ce ți-ar da satisfacția de a fi o soacră perfectă..."

Viața unora dintre copii (și a unora dintre părinți) seamănă uneori cu o luptă fără sfîrșit, în care fiecare încearcă să impună, să scape, să echilibreze, să influențeze sau să se supună influenței altcuiva.

Cîte nașteri e nevoie să înfrunți într-o viață de bărbat sau de femeie pentru a te regăsi în cele din urmă, pentru a fi, pentru a exista!

Dincolo de mitologiile părinților

În încercarea de a ne apropia de unele dintre dificultățile întîlnite de cei care călăuzesc prima copilărie, voi prezenta cîteva dintre mitologiile parentale și educative cele mai frecvente.

Fiecare adult are propriile mitologii legate de viață, de dragoste, de felul în care trebuie educați copiii. Unele mame, de exemplu, împărtășesc următoarea mitologie: ele sînt mame bune dacă înțeleg dinainte nevoile copiilor lor. Aceasta devine o problemă în momentul în care copilul își exprimă o nevoie. Mama se poate simți rănită, are impresia că e o mamă rea din moment ce n-a putut să ghicească, să anticipeze acea nevoie. Se poate instaura o relație paradoxală: cu cît copilul își exprimă mai des o nevoie, cu atît mama o va respinge mai tare, pentru că în felul acesta copilul îi transmite că e o „mamă rea", din moment ce n-a știut să-l „mulțumească" dinainte. Adevăratele nevoi ale acestui copil nu vor putea fi niciodată exprimate, căci el va înțelege foarte curînd că formularea lor reprezintă un pericol, din moment ce atentează

la siguranța mamei... și deci la siguranța sa. Poate să meargă pînă acolo încît să-și nege nevoile, să trăiască în ritm încetinit, cu pași mărunți, cu zgomote scăzute, cu jumătate de suflu, cu viață puțină.

Orice copil se va găsi în fața unei alternative, fie să lupte, să se afirme sau să traverseze o graniță pentru a încerca să existe ca ființă diferită, înfruntînd mitologiile părinților săi (sau pe cele ale persoanelor ce-i însoțesc prima copilărie), fie, dacă e prea periculos, să adere la aceste mitologii, să se adapteze, să se muleze pe ele, să li se conformeze, să existe doar cu jumătate de măsură pentru a supraviețui cu speranța unei „nașteri" diferențiatoare într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat.

„Mama credea următorul lucru: un pahar de apă plin făcea rău la stomac. Așa că n-am băut în toată copilăria mea un pahar de apă plin decît pe ascuns. Cînd veneam în bucătărie, țipînd însetat « Mi-e sete, mi-e sete! », orice-ar fi făcut, croitorie sau mîncare, se oprea și umplea un pahar pe jumătate. Iar mie îmi era întotdeauna sete după cea de-a doua jumătate care nu venea niciodată. Ceea ce face ca, chiar și atunci cînd sînt invitat la mese mai solemne, să-mi umplu paharul pînă la buza lui... mai greu e să-l duc la gură. Și astăzi încă mai am sentimentul că rămîn însetat după toate acele jumătăți de pahar pe care pot, în sfîrșit, să le beau pînă la sațietate... sub privirile uneori mirate și îngrijorate ale gazdelor mele. Țin locul paharelor pe care n-am putut să le beau în copilărie."

Mitologiile parentale se regăsesc în egală măsură la asistenții sociali, la persoanele care se vor ocupa de un copil în primii săi ani de viață. Acestea sosesc în preajma lui cu propriile lor mitologii, cu propriile lor credințe și certitudini. E foarte important să le recunoaștem și să identificăm felul în care ele vor fi propuse sau impuse, căci alături de acestea sau împotriva lor trebuie să se poziționeze copilul, să li se supună sau să

le reziste. Și, vom vedea ceva mai încolo, tocmai pornind de la confruntările, mai mult sau mai puțin larvare și ascunse, legate de aceste diferențe dintre mitologiile fiecăruia se structurează sau se destramă întreaga viață a unei echipe.

Mitologii legate de modul de hrănire

Sînt numeroase, exigente, repetitive. Exigențele au uneori ceva nemilos, nu suportă nici o derogare, verdictul lor e fără drept de apel.

- Cerința de a termina supa înainte de primirea felului următor.
- Să mîncăm tot, chiar dacă nu ne place. Dacă am cerut un anume fel, trebuie să termin tot ce am început.
- Să nu aruncăm pîine.
- Să mai rămînă loc... să nu mîncăm prea mult.
- Să nu vorbim la masă.

Această soție se obligă să gătească două mese calde în fiecare zi... din viață pentru soțul și copilul ei. În felul acesta, nu soțul și copilul sînt hrăniți, ci imaginea de soție bună și de mamă bună pe care o are despre ea.

Toate acestea pot duce la conflicte fără sfîrșit, dacă părinții au păreri contrarii. Unul impune, celălalt nu. O situație similară apare în instituții între diferiții angajați*.

* De altfel, la acest nivel diferiții membrii ai unei echipe ar trebui să poată interveni asupra rezonanțelor ecoului din ei referitor la ce e cerut, impus, tolerat... de ceilalți membri ai echipei. Să poți să dai dovadă de propria toleranță... și de propria intoleranță în fața diferitelor aspecte ale vieții cotidiene: hrană, curățenie, îmbrăcăminte, îngrijire, politețe, comportamente sociale, sexualitate, somn... și jocuri.

Reuniunile de organizare ar trebui să aibă drept obiectiv nu punerea de acord cu privire la practică și atitudini comune, ci dimpotrivă, constatarea diferențelor, pentru a se încerca să i se propună copilului atitudini diferențiate.

Mitologii legate de curățenie

Cînd e vorba de curățenie și de murdărie, intră în joc relația cu corpul (și dincolo de aceasta, sexualitatea). Întreaga vitalitate a unui copil este uneori confruntată cu exigențele de curățenie impuse.

Învățarea curățeniei începe foarte devreme, cu „saga oliței". Copilul trebuie să învețe să-și facă nevoile în acest loc și nu în altă parte, să învețe cînd să se abțină și cînd să facă. Regăsim aici cauzele anumitor dinamici relaționale care se vor dezvolta mai tîrziu.

„În ce fel ceea ce iese din mine este primit, acceptat, valorizat, descalificat sau respins."

Aceste mitologii ale adulților legate de curățenie devin miza încercărilor de a controla corpul copilului. Frica de corp, de propriile tulburări, de propriile manifestări este im-

portantă și tenace. Controlul asupra corpului rămîne una dintre valorile ce au ieșit triumfătoare în secolul al XX-lea.

— Urechile (sînt unii care nu văd decît urechile), părul ciufulit, mîinile, genuchii...
— Ținuta (dreaptă, de preferat).
— Gesturile, copilul să nu se atingă singur (e neigienic și neliniștitor).

Mitologii legate de îmbrăcăminte

Îmbrăcămintea e cea care arată, scoate în evidență corpul și care în același timp îl ascunde. Întîlnirea cu lumea din afară presupune o mediere prin îmbrăcăminte.

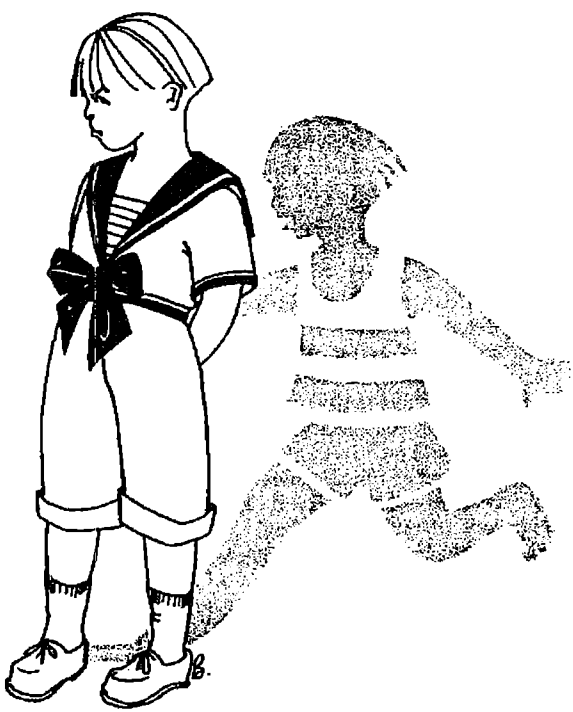

Începutul zilei e stricat adesea ca urmare a conflictelor legate de îmbrăcăminte. Multe tensiuni și suferințe sînt produse de alegerea, impunerea sau privarea de cutare ori cutare obiect de îmbrăcăminte.

Descoperirea plăcerii de către copil

Descoperirea plăcerii senzuale și, mai departe, a plăcerii sexuale are o deosebită importanță pentru viitorul copilului.

Fiecare băiețel și fiecare fetiță descoperă plăcerea propriului corp prin intermediul unor zone privilegiate (orală, anală, genitală), dar și în mod imprevizibil, în situații trăite intens, în care imaginarul și realul se vor amesteca.

Toți copiii descoperă devreme plăcerea și mai ales plăcerea sexuală: sărind coarda, mergînd pe bicicletă, în timpul unei boli, cînd o anume zonă a corpului se lasă descoperită, în timpul unui joc banal...

Felul în care cei din jur vor înțelege sau vor cenzura, confirma sau interzice va influența adînc posibilitatea unui abandon, a unei uitări de sine în plăcere la vîrsta adultă:

- O doamnă de 85 de ani povestește cum a descoperit, la 5 ani, plăcerea în timpul unui picnic:
  „Biberonul fratelui meu era aruncat pe cuvertură și am vrut să-l ascund așezîndu-mă pe el. Oh! Era bine, era delicat și cald!"
  Fetița descoperă, prin urmare, plăcerea într-un context ambivalent, de agresivitate indirectă față de fratele mai mic.
  „Părinții mei căutau biberonul peste tot, iar eu nu ziceam nimic."

- „Dormeam în aceeași cameră cu cei doi frați ai mei. Mă jucam cu fratele mai mic atingîndu-l, dar dorința mea se îndrepta către fratele mai mare. Cu el mă băteam, căutam să mă hîrjonesc cu orice prilej. Păstrez din acele momen-

te în corpul meu aceeași emoție, aceleași tulburări din lupta violentă corp la corp, el era mai puternic decît mine... Și astăzi găsesc că soțul meu este prea blînd, prea pasiv, aș vrea ceva mai violent..."

- „Cînd tatăl meu, care nu mă atingea niciodată, pleca la lucru, mă așezam imediat pe scaunul lui pentru a avea puțin din căldura lui, din mirosul lui, nu mă mișcam, stăteam imobilă, ca împietrită..."
- „Eu îi luam pulovărul, mă duceam sub scară și îmi cufundam nasul în el. Mirosul acru, tare era cel mai grozav dintre parfumuri. Plăcerea aceea era unică, n-am mai trăit niciodată ceva asemănător..."
- „Jocul favorit al fratelui meu era să-mi spună: « E un loc în corpul meu unde îmi aud pulsul. » Urma mereu un întreg joc de întrebări pentru a « descoperi » că pulsul se auzea băgînd degetul în fund. Exact « acolo » ceva bătea regulat și o plăcere difuză se răspîndea în mine. Plăcerea cea mai mare era jocul căutării, cu întrebările mele și răspunsurile fratelui meu. Și apoi, într-o zi, ne-au despărțit, fiecare în camera lui... iar jocul a încetat. Nu am mai regăsit niciodată acea plăcere, a rămas în mine ca o nostalgie."
- „În curtea școlii era un platan, care a avut un rol important în descoperirea sexualității mele. Era mai întîi mirosul, miros de umezeală, apoi o gaură de formă ovală, bine arcuită. O formă perfect construită, ce mă fascina. Puterea ei erotică era extraordinară. Aveam 9 ani și mă simțeam încărcat de electricitate toată ora următoare. Mă așezam cu organul sexual lipit de bancă și îl mișcam între lemn și picior... Uneori, cînd mi se cerea să răspund, nici un sunet nu-mi scăpa din gura uscată și goală..."
- „În pat, îmi imaginam un cerc de indieni, cu corpul lucind, care dansau în jurul meu. O explozie de plăcere urca

în mine ca un orgasm. Mama, căreia i-am povestit lucrul acesta, mi-a zis: « Nu-i nimic, doar un pic de febră... » "

Jocurile din timpul băii sînt propice descoperirilor, atingerilor și reacția celor din jur e adesea „de interzicere", restrictivă ori punitivă.

Lumea adulților cheltuie multă energie pentru a limita, pentru a reduce sau a nega plăcerea la copil. Plăcerea li se pare periculoasă, susceptibilă de tot felul de exacerbări — incitînd la dezordine.

Este unul dintre aspectele cel mai mult cenzurate, reprimate de către părinți și mai ales de către tați. Ca și cum una dintre activitățile principale ale tatălui ar fi să controleze orice posibil exces de plăcere al copilului, în special al fetelor.

- „Pentru tata, doar capul conta, intelectul, ideile, marile idei, mai ales. Iar eu simțeam o ruptură între cap și corp. La 55 de ani, port încă în mine această separare între deschiderea imensă către plăcere a corpului și limitele impuse de cap... "

Mai tîrziu, cînd adultul va redescoperi în el prima întîlnire cu plăcerea senzuală și sexuală și va putea să înțeleagă reacția celor din jur, va găsi înscrisă în adîncul lui urma unor blocaje și calea către descoperirea unei libertăți mai largi.

În toate mărturisirile foștilor copii pe care le-am ascultat și cules, ceea ce apare în mod constant este, la fetițe, importanța jucată de imaginar pentru ideea de abandon în bucuria și voluptatea corpului. Plăsmuirea unor scene imaginare pare să joace un rol însemnat în inițierea și trăirea plăcerii.

Băieții se grăbesc să treacă la fapte. Plăcerea lor pare să fie mai legată de acțiune.

Există, sub acest aspect, un decalaj ce se va regăsi mai tîrziu în întîlnirea amoroasă și comunicarea sexuală și care se va traduce prin lucruri nespuse și tensiuni. Căci adesea jocurile reprezentărilor mentale, scenariile sînt foarte clar structura-

te, cu repetiții bine planificate, care nu lasă loc creativității întîlnirii, imprevizibilului posibilităților.

Zgomotele corpului sînt singurele zgomote ale vieții cenzurate cu atîta violență.

Relația copilului cu propriul corp are repercusiuni adînci asupra adulților din jur. Interesele, curiozitățile, plăcerile, repulsiile pe care le va trăi copilul sînt tot atîtea întrebări pentru aceștia, pe care le raportează, voit sau inconștient, la propriile conflicte din trecut, la situațiile rămase neîncheiate din copilăria lor.

E de neconceput (cu atît mai greu de evitat) să stai alături de copii fără să vezi retrezindu-se în tine diferite suferințe... adesea adînc îngropate, adînc ascunse.

Să lucrezi în echipă înseamnă să ai la îndemînă un loc în care să-ți împărtășești neliniștile, întrebările, propriile contradicții și în care le poți înfrunta. De aceea avem nevoie de o mai bună cunoaștere de sine... pentru a-l înțelege mai bine pe copilul... care-i vorbește și copilului din noi.

În fața copilului, ne înfățișăm, prin urmare, cu propriile mitologii și limite și tocmai față de acestea copilul trebuie să se apere adesea, la acestea trebuie să se raporteze uneori chiar cu violență. Aici se găsește originea multora dintre comportamentele nonverbale care vor traduce sau vor încerca să exprime indicibilul.

Orice încercare de a exista a copilului se va realiza deci în direcția sau în sensul contrar credințelor din mediul imediat înconjurător, în direcția sau în sensul contrar dorințelor ori temerilor celor care se ocupă de creșterea sa. Căci prea adesea (din păcate) ne educăm copiii ținînd seama de dorițele și de temerile noastre legate de ei, în loc să-i educăm urmărindu-le adevăratele nevoi și evoluția acestor nevoi în timp. Fie că sîntem părinții copilului sau doar educatorii săi, decalajul

dintre nevoile sale reale și această sumă de dorințe și temeri ale noastre legate de el va da naștere la nenumărate neînțelegeri, la nenumărate momente de suspendare a comunicării, cu care totuși va supraviețui!

Suferința e adesea atît de debordantă, încît transpare prin corp, prin expresia feței, în voce și mai ales în ochi.
Să privim mai des în ochii copiilor noștri!

Ajungem astfel la una dintre mizele esențiale ale educației, adică: să rămîi credincios ție însuți și să-i dai voie copilului să fie credincios față de el însuși, față de potențialul său și de capacitățile sale. Dacă i-am permite fiecărui copil să-și păstreze originalitatea, unicitatea, dacă nu l-am obliga să gîndească la fel ca cei din jurul său — părinți sau învățători, frate sau soră — odată crescut mare, poate că ar fi mai credincios față de sine. Ar îndrăzni să-și trăiască viața în felul propriu și ar

gîndi singur, fără a simți nevoia de a se raporta la un șef, la un model, la o opinie. Adulților le e teamă de diferențe, pentru că le e frică de dorințele celuilalt. Părinții se tem de nașterea vreunei dorințe a copilului care să contrazică sau să amenințe o dorință a lor.

Iată un cadou frumos pe care putem să-l facem copiilor noștri sau celor de care ne ocupăm, să le dăm voie să fie credincioși față de sine.
Nimic nu e tăiat din nimic, iar ceea ce nu vei înțelege în corpul tău nu vei înțelege nicăieri în altă parte.

UPANIȘADE

Toate comportamentele sînt limbaje și, repet, copiii mici, care nu dispun de multe CUVINTE, vor produce multe limbaje pentru a se dezvălui. Am grupat aceste limbaje în cinci mari familii:

- Gestica
- Transpunerea în fapt
- Ritualurile
- Somatizările
- Simbolizările

E o simplificare oarecum arbitrară, dar aceasta ne permite să avem cîteva repere, cîteva borne pentru a le recunoaște mai bine și a interacționa cu ele.

Un reper este un punct fix, care eventual poate indica o direcție, dar care în principal permite recunoașterea propriului drum sau a propriului comportament în meandrele comunicării cu cei tineri sau cu cei mai puțin tineri.

Bunica spunea: „în lipsa tatălui reperele sînt mai bune."

Limbajul copiilor nu se adresează urechilor, e destinat ochilor și inimii, adesea el vizează neliniștea.

I. Gestica

Dintre limbajele nonverbale, unul dintre cele mai ușor perceptibile este cel al gesturilor.

Acesta ar fi alcătuit din totalitatea gesturilor, conduitelor și comportamentelor pe care le producem cu ajutorul corpului nostru. De la privire pînă la respirație, trecînd prin gesturile fizice, pozițiile și atitudinile corporale. Cuprinde imensa emisie de semnale produse de unul dintre cei mai perfecționați emițători ai lumii: corpul.

Copilul mic transmite fără nici un efort mesaje pe care oricare alt copil mic le va înțelege. E de ajuns să vezi intensa activitate relațională din creșe, din parcurile pentru copii. Adesea, adultul nu acordă suficientă atenție acestor mesaje, nu știe să le decodeze, nu le înțelege și le răspunde în chip nepotrivit. Confruntat cu această lipsă de înțelegere, micuțul poate resimți neliniște, tensiune și va crește cantitatea mesajelor și a comportamentelor purtătoare de sens. Va apărea un cerc vicios și acesta va duce la suferință, transpunere în act somatic sau închidere.

Mirosul este un limbaj nonverbal important, limbaj mult prea puțin cunoscut, căruia ar trebui să i se acorde mai multă atenție. Propun, de altfel, ca în momentul nașterii copilul să fie plimbat de-a lungul corpului ambilor părinți pentru a-l face să simtă mirosul acestora, iar aceștia să-și apropie nasul de corpul copilului lor, să-l adulmece, să-l respire, punînd astfel în funcțiune mesaje arhaice de recunoaștere, permițînd recrearea unor legături mai vechi decît viața.

Respirația și mirosul sînt, de altfel, primele limbaje de care dispunem la venirea pe lume. Sînt limbaje esențiale, pe care le pierdem sau le uităm foarte repede, pe care le deformăm în chip nefericit, în viața de azi, mai ales cu parfumuri...

II. Transpunerea în fapt

În vecinătatea gesticii se află transpunerea în fapt. Dacă, de exemplu, mă reped asupra cuiva pentru a-l mușca, pentru a-i aplica lovituri sau dacă îi întorc spatele, prin asta spun ceva.

Comportamentele agresive, jocurile de tachinare sau cele ceva mai violente sînt tot atîtea limbaje folosite pentru a exprima dificilul, conflictualul sau contradictoriul.

La copiii foarte mici „construcția" unui comportament de amenințare (gura deschisă, țipetele ascuțite) este adesea o protecție așezată în calea unui comportament exterior perceput drept periculos sau inconfortabil*. De foarte devreme, începînd de la zece luni, copilul învață „să se apere", să se protejeze. Unii, cu o dominantă agresivă, sînt capabili de acte agresive: să muște, să zgîrie, să ciupească de obraji, de nas, de braț, să tragă de păr, să trîntească... acțiunea lor e de scurtă durată, „învinsul" plînge, face gesturi de supunere, se ghemuiește, își închide ochii sau își acoperă fața cu mîna. „Învingătorul" se depărtează mulțumit. Am putea face legătura între aceste „fapte agresive" din mediul „social" (creșe, locuri publice...) și constrîngerile la care este supus în mediul familial.

Această fetiță de 5 ani s-a așezat pe biberonul fratelui ei, „pentru a se amuza". Toată familia caută biberonul. Stîr-

* H. Montagner, *L'enfant et la communication*, Éd. Stock-Pernoud.

nită de țipetele bebelușului, fetița vorbea cu păpușa astfel: „Ce rea ești să țipi în halul ăsta, nu o să primești nici un biberon..."

Comportamentele agresive ale copiilor îi neliniștesc mult pe adulți, care gîndesc în termeni de bine și de rău și care înțeleg cu greu că este vorba de un limbaj.

Transpunerea în fapte, chiar dacă acestea sînt greu de suportat și urmate de tot felul de consecințe, este adesea salvatoare, este un semnal de alarmă sau de chemare ce trebuie ascultat cu atenție.

Micuțul Victor, în vîrstă de doi ani și jumătate, se întinde la pămînt și începe să plîngă de fiecare dată cînd mama îi răspunde cu un refuz, chiar și cu unul blînd. Astfel se declanșează o întreagă serie de violențe, de pedepse... care nu vor înceta fără concesii din ce în ce mai greu de suportat de către mamă.

Am fost de părere că în felul acesta Victor își „chema" tatăl (care părăsise domiciliul conjugal). Era ca și cum el reclama prezența acestui al treilea personaj pentru a echilibra mai bine importanta relație dual㠠cu mama. Introducînd un al treilea cuvînt, pe cel al bunicului, amplificat prin intermediul mamei, Victor înceta scandalul.

III. Ritualurile

Alături de gestică se situează unele ritualuri, adică unele comportamente repetitive, legate de anumite situații, precum culcarea, trezirea, toaleta. În momentul culcării, unii copii simt nevoia să șifoneze așternutul de deasupra sau de dedesubt. Faceți iarăși patul și, cinci minute mai tîrziu, așternutul e din nou șifonat. Poate pentru ei e o modalitate de a-și crea un mediu imaginar protector pentru a înfrunta imensitatea și necunoscutul nopții, de a mărgini anume sentimente de tea-

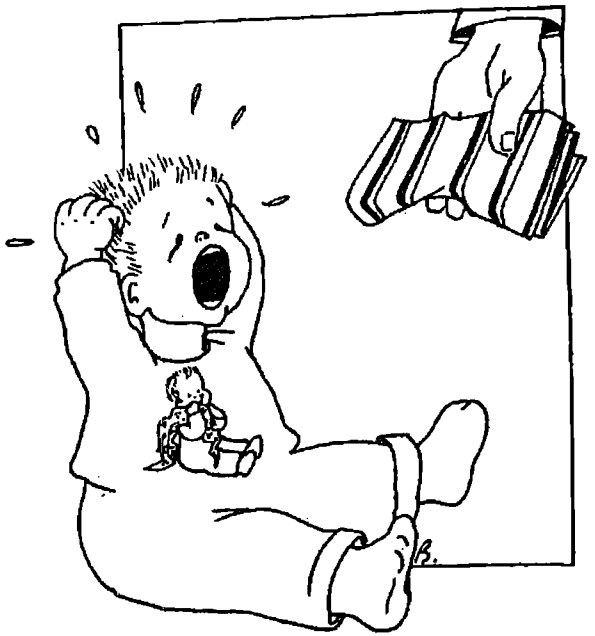

mă. Noaptea și somnul aduc pierderea controlului asupra a ceea ce se va întîmpla. În timpul nopții se poate întîmpla orice. Și noi, oamenii mari, avem ritualurile noastre.

Mai sînt și batistuțele, pe care copii adoră să le țină cu ei și care nu trebuie spălate, căci își pierd mirosul. De altfel, dacă spălați batistuța, copii o vor „frămînta" din nou pentru a-i reda mirosul.

IV. Somatizările

Un alt limbaj nonverbal esențial pentru copii este cel al somatizărilor. Voi insista în mod deosebit asupra acestora, pentru că este limbajul lor favorit. Cînd un copil nu-și găsește cuvintele pentru a se dezvălui, pentru a se face înțeles, el se va manifesta prin intermediul unor suferințe fizice, încercînd

să se facă înțeles de cei din jur, adesea în zadar, de altfel*. Mare parte a otitelor, a durerilor de gît, de stomac, a erupțiilor cutanate sînt încercări ale copilului de a se exprima și, adesea, de a ieși dintr-un conflict.

De exemplu, o otită ar fi o modalitate de a spune: „Acolo aveți probleme... nu mă ascultați" sau, dimpotrivă: „Aud prea mult... și e insuportabil. Nu vreau să mai ascult certurile voastre ascunse, decepțiile voastre, frustrările sau violența voastră..."

Sau ar fi o modalitate a copilului de a-și demonstra filiația, descendența. Mama îi va spune, de exemplu, doctorului: „Și eu făceam tot timpul otită cînd eram mică." sau „La vîrsta lui, tatăl său avea astm." Prin astfel de „semne de recunoaștere" copilul se integrează în descendența maternă sau paternă. Își reclamă poate descendența, care, dintr-un motiv sau altul, risca să-i fie negată.

Copiii dispun de nenumărate mijloace pentru a spune că ceva nu merge bine în jurul lor, că există un decalaj prea mare între nevoile, așteptările lor și răspunsul celor din jur. Ceea ce uneori rănește cel mai mult nu e lipsa răspunsului, ci răspunsul stîngaci, inadecvat sau copleșitor. Tocmai de aceea putem vindeca otitele care tot revin, ca prin minune, ascultîndu-l pe copil, vorbindu-i despre ceea ce urmează să se întîmple: „Da, protestezi în felul tău împotriva invadării casei tale de către părinții tatălui tău." Sau: „Încerci să te opui posibilității ca eu să-mi reiau lucrul, tu ai vrea să mai stau acasă."

Într-un capitol viitor vom vorbi pe larg despre cauzele relaționale ale celor mai multe somatizări.

V. Simbolizările

Simbolizările sînt legate de capacitatea copilului de a folosi un anume număr de obiecte, de jocuri, de repere exte-

* Cum somatizările nu sînt recunoscute și înțelese ca avînd statut de limbaj... ele sînt tratate ca boli, fapt ce adîncește neînțelegerea.

rioare în încercarea de a intra în legătură cu lumea ce-l înconjoară. Căci — astăzi știm lucrul acesta mai bine — există un decalaj incredibil între realitate, lumea pe care i-o propunem noi copilului și felul în care o vede acesta, felul în care e nevoit tot timpul să se modeleze nu numai pentru a păstra contactul (pentru că e ca și cum mediul înconjurător mobil, fluctuant ar scăpa fără încetare înțelegerii sale), ci și pentru a avea un loc, o existență care să-l instituie ca subiect.

Imaginarul, dar nu numai imaginarul și infinita sa capacitate de a produce imagini, reprezentări și scenarii, ci, în egală măsură, posibilitatea de a da un nume imaginarului, va reprezenta, alături de vise, limbajul simbolic. Accesul la simbolizare îi va permite copilului tocmai să evite somatizarea, transpunerea în fapt sau alunecarea către nebunia autistă.

Înțelegînd toate acestea, îi putem propune unui copil aflat în dificultate „simbolizări", pe care el le va înțelege și care îl vor readuce în legătură cu lumea. Mulți dintre adulți fac lucrul acesta în mod spontan; acestui scop îi servesc unele mituri religioase și îi serveau, pînă nu cu mult timp în urmă, poveștile și legendele.

Vom vedea mai departe în ce măsură putem „vindeca" și diminua angoasa, putem modifica simptomele cu ajutorul „poveștilor terapeutice", cu ajutorul simbolizărilor, pentru ca acestea să devină mai ușor „de ascultat", de tolerat de către cei din jur.

> *„Cred că limbajul simbolic e singura limbă străină pe care fiecare dintre noi ar trebui să o învețe. Cunoașterea ei ne apropie de originile revelatoare ale înțelepciunii. Într-adevăr, visele, ca și miturile, sînt mesaje importante pe care ni le trimitem singuri."*
>
> ERICH FROMM

F. Dolto povestea următoarea anecdotă. Odată, în timpul războiului, călătorea în tren cu un cuplu cu doi copii (de 3–4 ani și 5–6 ani), care se jucau între cele două banchete. Con-

trolorul intră în vagon și anunță că trenul va avea două ore de întîrziere pentru a aștepta corespondența de la Chambéry. Apoi pleacă. În acel moment, tînăra femeie se întoarce către soțul ei. Neliniștită, ea spuse: „Crezi că sala de așteptare e încălzită?" Soțul, protector, răspunde: „Da, sigur au pus un brasero*." Conversația adulților devine astfel (prin intermediul cuvintelor-releu ale părinților) o realitate.

F. Dolto povestește mai departe că, după cîteva momente, a observat că între cei doi copii se înfiripase un joc în care era vorba despre soldați-corturi foarte răi; cel mai mic dintre copii vorbea despre acești soldați amenințători, iar cel mare încerca să-l liniștească spunîndu-i: „Nu sînt răi, nu pot să-ți facă rău, au « zerobrațe »**."

Pornind de la această anecdotă, să ascultăm ceea ce e important. Cei doi copii au perceput corect amenințarea și încurajarea transmise între părinții lor. Cel mai mic s-a identificat cu mama, cu neliniștea acesteia, cel mare, cu tatăl protector pentru a-l încuraja pe cel mic, vorbindu-i despre „soldații-corturi" care aveau „zerobrațe". Realitatea devine realul copilului prin intermediul cuvîntului sau al limbajului folosit de persoanele semnificative din jurul lui; limbajul acesta va media întîlnirea cu realul printr-o simbolizare ivită din imaginarul copilului.

Situația aceasta ilustrează perfect, din punctul meu de vedere, ceea ce se va întîmpla fără oprire în cotidianul vieții pentru a astupa fisura dintre realitate și realul copilului. Realitatea fiindu-i întotdeauna exterioară, realul fiind ceea ce înțelege el din aceasta, ceea ce percepe el, ceea ce face el. Copilul creează tot timpul pentru a supraviețui, relațiile sale sînt în-

---

* Brasero — vas metalic de dimensiuni mari, care, fiind umplut cu cărbuni încinși, e folosit pe timp de ger în fermele din Franța la încălzitul în aer liber, pentru a proteja culturile de îngheț. (*N. trad.*)

** Joc de cuvinte intraductibil în limba română, bazat pe omofonie și metateză: *brasero* [brazero] și *zérobras* [zerobra] (literal: *zerobrațe*; nici un braț). (*N. trad.*)

cercări de invenţii pentru a se lega, pentru a exista ca partener. De aceea sînt extraordinari copiii; ei sînt de o creativitate greu de imaginat în faţa misterului vieţii, a misterului lumii pe care le-o propunem prin acte pe care le credem simple. Ca adulţi, administrăm zilnic o cantitate de informaţii incredibil de complexe, de contradictorii, dăm naştere unor posibile simbolizări, comportamente de adaptare sau de reacţie.

Să încercăm deci să nu uităm în relaţiile noastre cu copiii importanţa şi necesitatea simbolizărilor. Să nu păstrăm realismul drept singură referinţă, să acceptăm şi importanţa imaginarului.

Dacă îi spunem, de exemplu: „Bunicul s-a suit la cer", copilul va privi tot timpul cerul, iar noi îi atragem atenţia: „Uită-te pe unde mergi, fii atent unde pui picioarele!" Nu înţelegem că de fapt copilul îl caută în cer pe bunicul şi se întreabă: „Dar cum a reuşit? Pe ce se ţine?" etc.

- Această fostă fetiţă, care are acum 38 de ani, încă îşi mai aduce aminte de tulburarea ei în momentul rugăciunii de seară „...fie binecuvîntat Iisus, rodul pîntecelor Tale..."

Se străduia îndelung să găsească în rod misterul existenței lui Iisus și ocolea pământul tare (pîntecele pământului), temîndu-se că-l va vedea deschizîndu-se sub picioarele ei; făcea ocoluri largi, vrînd să schimbe trotuarul de fiecare dată cînd trecea pe lîngă vreun loc viran din apropierea casei și refuza să se așeze pe iarba din grădină.

- „La doi ani și jumătate, tata m-a dus la fratele său, care n-avea copii. M-a lăsat acolo trei luni, fără să-mi zică nimic. În momentul plecării, s-a ascuns în spatele unui autocar, crezînd că nu-l văd. M-am simțit abandonată pentru totdeauna. Din acea zi am știut că nu sînt bună..."

„Să trăiești cuvintele dincolo de sensurile lor.
Să trăiești sensurile dincolo de suferințele lor."

În domeniul educației sexuale, neînțelegerile și distorsiunile sînt încă și mai mari. La 6 ani, i-am explicat unuia dintre fiii mei că tata pune o sămînță mică în pîntecele mamei și că nouă luni mai tîrziu apare copilul. Într-o zi, l-am auzit discutînd cu un copil de vîrsta lui: « Dacă mica sămînță cade, cum faci să o pui la loc? » Căci pentru copil o sămînță înseamnă un bob de grîu. Prietenul i-a răspuns: „A, mie mi-a zis că e albă, dar la negri, ce culoare are?" Copiii, mi-am dat seama, știu multe lucruri despre viață, de unde venim și cum sîntem concepuți etc. Dar nu neapărat în același fel în care știm și înțelegem noi lucrurile. E mai bine să pornești, atunci cînd e vorba despre sexualitate (ca și în celelalte domenii), de la ceea ce știu ei și nu de la ceea ce credem noi că trebuie să știe.

A comunica înseamnă să accepți să împărtășești diferențele. Pentru a marca diferențele și mai ales întrebările pe care le poartă, copilul va crea jocuri, ritualuri sau simbolizări.

În momentul nașterii surorii sale, un băiețel de 7 ani a început să-și petreacă timpul demontînd deșteptătoare, fiare de călcat, radiouri etc., pentru că nu avea suficiente in-

formații despre ceea ce se găsește în „pîntece" și mai ales despre felul în care se iese de acolo. Aceasta a dat loc la nenumărate neînțelegeri.

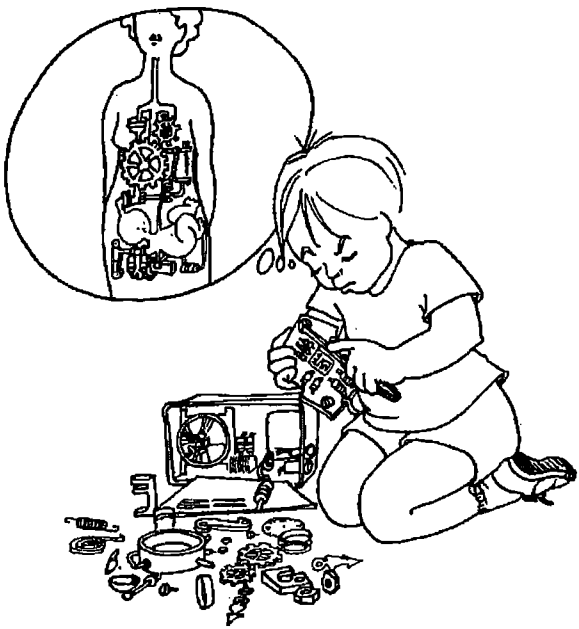

Noi, adulții, rămînem prea adesea „burcă"*, limitați la un limbaj realist. Copilul de mai înainte căuta neîndoielnic să pătrundă una dintre tainele cele mai mari ale vieții. Căuta taina dorinței, taina felului în care „vin copii pe lume!". Simțea de asemenea că se petrece ceva care-i va bulversa viața.

---

* Este o neînțelegere frecventă între părinți, adulți și copii. E decalajul între felul în care copiii încearcă să-și dezvăluie neliniștile și, în egală măsură, să înțeleagă viața și modul nostru, al adulților, de „a nu înțelege nimic", mie-n sută. Nu vedem nimic rămînînd la o percepție realistă, ceea ce eu numesc, în limbajul meu imagistic, „a tricota burcă". Răspunzînd prea repede unei întrebări, îl saturăm pe copil de explicații și ratăm întrebarea reală. Dacă am putea încerca să înțelegem, să adunăm trăirile și percepțiile copilului... și să împărțim apoi cu el cunoștințele noastre!

E adevărat, și am trăit și eu adesea acest lucru, că e greu, al naibii de greu în cazul copiilor mici, care nu au încă acces la limbajul verbal, să-i „înțelegi" fără să inventezi și să gîndești în locul lor. Dar dacă acceptăm această ipoteză de bază, că toate comportamentele lor sînt limbaje, vom dori poate... să înțelegem mai mult, oferindu-ne în acest fel și mijloacele de a dialoga mai bine cu ei. De a le recunoaște competența, de a-i trata ca pe posibili parteneri, de a ne lăsa interpelați, repuși în discuție de către ei.

Toate formele de limbaj încep cu corpul.

De ce viața

De ce viața ne zîmbește
cînd are ea chef?

De ce ne blestemă viața
cînd nu sîntem cuminți?

De ce viața ne face să plîngem
de furie și de mînie?

De ce ne aduce viața
bucurii și nefericiri?

Hai, spuneți-mi
în față

Ei bine, pentru că viața noastră
e destinul nostru.

KARINE SAUVANET
(12 ani)

Recunoaștere, ascultare și dialog prin limbajele nonverbale

În capitolele următoare voi încerca să ilustrez unele dintre aceste limbaje nonverbale ale copilului, iar în partea a doua vă voi împărtăși unele mărturii extrase din experiența adulților din preajma copiilor. Mă voi folosi de aceste mărturii pentru a-mi completa această lucrare despre comunicarea cu cei mici.

Dacă nevoile ar putea vorbi, atunci i-ar spune celui care le are: „Nu mă arunca în brațele oricui, respectă-mă, ascultă-mă mai întîi!"

I

Gestica

Gestica reprezintă ansamblul semnelor produse și emise în permanență de corp. În cea mai mare parte a timpului, acestea nu sînt intenționale, ci sînt urmarea unui schimb subtil dintre corp și mediul imediat înconjurător. Participă în acest fel la incredibilul schimb de semne dintre ființele vii, definindu-se ca tot atîtea relee, tot atîtea rețele folosite la țeserea țelor vieții, pentru a alcătui din aceasta o existență.

Privirea

O așez pe primul loc la toți copiii mici. E un limbaj nonverbal de o importanță extremă. Copiii ne privesc chiar și atunci cînd par să nu ne vadă, iar noi — noi îi privim prea puțin, după părerea mea. Noi îi vedem, ceea ce nu e același lucru. Noi îi supraveghem sau le urmărim comportamentele, uitînd că *a privi* e o activitate dinamică, stimulativă. Atunci cînd o mamă sau o educatoare de la grădiniță se oprește din ceea ce face pentru a privi, pentru a-l însoți cu privirea pe copilul care coboară o treaptă, se cațără pe un scaun, mînuiește un obiect, copilul poate primi prin privire o confirmare. Se simte purtat, legat, poate că simte o mai mare putere pentru a înfrunta viața.

Mathilde a fost un „copil urlător" timp de cinci luni întregi. Mama ei ne spunea: „Pînă în clipa în care am realizat că nu o vedeam. Nu mă uitasem cu adevărat la ea nici-

odată. Incredibil. Îi dădeam îngrijirile de care avea nevoie, dar nu-i dădeam prezența mea. Nu eram lîngă ea nici măcar cînd mă ocupam de ea. Am înțeles lucrul acesta într-o dimineață, în timp ce o alăptam. Și în acea zi am privit-o *cu adevărat.* N-a mai urlat niciodată. Ce nebunie!"

Puterea privirii în relațiile mamă–copil e confirmată de numeroase mărturisiri:

„Cînd mă privește așa, mă simt topită, mă simt cu adevărat mama ei."
„La masă, dintr-o singură privire știam dacă tata era sau nu mulțumit de mine."

Oprește-ți privirea asupra lui și las-o să se întîlnească cu a celuilalt.

Cred că e important să găsești răgazul de a-ți opri privirea asupra lui, încercînd să transmiți din ochi semne de recunoaștere, căci altfel absența privirii sau privirea ce trece prea repede pe lîngă copil pot fi resimțite de acesta ca agresiuni. Privirea este legată de recunoașterea fundamentală de care are nevoie orice copil: „Nu vreau doar să fiu privit, ci și recunoscut."

Cînd copilul se joacă într-o cameră, el vine din cînd în cînd în preajma adultului, îl trage de haine, dă buzna în bucătărie pentru a înfuleca repede ceva și se întoarce pentru a se juca singur în altă cameră. Are nevoie de protecție și de confirmare și știe să facă singur ceva pentru nevoia sa. Tocmai nevoia de a fi recunoscut și de a recunoaște îl mobilizează și stimulează privirea noastră.

Aș vrea să vă invit să părăsiți ideea potrivit căreia atitudinile comportamentale ale copilului se exprimă fie în termeni de cerere de dragoste, fie în termeni de satisfacție sau de insatisfacție. Firește, toți purtăm o cerere de dragoste, dar purtăm în egală măsură nevoia de a iubi. De altfel, iubind pe cineva ne facem un frumos cadou nouă înșine. A înțelege mai

bine un copil înseamnă a renunța la această idee des întîlnită, care constă în a nu înțelege și a nu traduce comportamentele decît în termeni de iubire primită sau maltratată (e bine iubit, e prost iubit) sau în termeni de satisfacție ori insatisfacție (e bine îngrijit, e rău îngrijit). Nu trebuie să reducem toate comportamentele copilului la acest aspect. Cred că multe dintre comportamente sînt legate de nevoia de a fi recunoscut și de a recunoaște, de nevoia de a-și circumscrie (de a-și țese) propria existență în viață. Privirea e un mijloc esențial de confirmare a celuilalt*. „Vă văd = existați din punctul meu de vedere. Sînteți diferiți de mine."

Léa are zece luni și de cîteva săptămîni merge de-a bușilea. Într-o seară, părinții erau așezați în bucătărie, iar ea se

* Ați remarcat, desigur, indispoziția multora atunci cînd vorbesc la telefon... aceștia nu văd, nu sînt văzuți, iar cuvintele își croiesc cu greu drum către celălalt.

îndrepta către ei, venind din salon. Între cele două camere trebuie coborîtă o treaptă de 15 centimetri. Ajunsă în dreptul treptei, pune o mînă în gol, tatonează locul, apoi se sprijină în mîini și trimite către mama ei o privire grăitoare, ce spune parcă:

„Mamă, e un obstacol, vin-o să mă ajuți, știu că vei veni, te aștept."

Avîntul mamei e imediat, se ridică de pe scaun, dar soțul îi pune o mînă pe braț și-i spune:

„Las-o singură!"

„Dar ieri și-a făcut un cucui în cap cînd se juca în curte, e primul cucui din viața ei..."

Tătăl îi vorbește fetiței:

„Poți să cobori singură. Poți să o faci. Îți pui o mînă jos, pe urmă pe cealaltă, nu e înalt."

Copilul încearcă, ezită, cercetează golul, dă înapoi și trimite iarăși către mamă o privire de așteptare încrezătoare, de pașnică rugăminte, privirea unui copil care știe că poate conta pe ajutorul binevoitor al mamei.

Mama rezistă cu greu. Negociază cu soțul ei:

„Nu mă duc să o ajut, numai mă apropii puțin."

Se duce și se așază pe vine la un metru de copil și, la rîndu-i, îi spune: „Vino, poți!"

Încordarea durează trei lungi minute. E mult trei minute. Din îndrăzneală în retragere, din privire în privire, sprijină o mînă, apoi pe cealaltă, apoi picioarele și, triumfătoare, se îndreaptă singură către părinți, în strigăte de „bravo".

În această situație, vedem în ce măsură Léa își poate stimula mama prin privire. Mama se ridică dintr-un salt. Cuvîntul tatălui e important, despărțitor și tinde să fie și organizator.

În acest caz nu e totuși suficient, mama e cea care trebuie *să facă* ceva, se apropie, își întinde brațele și face astfel posibilă reușita copilului. E puterea privirii—chemare care spune: „Am încredere în tine sau mi-e teamă, vino în ajutorul meu!"

Există multe alte feluri de privire: privirea–reproș, cea acuzatoare, cea care desfide și care, la unii copii, e fantastică: „Îmi spui să nu pun mîna... și totuși pun!"

Prin privire se comunică plăcerea comună dintre două ființe.

Plăcerea și starea de bine dezvăluite sînt tot atîtea repere pentru a dezvolta încrederea în sine. Prea adesea trăim privîndu-ne singuri de plăcere.

Această femeie de 40 de ani își amintește cu emoție încă de o plimbare în trei, împreună cu sora și cu bunicul ei. S-a apropiat din spate de bunicul ei și și-a pus o mînă în mîna adultului, care, fără să se întoarcă, a zis: „Ești tu, Veronica mea iubită!" Profund rănită de faptul că nu a fost recunoscută (Veronica era prenumele surorii ei) și-a retras mîna și s-a îndepărtat.

„Mai tîrziu, mă îndoiam de fiecare dată cînd prietenul meu mă lua de mînă, îmi imaginam că se înșela, că altcuiva ar fi trebuit să-i dea brațul, că nu-l meritam."

„Exist egal diferit de propriile tale temeri, de propriile tale dorințe și de propriile tale așteptări."

Este cît se poate de important în materie de comunicare să nu se confunde dorința cu cererea! Cîți părinți nu comit greșeala de a vrea să satisfacă o dorință, crezînd că această dorință e o cerere. Multe dintre dorințele copiilor sînt pentru ei o modalitate de a-și afirma existența. Existăm pentru că sîntem ființe care dorim. Este specificul omului, sîntem ființe ale dorinței și e important să o dovedim. Drama multora dintre părinți și adulți e că vor „asasina" dorințele copiilor împlinindu-le în exces, transformîndu-le în cereri. Risc să-i șochez pe unii dintre dumneavoastră spunînd acest lucru. Dar vă invit numai la mai multă vigilență atunci cînd ascultăm. Să nu transformăm dorința în cerere. Dacă „asasinăm" prea des do-

rința, însuși dinamismul ființei umane, avînd la bază mișcările dorinței, e atins.

Ceea ce vreau să spun e că specificul dorinței se găsește în nevoia de a fi înțeleasă. Cînd un copil vine să ceară voie să se joace cu mingea, cu sau fără cuvinte, uneori e suficient să-i spunem:

„Am priceput că vrei să te joci cu mingea, dar acum avem altă treabă."

„Am înțeles bine dorința ta de a te juca cu păpușa. Nu o să mă joc acum cu tine, pentru că mă așez la masă."

Să nu transformi cererea în satisfacție sau împlinire.

Prin intermediul privirii, copilul „întîlnește" și se întîlnește cu lumea. Prin privire lumea irrumpe în el. Cred că unele miopii pot fi puse în legătură cu evenimente „tulburătoare" sau percepute ca incomprehensibile.

Am ascultat multe exemple și mărturisiri în care foști copii făceau legătura între miopia lor și scene familiale resimțite negativ:

„Mi-am pus des întrebări în legătură cu miopia mea și i-am înțeles cauza cînd am auzit, într-o zi, pe cineva zicînd: « Aveam 5 ani cînd am văzut pentru prima oară sînul mamei mele, o alăpta pe sora mea și am fost atît de tulburat, că vederea mi s-a încețoșat, toată ziua am văzut rău... »

Și eu am fost tulburat de ceva asemănător. Ceva ce nu voiam să văd, care nu ar fi trebuit să existe și care totuși mi se impunea cu violență. Într-o dimineață de duminică, am intrat foarte vesel în camera părinților mei și ceea ce am văzut acolo m-a făcut să intru în panică... dar nu văd ceea ce am văzut. Am ieșit fără să zic nimic, era îngrozitor, o stare de rău greu de suportat. Cîteva luni mai tîrziu, trebuia să port ochelari."

Zîmbetul

La mult timp după Spitz, care a semnalat importanța zîmbetului ca element de socializare, doctorul T. Berry Brazelton* a încercat să-i reînveţe pe părinţi, am putea spune, limbajul zîmbetului. Contribuţia lui la comunicarea dintre părinţi şi copii constă în evidenţierea importanţei zîmbetului ca modalitate de calmare şi stimulare. Zîmbetul nostru, ca şi cel al copilului, e, în acelaşi timp, o încercare de familiarizare cu universul în care trăieşte celălalt, un semn al stării de bine, o confirmare şi o stimulare a receptorilor. Zîmbetul deschide porţile către receptare.

> *Gestica e, în fond, o modalitate a copilului de a exprima ceea ce se găseşte înăuntru, de a spune în afară, de a face o mărturie despre interior în exterior.*

Bineînţeles, nu se poate zîmbi la comandă. Cînd sîntem obosiţi sau îngrijoraţi, trebuie să ne asumăm sentimentele. Simplul fapt de a mărturisi lucrul acesta, nu în termeni de plîngere, ci ca expresie reală a ceea ce trăim, e uneori suficient pentru a detensiona atmosfera. Altfel, copilul va crede că el este cauza acelei tensiuni (vechi rest al atotputerniciei magice a bebeluşului). Dacă nu putem zîmbi, putem învăţa să ne destindem corpul, să ne relaxăm maxilarul mai ales, umerii şi respiraţia. Transmitem multă violenţă printr-o privire rece, îngheţată, absentă. Ne facem rău nouă înşine şi îi facem rău celuilalt ţinînd umerii, ceafa sau toracele în stare de crispare. De fiecare dată cînd mergem să vedem un bebeluş sau un copil mic şi îl vom atinge, am putea învăţa să ne relaxăm dinainte respiraţia, să lăsăm la o parte din preaplinul tensiunilor acumulate inevitabil în cotidianul treburilor noastre.

---

* *T. Berry Brazelton vous parle de vos enfants*, Éd. Stock-Laurence Pernoud, 1988.

În ceafă, păstrăm resentimentele. Dacă punem mîna pe ceafă vom simți o proeminență... E cocoașa resentimentului. Acolo se adună miile de momente în care am vrut să zicem nu și am zis da. Doctorul meu favorit, din perioada cînd aveam numeroase resentimente, numea aceasta artroză...!

Copiii anticipează uneori, simt tensiunile adultului și se protejează prin comportamente antirelaționale, care le consumă multă energie.

Respirația

Neîndoielnic, respirația este primul limbaj de care dispunem cînd venim pe lume. Este, de asemenea, primul dintre limbaje care ne traduce interacțiunile cu mediul în care trăim. Ea traduce prin ritm, intensitate, prin cea mai măruntă dintre oscilațiile sale, relația noastră cu lumea.

Cînd un copil ne pune o întrebare un pic jenantă sau angoasantă, ritmul respirator ni se modifică. Ne ținem răsuflarea sau ne-o accelerăm. Copilul simte și înțelege că acela este un subiect dureros, dificil... pentru noi.

De exemplu, la o masă de familie, de comuniune... un membru al familiei întreabă: „Ce s-a mai întîmplat cu unchiul George?" Tăcere, respirația se oprește (atunci trece faimosul înger), apoi i se cere copilului să se ducă să caute ceva în altă cameră sau în pivniță.

Și copilul va simți de-ndată că ceva legat de Unchiu' George nu e în ordine (oricare ar fi vîrsta copilului). Va afla mai tîrziu că unchiul George a făcut ceva reprobabil sau cine știe ce altceva, că e ceva rușinos sau violent legat de el.

- Fetița aceasta se simțea rănită de fiecare dată cînd încerca să se apropie de tatăl ei, iar acesta o repingea, zicîndu-i: « Aer, aer, mă sufoc în casa asta. » « Cînd a părăsit-o pe mama, am început să fac crize de astm. »

- Clara, la vîrsta de 8 ani, spune în timpul mesei: „Am văzut un exhibiționist în stația de autobuz, era grozav, își desfăcea impermeabilul, era genial!"
  Eram din ce în ce mai îngrijorați, cu respirația oprită, în așteptarea insuportabilului! Cînd și-a terminat fraza, a fost o izbucnire generală în rîs.
  „Își decupase pantalonii, între partea de sus a coapsei și talie nu mai era nimic. Cînd își desfăcea impermeabilul, era tare! Își pusese elastice pentru a-și ține cracii pantalonilor. Și vreau să vă spun că pantalonii încă mai aveau

dungă. Grozav!" Remarcase sistemul ingenios găsit de acel bărbat. Și ani după aceea rîdea cu lacrimi amintindu-și de această pățanie. Și rîsul e respirația spiritului.

SĂ ÎNDRĂZNEȘTI SĂ RESPIRI APROAPE DE CINEVA ÎNSEAMNĂ CĂ DEJA L-AI ACCEPTAT.

- Dificultățile de respirație ale acestei fetițe (inspirația întîrzie pînă în ultima clipă) sînt felul ei de „a nu lua din aerul" (dar și din aria, adică din locul) celorlalți. Se simte în plus, e a șasea născută și după ea au mai urmat încă trei frați, niciodată nu și-a găsit locul. Mai tîrziu va spune: „De fiecare dată cînd respiram aveam impresia că deranjez pe toată lumea. Că oamenii se vor întoarce îndată înspre mine ca să mă întrebe ce fac acolo. Îmi țineam respirația cît mai mult posibil."

Expresia „nu duce lipsă de aer" se folosește în cazul cuiva care ocupă prea mult loc, care se impune ceva cam mult.

În momentele de tensiune, de emoție trăite de celălalt, putem pur și simplu să-l lăsăm să ne audă respirația. A răsufla ușurat e o modalitate de a ușura suferința, resentimentul, neputința.

- „Tatăl meu era deja în comă cînd m-am dus să-l vizitez la spital. Eram disperată, pentru că nu știam cum să stabilesc o comunicare cu el, pe urmă am început să repir și, ca prin minune, a început și el să respire în ritmul meu. A fost un extraordinar moment de înțelegere, chiar înainte ca el să se stingă din viață."

Imediat după venirea pe lume a bebelușului, s-ar putea rezerva un moment pentru ca mama și tatăl să respire în preajma acestuia, lăsîndu-l să le audă respirația. În primele luni de viață și, mai tîrziu, în momentele de criză, respirația ar trebui să fie unul dintre limbajele privilegiate ale schimbu-

lui apropiat. Prin respirație se transmite ceva din imensa pulsație a vieții.

Tensiunile

Gesturi-reacții, rupturi de ritm, violențe purtate, reținute sau exprimate, iată cîteva dintre semnalele pe care le vom transmite și uneori înscrie în corpul copilului, datorită înscrierii tensiunilor în corpul nostru.

Dacă sîntem neliniștiți, furioși sau amenințați, vom arăta lucrul acesta prin felul respirației, printr-o oprire sau o modificare a ritmului ei, prin umezeala mîinilor și vom transmite astfel numeroase mesaje. Copilul poate înscrie această manifestare foarte devreme în propriul său corp și va încerca să se protejeze de amenințarea, de angoasa pe care o resimte, motivat sau nu.

- O tînără femeie înota în mijlocul piscinei cînd, deodată, țipă: „Dați-mi pace, lăsați-mă...", apoi s-a scufundat. Se va trezi șase ore mai tîrziu fără să-și aducă aminte de nimic. Astăzi, ea poate pune acel eveniment în legătură cu ceea ce trăia ca femeie, lucruri de nespus (de către ea) și de neînțeles (de către cei din jur). Dar poate înțelege sensul întîmplării, amintindu-și că „își oprea suflul" în pat, pe cînd era mică, pentru a nu mai auzi țipetele părinților care se certau din cauza ei.

Să reluăm: copilul nu percepe realitatea decît într-o infimă parte a ei. O realitate fragmentată, discontinuă, iar impactul acesteia, pe care îl numim „realul" său, va fi rezultatul întîlnirii întîmplărilor (din afara lui) cu imaginarul său și cu fantasmele lui personale (din interiorul său). Amestecul acesta, care se situează în același timp în trei registre (realist, imaginar și simbolic) scapă prea adesea adulților, dar pentru copil rămîne conflictual, încîlcit, încărcat de contradicții.

- „Micuțul Jean nu voia să plece din cimitirul unde tocmai fusese îngropat bunicul său și părinții intraseră în panică, nu-i înțelegeau încăpățînarea. În cele din urmă, a putut să zică: „Dar, mamă, aștept să urce la ceruri!" Da, acestui copil i se spusese: „Bunicul tău va urca la ceruri!"

Să ne imaginăm că nu ar fi putut rosti aceste cuvinte, că ar fi păstrat în el această așteptare. Cîte comportamente pline de anxietate nu ar fi încercat să exprime dinăuntrul lui aceste întrebări! Misterul realului, așa cum e trăit de un copil la un moment dat, ne scapă cu desăvîrșire.

Ritmul

Într-un spațiu limitat și în relațiile de proximitate introducem, în funcție de momentul zilei, ritmuri diferite.

În funcție de felul în care introducem un ritm, acesta va fi purtător de violență, de agresivitate sau de siguranță. Mi-aș dori din tot sufletul ca oamenii care lucrează cu copii de vîrste mici să învețe să facă gesturi de balet, gesturi de dans, gesturi emfatice, care să amplifice întîlnirea. De exemplu, cînd întîmpină un copil dimineața, adulții au deseori gesturi prea rapide, care nu respectă timpul intern al copilului. Aranjînd gulerul unui copil, el poate percepe gestul nostru ca pe o atenție ce i se acordă, dar și ca pe un deranj, o agresiune. Ar fi cu adevărat important să ne încetinim viteza gesturilor. De cîte ori nu văd mîngîieri care sînt în fapt agresiuni, atenții care sînt intruziuni nepotrivite, alintări care sînt de fapt luări în stăpînire.

Cînd luăm un copil în brațe, să nu ne grăbim. Să punem mîna pe copil și să ne ascultăm mîna, iată un gest minunat, dacă mîna devine o cochilie unde copilul își poate odihni capul. Să întîmpinăm, să ne încetinim gesturile, să ne așezăm la nivelul lui. Dacă poate veni, dacă se poate apropia și poate fi întîmpinat, primit, e fantastic pentru el.

Ritmul acordat va povesti armonia întîlnirii.

Fata aceasta de 14 ani nu are încă menstruație. Mama o găsește în camera ei, sărind de pe un picior pe celălalt, gesticulînd. „Fac dansul menstruațiilor, sărind ca indienii, așa își vor face apariția..." Chiar în acea seară era sărbătoare, menstruația a apărut. Paisprezece ani mai tîrziu, mama, care are amenoree de nouă luni, povestind întîmplarea, începe deodată să danseze pentru a arăta dansul menstruației făcut de fiica ei. Cîteva zile mai tîrziu, menstruația îi revine.

De cîțiva ani, fac gimnastică chineză* și multe dintre gesturile mele și-au schimbat sensul, în relația de dragoste, cu partenera mea sau în relațiile afective, cu copiii mei. Nu mai am aceleași gesturi, aceleași mișcări pentru a-i întîmpina pe ceilalți. Înainte, aveam gesturi care voiau să dea sau să ia, acum am gesturi care propun. Gesturi care înseamnă că ceva devine posibil dacă celălalt e deschis către acest ceva. Să îndrăznim să facem gesturi care să fie propuneri, invitații. Gesturi care cheamă, gesturi ale posibilului. Gesturi care unesc, duc mai departe, amplifică.

Energia

Conceptul de energie e relativ recent în Occident. E mai bine cunoscut în Orient. Cred că descoperim pe zi ce trece că putem să-i trimitem celuilalt, copilului, energie pozitivă, un fel de „vitamine", sau că putem trimite energie negativă, echivalentul unor „otrăvuri". Dacă ne acordăm nouă înșine un pic de atenție, vom simți cînd sîntem „încărcați negativ". Am putea să spunem: „Atenție, fii atent la tine astăzi, nu îmi fac bine mie, deci nu îți voi face bine nici ție!"

* *Tai chi chuan.*

Cînd vine vorba de relații, toți suferim de ceea ce eu numesc „sida relațională". Sîntem complet dezarmați în fața anumitor gesturi, atitudini sau cuvinte aparent inofensive, dar care se vor abate asupra noastră ca niște lovituri devastatoare. Fiind confruntați cu anumite comportamente, cu anumite cuvinte, nu avem nici o formă de imunitate, sîntem atît de vulnerabili, încît ne mirăm că am supraviețuit, că sîntem încă întregi.

Am uitat, părinți fiind, că unele cuvinte, unele vorbe fondate pe judecăți, din care transpar respingeri sau amenințări se înscriu în copil ca o rană de nevindecat.

„Soția mea îmi spune ceva foarte banal, fără să știe că vorbele ei ajung la mine ca o « lovitură de ghiulea » în burtă și că toată seara, uneori și cîteva zile după, voi fi total destabilizat. Va fi nevoie de multe, multe cuvinte pentru a repara lovitura."

După părerea mea, noile cercetări din domeniul comunicării ar trebui să permită, în următorii 20–30 de ani, o mai bună protecție împotriva „poluării" relaționale din partea celuilalt. Sîntem într-adevăr complet lipsiți de imunitate împotriva anumitor cuvinte, anumitor reflecții sau anumitor comportamente.

Să vedem ce se întîmplă în cazul unei comunicări între adulți. Sînteți la serviciu, aveți o dimineață plină de energie, colegul vă spune ceva care vă atinge, care redeschide o rană. Răspundeți în chip banal, dar dimineața e deja stricată. Acel coleg v-a transmis o „otravă" poate fără să știe, neintenționat.

Mergeți pe stradă, totul e bine, viața e frumoasă, vă întîlniți cu un cunoscut, discutați cîteva minute, plecați mai departe și deodată aveți un cîrcel, vă doare ceafa. Celălalt — o spun în sensul propriu al cuvîntului — v-a otrăvit. A lăsat în dumneavoastră ceva urît, care nu vă face deloc bine.

De altfel, și reciproca e adevărată. Sînteți obosit, ziua se anunță proastă. Cineva vă dă un telefon, schimbați cîteva vorbe și deodată vă simțiți bine, sînteți dinamizat. V-a trimis vitamine.

Este un concept pe care nu-l administrăm prea bine, căci nu știm prea bine din ce este formată această energie. Ce o face să treacă de la polul pozitiv la cel negativ. Ce ne face așa, deodată atît de vulnerabili în fața cutărui sau cutărui cuvînt, a cutărei sau cutărei atitudini.

Dar cu puțină vigilență, printr-o ascultare interioară, e posibilă o mai bună diferențiere a energiei care circulă în noi, a energiei trimise și a celei primite.

De exemplu, dată fiind mînia mea, angoasa de astăzi, tensiunile mele de moment, decid să nu iau copilul în brațe. Poate că ar trebui să stabilesc o distanță mai mare sau să găsesc un alt model de a interacționa cu el, la un nivel de simbolizare mai accentuat, care să-mi permită să păstrez relația fără să-l invadez neapărat pe copil cu ceea ce simt sau resimt. Ne aflăm prea adesea în legătură directă, ignorînd posibilitatea medierii, oferită de obiecte sau acte simbolice.

Tăcerile

Toate tăcerile sînt limbaje... dar, bineînțeles, de importanță inegală.

Un copil care nu vorbește... e o invitație la a-i vorbi... noi despre noi! „Îți voi vorbi despre mine cînd eram copil, o să-ți povestesc despre gîndurile care-mi îmbrăcau tăcerea..."

Da, mulți copii se dezvăluie prin tăcere. Forța imaginarului e atît de puternică, încît îl învăluie pe copil și îl împiedică să „iasă" din sine, să comunice cu celălalt. Dacă acceptăm să nu bulversăm aceste tăceri, să intrăm în legătură cu el por-

nind dinspre noi spre el... folosind noi înșine toate celelalte limbaje care ne stau la dispoziție, atunci tăcerea devine o bază pentru schimb.

Tăcerea va fi o invitație la a folosi imensul rezervor reprezentat de toate celelalte limbaje disponibile.

Françoise Blot a fost cea care a introdus termenul de tăcere emoțională, punîndu-și problema a ceea ce va deveni un copil care-și cenzurează orice manifestare emoțională, rîs sau plîns, care trăiește doar în funcție de manifestările exterioare pentru care se simte programat, închis, cenzurat.

„Dacă s-ar lăsa cuprins de o manifestare emoțională interioară ar putea muri ori s-ar putea îmbolnăvi grav."

„A fost un șoc pentru mine momentul în care am conștientizat această experiență din copilărie."

În urma acestui fapt, însăși esența unei ființe umane va fi grav afectată pe toată durata vieții. Va lipsi din construcția sa un element hrănitor esențial, seva emoțiilor. Atît de esențial, încît ar putea trăi toată viața ca un handicapat „emoțional" (așa cum există handicapați mental sau fizic). Ceva care îl va schilodi (și îl va izola) și care-l va împiedica să se afirme ca o ființă deplină și completă.

Va putea folosi sisteme de compensare, subterfugii, sentimente și conduite-ecran pentru a supraviețui.

Dacă, după lucrul asupra propriei persoane, componenta emoțională reapare, într-o primă etapă aceasta va reapărea în așa fel încît controlul și stăpînirea de sine vor fi dificile. Va fi ca un uragan, ca un baraj care sare în aer la fiecare stimulare, iar ființa este invadată cu o asemenea violență, cu o asemenea forță, încît stăvilirea nu e deloc ușoară. Această erupție a emoțiilor ne va face vulnerabili, fragili, poate incoerenți în ochii celor din jur.

Ceea ce nu a putut să se deschidă și să crească odată cu evoluția și creșterea individului creează o prăpastie în care, în ziua cînd această componentă vitală și vitalizantă a ființei se va deschide (care în același timp face ființa mai creativă, mai expresivă), se va prăvăli întreaga viață. Atunci persoanei îi va fi dăruită și revelată întreaga amploare și măreție a existenței sale. Prăpastia aceasta, dacă nu rămîne doar o prăpastie, poate să devină deschidere.

În fond, orice poate intra, pătrunde, invada această prăpastie. În această fază de schimbare, individul e lipsit de protecție naturală. Devine vulnerabil, fără apărare și îl poate atinge orice. De asemenea îl poate dinamiza orice.

Va putea probabil să-și creeze diferite forme de protecție, care să-l pună la adăpost de ceea ce nu e bun pentru el, va putea căpăta încredere într-o relație însemnată pentru el.

Schimbarea nu vine fără tatonare, fără progres, fără suferință. Căci și ceea ce este bun... riscă să producă suferință la început, asemenea unui picior anchilozat mult timp, care-și recapătă mobilitatea, provocînd un țipăt de durere.

Cea mai mare dintre dorințe... comunicarea de la psihic la psihic, și nu doar de la persoană la persoană. Aceasta înseamnă să vorbești de la inconștient la inconștient și să fii înțeles. Iată aspirația noastră cea mai tainică — ea ne împinge către cunoașterea celuilalt.

Sub numele de gestică, am prezentat cîteva posibile limbaje — să le dăm o mai mare importanță în schimburile noastre relaționale.

Trăim într-o civilizație în care cuvintele domină, iar imperialismul lor riscă să sufoce în noi un potențial extraordinar.

II

Transpunerea în act

Ea reprezintă erupția brutală în realitate a unei angoase prea mari, a unui refuz de nesuportat, a unui conflict, a unui dezechilibru în reprezentarea lumii.

Aceste comportamente bruște sau repetitive ce par incontrolabile, legate adesea de o eliberare a agresivității sau a angoasei, nemijlocite prin cuvinte sau simboluri, vor fi resimțite de cei din jur ca jenante, destabilizatoare și, prin urmare, reduse ori suprimate, în loc să fie înțelese ca limbaje. Ele neliniștesc, mobilizează atenția și precipită acțiunea adulților, care vor încerca să le suprime sau să le reducă.

Transpunerile în act pot fi de două feluri:
— îndreptate către sine;
— îndreptate către celălalt.

Agresiunea îndreptată către sine

Se întîmplă atunci cînd bebelușul sau copilul își smulge părul, se lovește cu capul de pămînt, se zgîrie, se mușcă, pe scurt, îndreaptă violența către sine sau către o parte a corpului său. Unii copii se pun adeseori în pericol, trec mai tot timpul la doi pași de un accident, ca și cum s-ar juca de-a viața și de-a moartea.

O parte a acestor forme de agresiune îndreptate către sine, oricît de paradoxal ar părea, îi dau copilului sentimentul că există, că luptă împotriva dezintegrării, împotriva unui de-

fect sau a absenței unei părți a corpului său. Să simți că trăiești pentru că simți că te doare. Mai tîrziu, la adult, fenomenul se regăsește în „cultivarea" suferinței ca formă de luptă împotriva golului existențial.

Căutarea senzațiilor corporale cu scopul de a simți că exiști înăuntrul propriului corp joacă un rol esențial în anumite faze ale dezvoltării.

- Rotirea corpului sau rotirea neîncetată în balansoar pînă la amețeală.
- Atingerea organului sexual ori de cîte ori cel în cauză se simte amenințat.

Transpunerea în act creează mișcare, sparge rutina, calmul soporific. Introduce imprevizibilul în previzibil. Schimbă raporturile de forță și provoacă alternanța acestora.

Agresiunea îndreptată către celălalt

Numeroase și în forme foarte diferite, agresiunile îndreptate către celălalt pot fi reacții sporadice sau, mai grav, modalități permanente de relaționare în întîlnirea cu celălalt.

În primul caz acestea pot fi înțelese ca încercări de afirmare — „Sînt aici", o confirmare a unei poziții de putere — „Lumea trebuie să țină cont de mine."

- Băiețelul acesta îi ascunde adesea cerceii mamei sale. Refuză cu încăpățînare să spună unde i-a ascuns și cel mai adesea nici măcar nu-și mai aduce aminte unde i-a pus. E poate felul lui de a spune: „Sînt mai important pentru tine decît ieșirile în oraș."

Fuga de acasă, bătăile, furtișagurile, distrugerile, agitația motrică sau accidentele sînt tot atîtea transpuneri în fapt care încearcă să exprime un conflict, un dezechilibru, o chemare.

- Un băiețel a dat cu picioarele în aparatul de fotografiat al tatălui său, care, în ultimul timp, îl tot fotografia pe fratele mai mic.
- O fetiță a tăiat burta ursulețului ei după ce tăiase, de mai multe ori, pernuțele din salon.

Trecerile la fapt îndreptate către celălalt pot căpăta sensuri foarte diferite, nu sînt niciodată gratuite sau „spontane". Se produc într-o înlănțuire de cauze și efecte.

- Revendicarea „proprietății" sau mai degrabă a ceea ce am numi plăcere (jucăriile), dreptul la plăcere, la plăcerea imediată mai curînd de a manipula obiectele decît de a le poseda.
- Atragerea, captarea, mobilizarea atenției adultului;
- Revendicarea unui loc, a unui spațiu privilegiat;

- Protejarea integrității corporale;
- Gelozia, excluderea.

Transpunerile în act sînt tot atîtea „limbaje" greu de înțeles care, la început, îl amenință pe potențialul ascultător, iar această amenințare îi perturbă ascultarea.

Părinții și adulții reacționează și tocmai din această cauză nu înțeleg.

Ar fi posibil să ne imaginăm un eventual dialog inițiat de adult, după cum urmează:

„E adevărat, m-a rănit ceea ce ai făcut și la început am fost neliniștit și nepregătit. Dar mai ales sînt emoționat, deoarece simt că, în esență, vrei să spui ceva cu adevărat important. Atît de important, încît n-ai ezita să cauți un mijloc dureros de a spune ce vrei."

Cu alte cuvinte, să ne oferim să-l ascultăm, să-i oferim atenția noastră, prezența binevoitoare și fermă a unui punct de sprijin, pentru a-i ușura copilului o posibilă confruntare. Nimic nu e mai rău decît fuga adulților în fața căutării și contradicțiilor transpuse în fapte de un copil.

III

Ritualurile

Sînt gesturi repetitive, comportamente, acte introduse în relație pentru a înțelege și controla, la modul general, lumea din afară. Ritualurile sînt o modalitate de apărare a copilului în fața eventualelor amenințări ale lumii exterioare sau, din contră, o modalitate prin care el va integra contradicțiile întîlnite la cei din jurul său.

Micuța Florence își amintește amenințările mamei ei: „Dacă cei mici nu sînt cuminți, plec!" Fetița se simțea responsabilă de „cumințenia celor doi frați mai mici", de aceea își asuma sarcina de a devia mînia mamei, luînd-o în chip simbolic asupra ei. „Murdăream tot timpul pereții camerei mele cu caca."

Copilul va da naștere, deci, unor comportamente de adaptare, unor comportamente de mediere între felul în care i se prezintă lumea din afară și felul în care o poate el integra.

Multe dintre comportamentele ce țin de felul în care e primită mîncarea, de curățenie, de îmbrăcăminte, de mersul la culcare, de trezire vor mărturisi despre această întîlnire cu realitatea. Și mai tîrziu cîte dintre insomniile adultului nu vor fi încercări de „a primi înapoi ceea ce n-a fost trăit"!

„Ani la rînd, nu reușeam să adorm. Luam somnifere. Aveam neîncetat, pe atunci, sentimentul că « trec pe lîngă viața mea ». Mi-am recăpătat somnul în clipa în care am început să-mi trăiesc din plin viața, fără să o mai economisesc."

Fiți atenți la dificultatea unor copii de a se trezi, de a înfrunta ziua, de a intra în mișcare și în spațiu. Dacă nu coboară din pat pentru a păși cu hotărîre către realitate, va trebui să căutați niște medieri. Folosesc cuvîntul „mediere" pentru că, în mod efectiv, la aceasta servește ritualul. Mediere între o anume realitate, o lume infinit plină de mișcări, de zgomote, de necunoscut și bebeluș, și copil, care trebuie să pătrundă în ea sau, dacă acest lucru e prea amenințător, va încerca să rămînă la periferie, în afară și ușor în retragere față de acest univers pe care nu-l înțelege întotdeauna. Anumite gesturi, anumite atitudini îi vor permite să rămînă pe margine, în afara influențelor unei lumi adesea pe de-a-ntregul de neînțeles.

Ritualurile inventate de copii sînt nenumărate. Există o infinitate de situații ce pot servi drept suport pentru aceste ri-

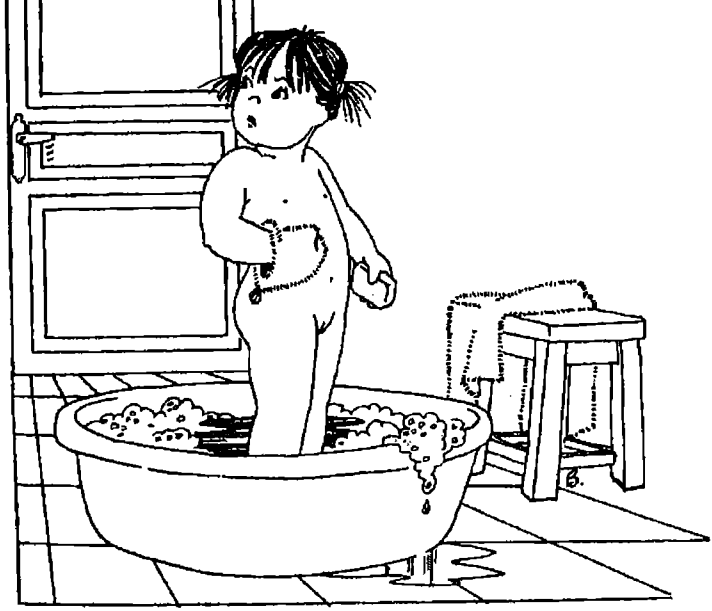

tualuri. La baie, cînd începe să-şi spele mai întîi o anume parte a corpului, cînd aşază obiectele, hainele...

„În timpul ritualului de îmbăiere al copilăriei mele, care avea loc sîmbăta, eram tot timpul în pericol. Era aşezată în mijlocul bucătăriei o cadă mare şi putea intra oricine, oricînd. Simţeam direct pe corp toate aceste ameninţări, cu atît mai înspăimîntătoare cu cît erau mai imprevizibile."
„Astăzi există duşuri, săli de baie, deci mai multă intimitate pentru corp. Gesturile care se adresau corpului meu erau încărcate de bunăvoinţă, dar uneori şi de nerăbdare, de respingere sau de nelinişte."

În timpul băii, anumite părţi ale corpului nu sînt niciodată atinse, de exemplu zona din spatele genunchiului, sau părţile care sînt percepute ca periculoase de adultul însărcinat să se ocupe de copil.

Urmează apoi, bineînţeles, bogăţia incredibilă a ritualurilor legate de mîncare. Copilul îşi va împărţi farfuria, va face porţii mici, va începe cu partea cea mai puţin gustoasă sau cu cea mai gustoasă, va atribui semnificaţii cutărui sau cutărui fel, o funcţie sau alta cutărei sau cutărei legume, unui fruct... Va desena în piure, va refuza o anume bucată de carne.

Evident, în ritual se vor regăsi toate acele mici obiecte, jucărelele, de care se va lega sau, mai curînd, prin care va încerca să lege lumea exterioară de lumea lui.

- „La 6 ani, mi-au spus: « Bunica ne-a părăsit, a plecat. » — şi eu, în fiecare noapte, mă trezeam şi deschideam uşa ca ea să vină înapoi. Părinţii mă certau, iar eu îi dispreţuiam, crezînd că au lăsat-o afară."

- Băieţelul acesta de 8 ani şi jumătate ştie să numere pînă la zece pe degetele de la mîini: unu, doi, trei, patru, îl sare pe cinci, apoi şase, şapte, opt, nouă, zece. Nu ştie să zică cinci şi refuză să numească această cifră. Educatoarea lui, făcînd legătura între acest simptom şi moartea bunicii lui,

care îl crescuse pînă la 5 ani, îi va da voie să-și dezvăluie suferința și să poată spune „cinci". Într-o dimineață, sosește victorios la școală: „Pot să spun cinci, asta e!" și arată degetul.

- Femeia aceasta de 46 de ani o regăsește trăind în ea pe fetița pe care o pierduse 43 de ani mai devreme. „Am trei ani, o haină frumoasă albastră din blană de iepure, brațele deschise, am spus ceva important și nu sînt înțeleasă. Spun: « Verișorul meu e bolnav, va muri » și părinții îmi răspund: « Nu, nu va muri. » Rup legăturile cu exteriorul, mă închid în mine și, cînd el moare, se spune: « Ea nu știe nimic. » Port în mine această fetiță tăcută de 43 de ani."

Mult răspîndita printre adulți suferință de a trăi ține de o comunicare greșită cu lumea copilăriei lor.

Aș vrea să mai insist asupra diferenței dintre real și realitate. Realul este ceea ce interiorizează copilul din realitatea pe care o percepe, cu ajutorul imaginarului său, al fantasmelor și chiar al ritualurilor sau transpunerilor în act. Realitatea care-i este propusă va fi redesenată, remodelată, pentru a fi integrată, absorbită de el.

- Fetița aceasta de 4 ani se trezește după un somn de patru ore și-și descoperă părinții zugrăvind salonul. Îi vede jucîndu-se „de-a pictatul". Se apropie și vrea să se joace și ea cu ei. Nu le înțelege refuzul, căci e o plăcere să te joci. Mama se enervează repede și-i dă o palmă peste fund. Fetița urlă, supărată de această nedreptate și mama o aruncă îmbrăcată sub duș. Mult mai tîrziu, acest fost copil va povesti: „Am crezut, în acel moment, că voia să mă omoare. M-a lăsat singură, am plîns mai departe încet și pe urmă am plecat pe stradă. Voiam să mor ca să fiu în sfîrșit iubită. « Dacă mor și sînt triști, o să mă conving că mă iubesc! »" În felul acesta, o fetiță de 4 ani se simte nevoită

să-și dorească propria-i moarte pentru a avea o dovadă a dragostei părinților ei.

- În drum spre școală, mă străduiam să merg pe marginea de granit a trotuarului, fără să încalc linia. Dacă ajungeam pînă la intersecție fără să greșesc, eram sigură că nu o să mă pună să răspund la matematică."

- „Anotimpul cel mai fabulos și mai fascinant era toamna. La 5 ani mă duceam deja singur la școală, căci nu era de traversat nici o stradă, dar aleea mărginită de opt rînduri de platani era o aventură și o probă. Mă adînceam uneori pînă la subraț în frunzele căzute. În felul acesta mi-am pierdut odată pachetul cu mîncare. Dar în zilele cu vînt puternic eram înspăimîntat că trebuia să traversez oceanul dezlănțuit de frunze moarte. În felul acesta am inventat avionul invizibil. Făcea escală din pom în pom pentru a mă transporta fără dificultate."

- „La 6 ani, am văzut-o pe mama spălînd tampoane, absorbantele igienice de altă dată. Am întrebat-o: « La ce folosesc? » și mi-a răspuns « Sînt pentru ceai. » La cîteva zile după, văzînd-o pe mama împreună cu niște prieteni adunați la o ceașcă de ceai, i-am adus, după ce am întors șifonierul pe dos, faimoasele tampoane. Am primit o palmă zdravănă peste fund de la mama, roșie de rușine în fața invitaților."

În tipul ritualurilor, care nu sînt percepute ca atare de cea mai mare parte a adulților, copiii își exprimă întrebările.

Da, întrebările copiilor, oricît de ciudat ar putea să pară, pot fi considerate unul dintre limbajele „nonverbale" fundamentale.

Căci întrebarea aparentă nu e niciodată întrebarea reală. Copiii sînt specialiști desăvîrșiți ai întrebărilor.

- „Mamă, de ce se ține luna pe cer?"
- „Cum voi face pipi cînd ajung în cer?"
- „Unde am fost înainte de a intra în burta ta?"

- „Cum se face pîinea?"
- „De ce trebuie să ne culcăm seara?"

Toate aceste întrebări încearcă să rostească indicibilul, să pună în cuvinte, prin intermediul cunoștințelor, inexprimabilul. Prin întrebarea anarhică, „ţintind în toate direcţiile", copilul încearcă să înțeleagă marile mistere ale vieții, ale morții, ale dragostei, ale prezenței sale pe lume.

> *„Din păcate, cuvintele « sînt aici » spuse de un copil riscă să fie înțelese drept « sînt bolnav » de către unii adulți, al căror răspuns riscă să se cantoneze în registrul tehnic."*
>
> J.-CL. RISSE

IV

Somatizările

Am multe de spus despre limbajul suferințelor fizice, pentru că, repet, este limbajul favorit al bebelușilor, al copiilor și, mai tîrziu, al adulților.

Îi voi surprinde pe unii dintre dumneavoastră spunînd că, aflat în postura de ascultător, nu încerc să înțeleg originea sau explicația somatizărilor. Voi încerca mai degrabă să caut sensul, mesajul, miza sau funcția acestora.

Dacă un copil face otită, face pipi în pat sau se zgîrie, nu o să-mi pun binecunoscuta întrebare: „De ce?" Îi invit de altfel pe adulți, și mai ales pe educatori, să dea la o parte „de ce"-ul, să-l arunce la gunoi. E aspectul cel mai înșelător în materie de comunicare, pentru că există tentația de a înlocui înțelegerea cu explicația. Sistemul explicativ cel mai adesea utilizat ne face să găsim rapid elementul care a cauzat tulburarea sau somatizarea. Această „găselniță" nu face decît să pună ochelari de cal încercării de căutare a sensului.

- Unui copil îi curge nasul, îi lăcrimează ochii și părinții găsesc imediat o explicație: „A stat ieri jumătate de oră în curent, a răcit etc." Folosesc în felul acesta un model explicativ. Au găsit cauza. Și dacă se mulțumesc cu atît riscă să treacă pe alături de... înțelegere. Căci poate prin răceală copilul încearcă să spună ceva ce adulții nu vor înțelege niciodată dacă vin imediat cu o explicație.

Capcana relațiilor interumane constă în aceea că o explicație poate împiedica accesul la sens.

Somatizările, oricare ar fi elementul lor declanșator, sînt limbaje care uneori spun indicibilul.

- „Un copil, căzînd de pe bicicletă se rănește la genunchi. Genunchiul* este un punct important. Este greu să fii un „eu" și să fii recunoscut într-un „noi". Poate fi vorba despre „noi" ca familie, „noi" din relația de fuziune cu mama, cu cuplul părinților, sau „noi" din relația fantasmatică cu copilul imaginar. Oricum ar fi, este un „noi" prea puternic, care nu lasă suficient spațiu pentru un „eu" complet.

- „Ești fericită, vei avea un frățior, vom fi fericiți împreună." Încerc să o fac să ia parte la fericirea mea, dar ea nu e deloc mulțumită. Poate că pentru ea e groaznic, poate e neliniștită că cineva îi va lua locul etc.
„Așa a fost în cazul meu. Pînă la 4 ani, pentru mama am fost centrul lumii, apoi, cînd aveam 4 ani, a apărut fratele meu și a fost o catastrofă. Am trecut printr-o mulțime de somatizări și de transpuneri în act. Puneam pernuța peste leagănul lui și multe, multe jucării peste ea. I-am făcut zile grele, dar a supraviețuit. Făceam vînt căruciorului în grădina în pantă, iar la capăt era un pîrîiaș. Puneam pariu că, în unul din două cazuri, va ajunge culcat..."**

Una dintre cele mai frecvente neînțelegeri de astăzi se manifestă prin excesul nostru de a înscrie diferite manifestări într-o paradigmă medicală. Considerăm suferințele fizice drept boli, în loc să le înțelegem ca limbaje. Toate bolile mi se par a fi limbaje simbolice prin care copilul sau adultul încearcă să spună ceea ce nu poate spune prin cuvinte, fie pen-

* În orig., *genou,* omofon cu *je* (eu) și *nous* (noi) pronunțate legat. (*N. red.*)

** Somatizările și trecerile la fapt ce au ca țintă propria persoană (diversele accidente) sau persoana celuilalt sînt mult banalizate și tratate ca incidente, și nu ca limbaje.

tru că nu e clar, fie pentru că nu poate fi exprimat prin cuvinte, pentru că e insuportabil, contradictoriu ori amenințător.

Copiii sînt campioni în acest domeniu, și mai ales cei mai mici dintre ei, care încă nu au învățat să vorbească sau care abia gînguresc. Vor încerca să-și spună conflictele, întrebările, lucrurile ascunse prin intermediul corpului. Atîtea dureri de burtă, stări de rău încearcă să spună esențialul... care nu va fi înțeles, căci le vom trata cu trei picături, un laxativ sau o pomadă.

Părinții „tratează" somatizările pornind de la neliniștile lor, nu înțeleg ce vor să spună acestea și mai ales ce anume scot la iveală, nu numai din viața intimă și secretă a copiilor, cît mai ales din cea a cuplului sau a familiei. → copilul ca oglindă

Întrebîndu-ne care sînt originile somatizărilor, ne putem înălța privirea și ascultarea și, în felul acesta, ne putem apropia mai mult de comportamentul uman, „ascultînd" somatizările.

Există cinci origini „relaționale" ale somatizărilor la copil și la adult.

Pornind de la un conflict interior

Conflictele interioare sînt nenumărate. Cauza lor poate fi un decalaj între intenție și acțiunea ca atare.

- „Vreau să mă fac mare, dar refuz să mănînc singur. E greu să renunț la acest ascendent asupra mamei, continuu să o oblig să mă hrănească..."

Poate fi vorba despre un conflict între două dorințe sau două temeri, între o dorință și o teamă.

- Această fostă fetiță este prinsă între dorința de a rămîne „fetiță" și aceea de a deveni femeie. O „migrenă"* hotărîtă, „incurabilă", spune ea, o supără de ani buni. Abandonînd una dintre dorințe, și mai ales fantasmele din jurul ei, durerile de cap dispar.

Ni se întîmplă să trăim un conflict între ceea ce simțim și ceea ce trebuie să arătăm sau să exprimăm.

- „Fii drăguț și spune bună ziua doamnei!" Și copilul gîndește: „Nu, nu, ea nu e drăguță, miroase urît!" etc.

- Respirația bunicii e de nesuportat, sacadată, grea, îl supără pe nepoțel și, culmea, de ceva timp e obligat să doarmă în cameră cu ea. Situația aceasta poate să-i provoace copilului coșmaruri, probleme respiratorii și chiar astm. Mai ales după moartea bunicii, se produce asocierea dintre dificultatea de a trăi, de a exista și cea de a respira.

Numeroase situații acutizează în noi decalajul dintre ceea ce simțim și ceea ce se presupune că ar trebui să simțim.

* Din fr. *migraine* sau *mi-graine* (jumătate de creștere). (*N. red.*)

- „Trebuie să te bucuri de surioara ta care tocmai a venit pe lume!" Ei bine, nu, nu este bucuros, vrea ca ea să dispară, să moară, o urăște chiar și pe mama... pe care totuși o adoră.

Rolul adultului e acela de a favoriza exprimarea sentimentului prin cuvinte pentru a evita transpunerea lui în durere fizică. Aceasta înseamnă a numi, a enunța și, de asemenea, a lega. A lega simțămîntul de posibilitatea ascultării.

F. Dolto amintea că „locuim prea adesea pe planeta « TĂCERE »", gîndindu-se tocmai la această atît de frecventă dificultate de a spune, de a exprima adevăratele sentimente.

- „Să-i spun fetiței că în imaginarul meu de femeie (dacă-i sînt mamă) sau de bărbat (dacă-i sînt tată) de la 25 sau 30 de ani, cînd așteptam un copil, era un băiat, că aceasta era dorința mea de atunci, și că a fost nevoie de mai multe

zile, de mai multe săptămîni după naşterea ei pentru a ne întîlni cu adevărat."*

Putem mărturisi de asemenea absența aparentă a dorinței de a fi mamă sau tată. Mulți dintre copii vor suferi crezînd că nu au fost doriți, fără a înțelege (pentru că nimeni nu le-o spune) că trebuie totuși să fi existat o dorință subterană (inconștientă) puternică, din moment ce au fost concepuți. Și că această dorință a știut să traverseze toate obstacolele (contracepție, precauții, avort) pentru a deveni realitate.

Ar trebui să se facă distincția, urmînd ițele încurcate ale dorințelor, între momentul conceperii, perioada de sarcină și momentul nașterii. Distincția aceasta ar înlesni adesea încadrarea fantasmelor fiecăruia și i-ar reda fiecăruia dintre protagoniști responsabilitatea pentru comportamentele și actele sale.

E Important să ne exprimăm în cuvinte şi cu cît cuvîntul e mai deplin, cu atît mai puțin vom simți nevoia de a ne incrimina trupul.

Prea adesea în cotidianul comunicării avem tendința să-i atribuim altcuiva cauza: „M-ai făcut să par un prost zilele trecute...", „Din vina ta m-am simțit rău...", „E vina ta dacă nu sînt fericit!" etc. Îl incriminez pe celălalt poate pentru că nu am putut spune ce simțeam în momentul în care acesta a vorbit, a făcut sau nu a făcut faptul în chestiune. O recunoaștere mai fidelă și mai grabnică a sentimentelor mele reale, a ceea ce simt mi-ar permite să fiu mai mult în acord cu mine însumi și deci mai puțin într-un conflict interior.

- „Ce ai spus în fața prietenilor mei m-a rănit, mi-aș fi dorit să fi vorbit cu mine despre asta înainte, decît să spui ceea ce ai spus în fața lor."

* Numeroși copii imaginari „pun piedică" relațiilor reale și creează obstacole în calea întîlnirii.

Neînțelegerea vine din faptul că celălalt va interpreta aceasta drept o acuzație la adresa lui însuși și nu va înțelege că este o trecere în CUVINTE necesară, indispensabilă pentru echilibrul meu intern. Exprimarea sentimentelor, a emoțiilor, a trăirilor a fost mult timp cenzurată în cultura noastră, fapt ce a dus la tot felul de conflicte, mărunte și inofensive, dar care, adunate în timp, ne poluează puternic organismul.

Cuvintele îi sînt indispensabile copilului pentru a avea acces la simbolizare. Sîntem ființe ale limbajelor, ființe ale cuvintelor. Am putea evita multe dintre somatizări dacă am îndrăzni să exprimăm tot ce simțim: adevăratele noastre sentimente, percepțiile noastre intime, dorințele și temerile, contradicțiile, întrebările și răspunsurile nebunești ce ne vin... și mai ales, dacă am fi înțeleși.

E adevărat că nu toți copiii mici au un limbaj format, structurat, ei nu au cuvintele care să-i ajute să se dezvăluie, dar noi, adulții, le putem permite accesul la diferite forme de limbaj pentru a le da posibilitatea să-și construiască mai bine relația cu lumea. Mulți adulți găsesc că nu folosește la nimic, că e lipsit de sens să vorbești cu bebelușii, „că doar ei nu înțeleg". „E inutil" sau „e prea devreme" sînt scuze pentru a evita să te dezvălui. A spune, a-i vorbi copilului înseamnă a-l considera subiect, persoană întreagă. Presupune deci să ne schimbăm felul în care privim copiii, felul în care-i ascultăm, înseamnă să le respectăm prezența, să ne reevaluăm așteptările.

- Într-un spital pentru copii, o asistentă se ocupă de un copil de 14 luni a cărui mamă bolnavă fusese dusă urgent la spital. Pe copil îl cheamă Maxime. Noaptea se trezește, își smulge părul și se dă cu capul de perete. Întreg personalul spitalului e în alertă. Maxime e legat cu curelușe din piele de barele patului.

  Într-o seară, asistenta îl ia în brațe, îl strînge la piept și îi spune: „Știi, Maxime, tu nu ești responsabil de boala ma-

mei tale." A fost ca o atingere cu bagheta magică. „I-am simțit corpul, care era plin de tensiune, de confuzie, relaxîndu-se, destinzîndu-se. Bineînțeles, a mai continuat timp de două nopți; eu eram de serviciu și de fiecare dată i-am spus: « Nu ești responsabil de boala mamei tale. » Încetul cu încetul, Maxime s-a liniștit și nu a mai făcut crize."

Folosind cuvintele, exprimînd prin cuvinte ceea ce simțim, ceea ce credem noi că trăiește copilul, creăm o legătură cu el și o legătură a sa cu lumea.

- „E adevărat, poate nu ești fericit că ai o soră, că trebuie să te muți."
- „Pari neliniștit din cauza certei pe care am avut-o cu tatăl tău aseară. Otita e felul tău de a ne spune: « Încetați să mai țipați, să vă mai certați!... » Da, nu e ușor, acum, pentru

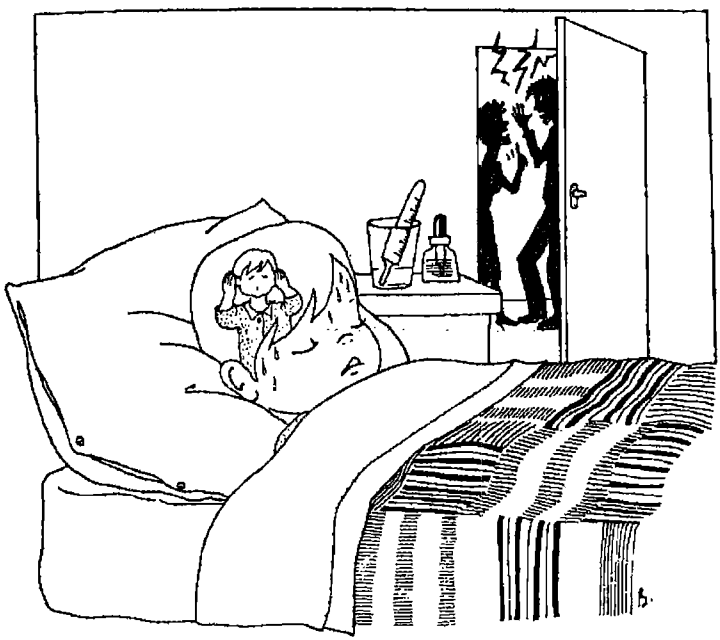

mine și tatăl tău să trăim împreună. Dar asta ne privește doar pe noi."

- „E adevărat, sînt supărată că tatăl meu, bunicul tău, e bolnav. Operația care-l așteaptă e grea și mi-e frică. Nu mă simt pregătită dacă moare acum. Poate o să-mi simți încordarea zilele acestea, dar e a mea și tu, scumpul meu, nu trebuie să o treci asupra ta. Am văzut cît ai fost de agitat în noaptea asta."

Îndrăzniți să-i împărtășiți puțin din inefabil. Aceasta nu înseamnă să vă plîngeți, să vă descărcați asupra copilului, ci să arătați ceva din ceea ce sînteți.

Să învățăm să îmbrăcăm în cuvinte trăirea, ceea ce simțim și ceea ce credem. A învăța să numești, să treci în cuvinte ceea ce se întîmplă este, chiar dacă pare paradoxal, o componentă ce însoțește limbajele nonverbale. Prea des ne interzicem lucrul acesta, nu îndrăznim să-l facem, căci ar însemna să arătăm că sîntem adulți lipsiți de apărare, deposedați de fantasmatica atotputernicie pe care o citim în ochii copiilor noștri.

- „Propriii mei copii sînt puternic implicați în toată această poveste. Cea mai mică dintre fete îmi spune la telefon: « O să fii surprins cînd o să te întorci acasă! » Și a doua zi, întorcîndu-mă, văd că are glezna în gips. Nu o întreb: « Ce ai pățit? », ci: « Ai vreo idee despre ce încerci să exprimi cu această entorsă? » Îmi răspunde rîzînd: « La tine tot timpul e o chestie psihologică! »
  Nu e psihologie, e viață. Dacă își sucește glezna, aceasta se întîmplă pentru că are ceva de spus, mie, mamei ei ori, mai adesea, iubitului ei sau celei mai bune prietene a ei... care, iată, și-a modificat planurile de Crăciun și nu va merge cu ea în tabără... Poate din fidelitate față de prietenă se privează de călătorie, pentru a rămîne cu aceasta! E decizia ei și nu noi trebuie să o decodăm, să o interpretăm."

Sensul mesajului aparține celui care îl trăiește. Rolul nostru de însoțitori nu e acela de a „psihologiza" sau de a descoperi sensul. Ci acela de a avea umilința, respectul de a accepta că orice act, orice comportament are un sens și că acesta vorbește celui care „știe" să-l înțeleagă.

Cînd un copil face pipi în pat, nu mă interesează să știu de ce face pipi în pat. E poate din cauza nașterii fratelui mai mic sau din cauza tensiunilor familiale — Tata și Mama amenință că se vor despărți, își declară război unul altuia sau fac gesturi a căror miză copilul o înțelege în felul lui propriu. Sigur e că el vrea „să se dezvăluie, să se poziționeze". Limbajul somatizărilor e purtătorul unor mesaje din registrul „relației-suferință, amenințare sau pericol".

Să nu uităm că dincolo de toate peripețiile, de toate avatarurile care marchează cotidianul, cel mai adesea legăturile vitale sînt cele amenințate sau afectate.

Cînd privim un copil, ar trebui să-l vedem ca pe o arborescență de legături între care unele sînt bolnave, rănite, tăiate...

Atitudinea de fond ar fi aceea de a accepta pur și simplu să-i spunem copilului: „Ascultă, Eric sau Pierre, nu știu ce vrei să spui prin faptul că faci pipi în pat, dar ceea ce știu e că spui ceva foarte important din moment ce ți-ai asumat riscul de a o spune într-un fel care s-ar fi putut întoarce împotriva ta. Cred că ești formidabil, pentru că ceea ce ai tu să spui e un lucru atît de puternic, încît nu eziți să-l « țipi », făcînd pipi în pat..."

Sigur, în felul acesta nu ați rezovat problema, dar prin cuvînt și ascultare ați făcut ceva mult mai important. Ați schimbat calitatea relației cu copilul, arătîndu-i că poate fi ascultat.

De fiecare dată cînd copilul trece la nivel corporal ceva de ordin psihic, maltratîndu-și trupul, puteți să-l întrebați: „Ce vrei să ne spui cu durerea ta de gît, cu otita ta, cu durerea de burtă, cu gripa?"

Chiar dacă ziarele vorbesc de un val de gripă spaniolă care trece prin toată Europa!

Un alt fel de a stabili o relație este să acceptăm că manifestările corpului sînt limbaje prin care copilul încearcă să se dezvăluie, să ni se dezvăluie, să traducă realul său prea diferit sau aflat în conflict cu realul nostru.

Decalajul dintre sentimentele imaginare și cele reale

Pentru a primi dragoste, bunăvoință sau pentru a fi recunoscuți, copiii își imaginează adesea că trebuie să „producă" sentimentele pe care celălalt, adultul, le așteaptă de la ei și care nu sînt în mod necesar aceleași cu cele pe care le au ei în realitate.

- „Nu sînt încîntat de sosirea fratelui meu mai mic, dar trebuie să mă arăt mulțumit." „Simt imedit enervarea tatălui meu cînd mă mișc prea mult, așa că... paralizez, mă anesteziez."

Pentru a se apăra de dorința ce-l apasă, copilul va fi determinat adesea să dezvolte sentimente și comportamente fictive. La adulți fenomenul se manifestă prin atitudini de negare sau de anulare. „Nu-mi pasă", „mă lasă rece", „nu-i nimic". Iar noi știm bine că lucrurile stau tocmai invers, că „nu a trecut", că „nu-l lasă rece". Copilul își impune uneori sentimente și comportamente.

„Nu-l pot iubi pe tata pentru că sora mea e favorita lui."

„Nu mă mai duc la ei în cameră pentru că de fiecare dată cînd mă duc îmi spun să ies."

„Costul" acestei contradicții e mare, greu de purtat și se va traduce prin „accidente" (copilul cade, se rănește) sau pierderi (rătăcește jucăriile, hainele, lucrurile la care ține...).

Producerea unor sentimente imaginare este o modalitate de a nega o posibilă suferință, de a scăpa de teamă, de a evita

un conflict. Decalajul acesta dureros îl va împinge să „producă" somatizări.

Somatizările sub forma unor dureri de burtă, migrene, dureri în zona lombară vor traduce conflictul dintre ceea ce e trăit și ceea ce e arătat. Copiii „citesc" limpede așteptările implicite ale celor din jurul lor și sînt capabili să le ia asupra lor, arătînd... exact ce se așteaptă de la ei. Pentru a fi pe plac, pentru a nu-l periclita pe cel iubit sau pentru a evita îndeplinirea unei amenințări.

Cîți copii, de exemplu, nu păstrează tăcerea asupra agresiunilor sexuale la care sînt supuși pentru a nu produce suferință, pentru a nu-și șoca părinții, pentru a nu vedea acuzația întoarsă împotriva lor.

- „Cînd bunicul a început să mă cheme la el în cameră și să se masturbeze în fața mea, mi-era rușine pentru el. Și-mi era tare teamă că tata-l va certa și alunga din casă. N-am spus niciodată nimic. Dar cred că de acolo mi se trage eczema..."

- „Cînd mama m-a luat de la bunici, a tot ținut să-i repet că asta e bine pentru mine, că avea dreptate, că eram deja mare. Și i-am spus toate astea. Mult mai tîrziu am pus bîlbîiala mea în legătură cu acea perioadă."

Pierderile și despărțirile

Orice legătură poartă cu ea riscul pierderii, al abandonului, al despărțirii. Dar tendința noastră e să negăm fragilitatea sentimentelor de dragoste sau cel puțin ideea schimbării lor.

Transmitem (noi, adulții, și cultura în care trăim) mitologia dragostei veșnice și imuabile. Nu-i învățăm pe copiii noștri că dragostea e un sentiment viu și că, tocmai pentru că este vie, ea evoluează, sentimentele se schimbă, suferă modificări odată cu trecerea timpului. Distanța aceasta între cre-

dința în dragostea eternă și ceea ce se întîmplă în realitate va fi o frînă, o piedică în calea adaptărilor între evoluția sentimentelor și evoluția necesară a relației.

„Am fost îndrăgostit la nebunie de femeia aceasta acum 20 de ani, sentimentele mi s-au schimbat, îmi e dragă, dar nu mai am pentru ea aceeași pasiune. Ce se va întîmpla? Vom putea păstra legătura afectivă sau vom începe șirul de reproșuri care va distruge relația noastră de acum și de pînă acum?..."

Pierderile și despărțirile se vor înscrie, aidoma rănilor, adînc în ființa noastră, vor fi cauza unor nenumărate somatizări.

Rănile produse de legături sînt cel mai greu de suportat. Corpul și imaginarul le vor păstra urma mult timp.

Adesea, legat de un moment dureros cum e moartea, despărțirea, ruptura, legat de trăirea unei situații dureroase pentru noi și pentru copil, nu am știut să ne trecem sentimentele în cuvinte sau le-am transpus în cuvinte fictive*. Susțin că folosim cuvinte fictive atunci cînd spunem că „bunicul e în cer" sau că „tata e în călătorie". Nu vreau în felul acesta să atac sau să ofensez convingerile personale legate de viața de după moarte, dar susțin că astfel se construiește o relație fictivă cu copilul, propunîndu-i acestuia o înțelegere ce pornește de la imaginarul sau de la sistemul nostru de valori, construcție ce nu răspunde imaginii sale despre lume.

Ar fi mai bine să-i spunem: „Nu știu unde e, a murit, dar potrivit credinței mele, eu mi-aș dori să fie în locul pe care îl numim rai sau cer."

Ar fi important să vorbim mai ales despre modificarea relației. Căci e esențial să-i spui unui copil: „Sînt neputincios, nu am toate răspunsurile pe care le aștepți!" Recunoscînd

* Nenumărate construcții ideologice, invocări ale marilor principii sau, mai mult, banalități și locuri comune ori idei primite de-a gata maschează viața adevărată, trăirea intimă.

aceasta, îi arătăm că avem și noi partea noastră de întrebări, nu ne prezentăm ca atotputernici, constanți, ci dimpotrivă, în mișcare.

SĂ NU FERECĂM VIAȚA ÎN RĂSPUNSURI

Moartea, iată o întrebare care va rămîne dechisă, plină de mister pentru oricare dintre noi. Treceți în cuvinte pierderile și despărțirile: atunci cînd Tata și Mama divorțează, atunci cînd survine moartea, acestea aduc o ruptură, o lipsă, înscriind o absență și bulversînd cadrele și reperele cu care ne obișnuisem. Dacă un copil pierde în mod brutal pe cineva apropiat și dacă nu poate interpreta sau interioriza situația, va rămîne în el un gol, un con de umbră. „Dacă nu a apucat să-i spună adio bunicului, unuia dintre părinți, unui animal iubit", situația riscă să devină o rană deschisă. Aceasta explică importanța ritualului de doliu, a simbolizărilor ce însoțesc trecerea, plecarea, despărțirea.

„Da, suferi din cauza morții iepurașului, a pisicii sau a peștișorului roșu. Mai mult, n-ai avut cînd să-i spui adio, să-i spui tot ce simțeai pentru el. Toată dragostea, toată încrederea, toată plăcerea cu care îl regăseai la întoarcerea de la școală..."

E o trecere în cuvinte ce recunoaște nu evenimentul (moartea), ci importanța legăturii. Legătura rănită are nevoie de îngrijire, de pansare, de atenție.

Copiii fac de altfel lucrul acesta mai mult sau mai puțin spontan. Dacă peștișorul roșu a murit, ei transformă cutia de chibrituri în coșciug, punînd o cruce mică. Au nevoie să stabilească o relație cu această parte de necunoscut și de mister.

Ce înseamnă pentru copil să nu mai vadă o persoană dragă? Înseamnă că legătura afectivă, recunoașterea dintre ei s-a întrerupt, de aici nevoia de a găsi cuvinte care să descrie relația trăită. Cînd cuvintele acestea nu pot fi grăite, riscă să treacă în corp prin simptome-amintiri.

O alergie se va declanșa în fiecare an în luna ianuarie, „amintind" mutarea uitată, de la vîrsta de 8 ani, și pierderea celui mai bun prieten.

Psoriazisul va vorbi despre furia ascunsă, mînia trăită la moartea tatălui, la „plecarea" prea devreme a mamei. Copilul n-ar fi avut poate nevoie să-și „strige" durerea cu o infecție (o afecțiune rănită) dacă ar fi putut să spună: „Te urăsc, n-aveai dreptul să mori așa curînd, așa repede, eu încă aveam nevoie de tine..."

Bărbatul acesta a descoperit de curînd sensul întîrzierilor sale: „Dintotdeauna, povestește el, ajung cu întîrziere, pînă și la nunta mea a fost așa." Astăzi își înțelege întîrzierile ca amintirea vinei simțită la 8 ani, în ziua morții bunicului.

„În ziua aceea aveam ora de religie și am lipsit, preferînd să merg să văd animalele de la circul aflat în drumul meu. Am întîrziat acasă și cînd m-am întors mama mi-a spus că bunicul murise « în timp ce eram la ora de religie »."

Situațiile neîncheiate

Multe momente din relații nu curg așa cum ne-am dori. Multe evenimente sînt resimțite ca neterminate, incomplete. Este ca și cum în corpul nostru ar apărea, odată cu fiecare dintre situațiile acestea rămase neîncheiate, un soi de gaură, de rană deschisă. În jurul acestor situații neterminate, vom construi un scut energetic de protecție pentru a evita infectarea rănii, adîncirea, mărirea și întinderea ei în tot organismul (a se vedea desenul alăturat).

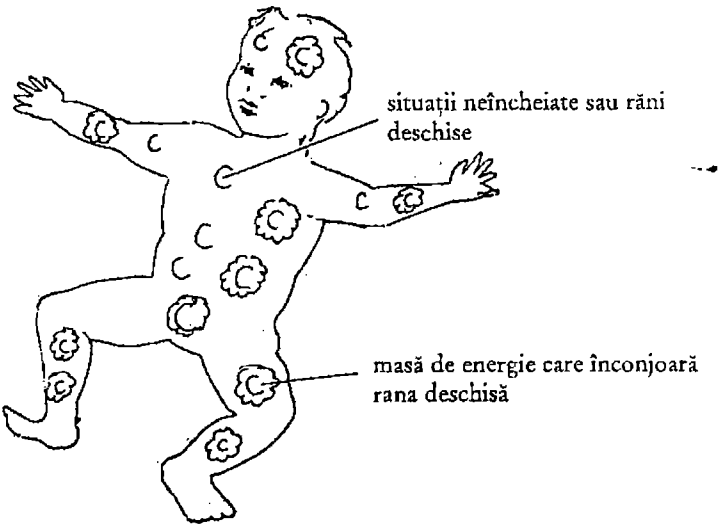

Sigur, aici e vorba de o vizualizare simbolică. Dar totul pare să se întîmple în felul acesta. Rănile acestea interne, ascunse, rămîn deschise ca niște adevărate plăgi sau locuri sensibile. În anumite momente ale vieții sîntem atît de... „găuriți", că ne pierdem consistența.

Cînd cea mai mare parte a energiei noastre e blocată de aceste răni, ea nu mai circulă. Devenim vulnerabili în fața agresiunilor, hipersensibili și neputincioși în fața imprevizibilului vieții.

Dacă femeia pe care o iubesc mă părăsește pentru un altul sau nu mă mai iubește, păstrez această fractură ca pe o rană ce-mi sapă convingerile și siguranța, ca pe o rană violentă, ca pe un sentiment ce se întoarce în mine, niciodată pe de-a-ntregul uitat, de neîmplinire, de lipsă, de neterminat. Totul se desfășoară ca și cum trebuie să depun în jurul rănii o masă de energie pentru a mă proteja. Cu atît mai mult cu cît rana aceasta poate trezi răni mai vechi care încă dor, din trecutul meu.

Un corp sănătos e un corp prin care energia circulă liber. Dacă am prea multă energie blocată din cauza situațiilor ră-

mase neterminate, devin vulnerabil, fragil. Uneori sînt într-o asemenea stare de paralizie, de anestezie sau de insensibilitate, de parcă aș avea o disfuncție fizică perfect localizată. Unii oameni trăiesc cu o întreagă parte paralizată sau anchilozată din motive relaționale.

Într-o relație, una dintre mizele importante ale comunicării apropiate este de a le permite acestor situații neterminate să se închidă. Copilul care nu va găsi mai niciodată cuvintele să se dezvăluie va dezvolta somatizări care vor fi înțelese ca boli și tratate ca atare. În aceasta constă dramatismul. Dacă somatizările sînt limbaje, atunci ele spun ceva (o febră de 40 de grade sau o durere de burtă sau o criză acută de apendicită). Cel care „vorbește" în felul acesta prin corpul său încearcă să spună, să „strige" ceva important, semnificativ.

Ce vor face cei din jur și ce va face el: îl vor îngriji/se va îngriji! În termeni relaționali, e ca și cum i-ai pune copilului căluș, de vreme ce manifestarea corpului e un limbaj. În ciuda tuturor progreselor medicinii și competenței personalului medical, există riscul de a trece pe lîngă esențial. Dacă nu înțelegem somatizările drept limbaje simbolice, rămînem în tăcere, în ne-spus.

- „Mama plîngea zile întregi la sfîrșit de săptămînă și întotdeauna mă simțeam responsabil de necazurile ei. Nu a spus-o niciodată, dar eu comisesem greșeala de a nu fi băiatul mult așteptat. Mergeam din cînd în cînd să verific în dulap hainele albastre, absolut noi, cumpărate pentru el. Voiam atît de mult să repar greșeala că, într-o zi, la 6 ani, m-am pictat toată în albastru. Credeam că așa durerea mamei o să dispară, ca prin minune. Am primit o palmă la fund și plînsul mamei a continuat..."

- Femeii acesteia de 42 de ani urmează să-i fie îndepărtat chistul sau tumoarea. Dar cine înțelege ce vrea să spună cu acest chist, că a pierdut prea devreme un copil sau că prima ei sarcină, întreruptă la trei luni, despre care n-a mai

putut să discute cu partenerul ei, a rămas pentru ea o rană atît de adîncă încît îi păstrează amintirea în pîntece? Amintirea tăcută se actualizează, ani după aceasta, sub forma unui chist, a unei tumori sau a unui fibrom. Va trebui, firește, operată pentru a evita apariția unor disfuncții, etc., dar va trebui înțeles și sensul ascuns.

- Acest bărbat de 50 de ani povestește că a copilărit la o fermă și că, de la 3 la 6 ani, cel mai bun prieten al lui a fost un porc. Primul lucru pe care îl făcea cînd venea de la școală era să se ducă „să-și vadă porcul". Era confidentul lui. Într-o zi, porcul a fost tăiat, așa cum se întîmplă la ferme. Copilul a refuzat să mai vorbească timp de doi ani. Nu a putut spune nimănui ce a simțit văzînd acea scenă de nesuportat pentru el.
  Cînd povestea întîmplarea, în timpul unui stagiu, plîngea în hohote, redevenea copilul disperat care nu putuse să

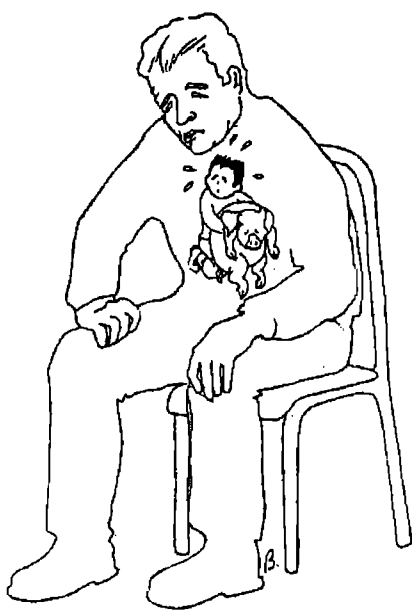

mărturisească nedreptatea, violența și tulburarea trăite cînd și-a văzut prietenul mort. Și furia sa a explodat brusc, cuvintele refuzate mult timp au țîșnit: „Știți, totuși, că mă iubea, mai mult ca voi, mai mult decît m-a iubit cineva vreodată!..."

La fel se întîmplă cu jucăriile vechi, cu păpușile aruncate. Gîndiți-vă la fetița care-și vede păpușa stricată (dar iubită) aruncată la ghenă sau dată cuiva... mai sărac, s-ar crede!

Sînt lucruri pe care copilul le trăiește asemenea unei crime, o situație neterminată ce va pătrunde în corpul lui, ca o rană niciodată cicatrizată.

Apoi cutremurele produse de mutări, nașterea unui frate, a unei surori... și pierderea „exclusivității" asupra lui Mami și a lui Tati.

- „Înainte de venirea surorii mele, îi aveam pe Mama și pe Tata numai pentru mine, fără să-i împart cu nimeni, era ca în rai!"

Copilul poate că își va roade unghiile, va face pipi în pat sau va folosi orice alt limbaj prin care va „spune" ceea ce n-a putut spune: furia împotriva mamei, împotriva adulților care nu înțeleg nimic din lumea copilăriei, care calcă în picioare sentimente, legături și obiecte esențiale.

Nașterea — situația primordială neîncheiată

Multe situații rămase neîncheiate sînt legate de naștere. De fapt, la naștere, în corpul nostru se înscrie impactul întîlnirii cu cei din jur.

- „Niciodată n-am îndrăznit să-i spun copilului meu că s-a născut prea repede. A ieșit cum cade o scrisoare în poștă, în taxiul care mă ducea la maternitate, fără să simt nimic." Ani la rînd a suferit de incontinență fecală și adesea îmi spunea: „Mama, vine singur, nu simt nimic."

Într-o zi, am făcut legătura între această frază și nașterea sa. I-am povestit de taxi, de frustrarea mea de nu fi simțit nimic. Mi-a răspuns de parcă totul ar fi fost evident pentru el: „Dacă iese singur, iese, nu poți să-l reții!" Și din acel moment i-a încetat incontinența. E uimitor ce legături ascunse pot exista!"

- O altă mamă ne povestește necazurile fiului ei. „De cînd am încetat să-l alăptez la sîn a fost constipat. Am făcut totul, am fost la mai mulți pediatri. Într-un stagiu de formare, am putut povesti ce s-a întîmplat la nașterea lui Paul. Contracțiile aveau loc normal, cînd la un moment dat mi-a fost teamă că o să am o defecație. Totul s-a blocat, doctorul a fost nevoit să folosească spatulele pentru a-l căuta. Iar eu m-am urît pentru asta. După încheierea stagiului, i-am povestit lui Paul ceea ce s-a întîmplat. Mi-a spus: « Ți-era frică să nu faci caca cu mine înăuntru. » Am început să plîng, exact asta se întîmplase. Și de atunci nu a mai fost constipat și nici eu."

Se pot stabili numeroase legături între trăirea nașterii de către mamă și apariția unui simptom în corpul copilului. A vorbi despre naștere, a trece trăirea și simțămintele în cuvinte e un gest eliberator, care îi va restitui copilului propriile cuvinte despre acest eveniment fundamental.

Înscriem, după cum se vede, de foarte devreme în corpul nostru situații neîncheiate și una dintre mizele relaționale fundamentale ale legăturilor trăite mai tîrziu va fi încercarea de a le definitiva. În așa fel încît energia rămasă blocată să se reintegreze în circuitul energetic global individual. Energiile blocate ne împiedică să fim fericiți, să trăim cu plăcere, ne paralizează și ne fac prea vulnerabili în fața schimbărilor imprevizibile, fie ele și bune, care sînt trăite drept catastrofe. Freud anticipase aceasta spunînd că un om nevrozat este ca o țară în prag de război ce și-a mobilizat toți bărbații apți de luptă la frontiere, în stare de atac-defensivă.

Dacă toți bărbații apți de luptă ai țării sînt în așteptarea unui eventual atac, țara nu mai e fecundată, nu mai e arată, se devitalizează, se blochează sub propriile-i temeri, se închide în propriile-i rigidități.

Situațiile neîncheiate se înscriu în noi în chip subtil, pornind de la un incident–eveniment, de la un element declanșator, care va fi punctul de început al unei răni ascunse.

- „Sînt originar din Toulouse și aproape de locuința noastră se afla, lîngă Garonne, fluviu magnific cîntat de Arthur Rimbaud, un teren viran. De cînd îmi aduc aminte, în copilăria mea, cînd veneam de la școală făceam un mic ocol pe-acolo, căci era un loc fascinant, unde mama îmi interzisese să mă duc. Îmi spunea că sînt țigani, că e periculos, că oamenii de acolo fură copii etc. La 7 ani, într-o zi de mare plictiseală, m-am jucat cu barca unui pescar și am căzut în apă. Barca, avînd fundul plat, m-a blocat sub apă. Mi-am pierdut cunoștința, mă înecam. Din fericire, m-a văzut un pescar și a putut să mă aducă la viață. Voia să mă ducă la mine acasă, dar am refuzat, căci deja inventasem o scuză pentru a scăpa de pedeapsă.
  Cu aceste cîteva elemente pun în evidență felul în care s-a creat situația neîncheiată, dar sensul întîmplării nu l-am înțeles decît 30 de ani mai tîrziu.
  Cînd, cu destulă întîrziere, am reușit să ajung acasă, toată lumea era deja la masă. Tatăl meu vitreg m-a întrebat: « De unde vii? » Nu puteam să ascund că eram ud și am dat următoarea explicație: « Au fost opt țigani, m-au împins în apă etc. » Exageram pericolul pentru a-mi diminua responsabilitatea.
  Mi-a răspuns cu vocea sa groasă, amenințătoare pentru mine: « Știai că n-ai voie să te duci acolo, mergi la culcare fără să mănînci! » Socoteam că scăpasem ușor, căci omul acela îmi provoca mare teamă. Nu m-a lovit în viața lui, dar era un fost marinar cu voce groasă, puternică. Cînd

cerea sarea, parcă erau comenzile de ancorare a vasului! N-am putut niciodată să mai vorbesc despre pățania aceasta. Dar, la 37 de ani, în vacanță la bunici, cu copiii mei, istoria a revenit în discuție.

Mama își amintea de parcă ar fi fost în ajun, a reluat același discurs educativ despre țigani... I-am spus ce se întîmplase cu adevărat și atunci a făcut gestul pe care la 7 ani îl așteptasem de la ea fără să-mi dau seama. M-a luat în brațe, zicînd: „Micuțul meu drag, trebuie că ți-a fost tare frică!" Toată apa înghițită în urmă cu 30 de ani a urcat deodată la suprafață și am plîns, am plîns cum numai un băiețel de 7 ani scăpat de la moarte ar fi putut plînge. Aveam 37 de ani și am plîns în hohote ca niciodată, simțindu-mă acceptat necondiționat, cu temerile mele, cu tulburările mele, cu toată suferința ascunsă în această situație."

Să fii înțeles fără să ceri e ceea ce își doresc în secret toți copiii. Mai tîrziu, vom reîntîlni frecvent această așteptare implicită la multe persoane, în relația de dragoste. „Dacă mă iubești cu adevărat trebuie să-mi înțelegi dorințele fără ca eu să le fi spus." Se poate ajunge la frustrări și neînțelegeri. „Căci pe deasupra îți port și pică... pentru că nu înțelegi niciodată cererile pe care nu le spun."

„În acea zi, întîmplarea aceea veche pe care o credeam inocentă, încheiată și mai ales uitată s-a încheiat și pentru mine. Întreaga energie blocată în jurul acelei suferințe ascunse s-a eliberat ca dintr-o lovitură. Am crescut cu « zece centimetri » și am devenit, cu siguranță, mai autentic."

În lichidarea, în încheierea vechilor situații înscrise în noi ca niște spini, ca un soi de cancer se găsește forța și miza implicită a oricărei relații importante. Cu toții purtăm în noi astfel de situații și le manifestăm uneori sub forma unui simptom. „Pînă la 36 de ani — mi-am dat seama de lucrul acesta după — făceam întotdeauna sinuzite, diferite infecții în luna aprilie, în perioada în care căzusem în apă. După 36 de

ani nu am mai făcut. Somatizam frica, angoasa sau faptul de a nu fi fost ajutat și recunoscut atunci de cei care trebuia să fie cel mai aproape de mine: părinții mei."

Nenumărate situații neîncheiate se vor traduce mai tîrziu prin simptome: alergii, erupții, infecții, comportamente repetitive, ritualuri sau treceri la fapt.

Dacă veți căuta în amintirile dumneavoastră, veți găsi mii de semne care vor căpăta sens în lumina acestei noi perspective.

- V-ați pierdut bunica la 5 ani și, prin urmare, în fiecare lună de mai corpul dă semne, se manifestă, încercînd să spună tot ce nu a putut să spună atunci — cît de tare o iubeați, ce însemna pentru dumneavoastră și mai ales, mai ales, relația rămasă rănită în urma dispariției ei.

Punerea în cuvinte, actul numirii, și nu cel al explicării, puterea de a spune trecutul și ceea ce a fost trăit profund sînt absolut esențiale pentru găsirea cuvîntului just, liber de reziduurile trecutului.

- Am ascultat confesiunea unei femei care, în urma celor spuse de mine în cadrul unei conferințe, înțelesese cauza durerilor de gît repetate ale fetiței ei. Femeia își pierduse mama în chip brutal, fără să fi avut ocazia de a-și lua rămas bun. Mai mult, cum fiica ei nu se simțea bine, i-a interzis să meargă la înmormîntarea bunicii. Și de atunci copilul „producea dureri de gît exact în aceeași perioadă a anului". Cînd mama a înțeles posibila legătură dintre durerile fiicei ei și durerea ei tăcută de a-și fi pierdut mama, i-a putut spune fetiței ce a însemnat dispariția bunicii. Și chiar în acea zi fetița i-a răspuns: „O iubeam mult pe bunica noi două, *noi* am suferit mult după ea, nu-i așa, mamă?" Trecînd în cuvinte, exprimîndu-și în cele din urmă propria durere, autorizată de cea a mamei, fetița n-a mai avut nevoie să facă roșu în gît.

Corpul, la copil, ca și la adult, este un puternic emitent de mesaje. Spunem multe lucruri prin intermediul său, copiii sînt campioni absoluți ai exprimării prin acest limbaj. Din păcate, noi, adulți raționaliști, cartezieni, cum sîntem atît de des, trecem pe alături. Nu știm să înțelegem, nu avem întotdeauna libertatea de a ne traduce emoțiile, adevăratele sentimente, trăirea în cuvinte.

Fiecare dintre noi va găsi în propria sa viață sau în cea a copiilor săi simptome de acest fel; vă invit să le ascultați și să îndrăzniți să le treceți în cuvinte.

Tăcerea cuvintelor trezește violența durerilor.

Unele situații rămîn neîncheiate ca urmare a tăcerii păstrate de cineva important. Cuvintele tatălui, ale figurii masculine, le lipsesc prea adesea copiilor, așa că relația lor nu se construiește în triunghi, ci rămîne duală.

- Acum, la 38 de ani, fetița de altădată își amintește felul în care a fost despărțită de tată după moartea mamei: „Aveam 4 ani. Iar sora lui i-a propus să ia la ea pe unul dintre cei patru copii ai lui pentru a-l îngriji. Îmi amintesc după-amiaza tîrzie cînd i-a zis: « Pe cea mare o păstrez ca să mă ajute, de băiat nici vorbă, iar pe cea mică o țin cu cea mare. » De mine n-a spus nimic. A doua zi, mătușa m-a luat cu ea, în sudul țării. Am fost nevoită să plec, fără ca acest lucru să-mi fie spus clar. Doi ani la rînd, în fiecare seară, auzeam, după ora șase, motocicleta poștașului, marca Terrot, și credeam că tata venise să mă caute, căci avea același fel de motocicletă.
  Tot timpul vieții mele de adult, înainte de a face terapie, după-amiaza tîrziu așteptam pe cineva, fără să-mi dau seama clar de lucrul acesta. Mă învîrteam pe loc în apartamentul meu, cuprinsă de o cumplită angoasă de nestăpînit. Eram ca nebună, enervînd pe toată lumea și, dacă

eram singură, dădeam telefoane fără rost în stînga și în dreapta...
Lipsea un cuvînt care să-mi spună clar: « O să mergi la mătușa ta să stai și după doi ani o să vin să te iau. Rămîi fiica mea, chiar dacă ne despărțim pe moment. » Un cuvînt care să așeze, care să-mi dea un loc al meu, care să-mi recunoască existența."

Femeia aceasta va povesti apoi cît a rîvnit... în van la recunoașterea tuturor bărbaților pe care i-a întîlnit.

Ca semn de doliu după o casă, cea a bunicului, o femeie de 52 de ani va petrece două zile singură în casă, regăsind obiecte ale amintirii, pentru a-și lua rămas bun de la ele.

„O, tinerețea mea, nu vreau să te părăsesc fără ca tu să mă binecuvîntezi, și abia atunci te voi părăsi... Iată-mă deci la..., în casa bunicilor, care va fi vîndută. Sînt aici pentru a mă despărți de o fată mică, de Lisa. Da, asta e, îmi iau la revedere de la copilărie. Știu lucrul acesta de ieri.
La plecare, în Savoia era vreme închisă... La Lyon, pămîntul era acoperit de brumă. Cînd am ajuns la Saint-Étienne pîcla era deja mai deasă... dar am ajuns la Haut-Forez în plin soare... apoi soare și ploaie... căldură și umiditate prin alternanță. Vreme pe măsura sentimentelor cu care am intrat în tăcerea-prea-tăcutei-case. Nu am deschis obloanele dinspre stradă, doar pe cele care dau înspre curte... și, tocmai, ...nu-i vorba de o întîlnire intimă, numai cu mine însămi, nu-i asta ținta călătoriei mele? Fac ocolul casei: fiecare colț, fiecare încăpere, fiecare mobilă îmi face complice cu ochiul. Prin acareturi, mai des prin fundul curții, am dat de o fetiță, visînd, țopăind, construind un viitor himeric... am văzut-o și plîngînd — șșt, nu trebuia să spun asta! — singură, așezată pe o treaptă a scării, în spatele unei grămezi de lemne... Am recunoscut toate colțurile ascunse, atît de bine știute, atît de îndrăgite, gata să mă primească și să mă protejeze, orice s-ar în-

tîmpla... ce plăcut e încă și astăzi, acest calm, acest miros, această lumină! M-am așezat apoi pe toate scaunele. Pe fiecare am regăsit amintiri, am « sporovăit » în fiecare fotoliu, în fața pianului mătușii Martha m-am recules, degetele mele au alunecat pe claviatură, în liniște, cu respect. Vorbeam domol, dar nu doream să aud nimic altceva decît zgomotele firești ale casei. Am mers prin toate camerele. Am fost în camera bunicilor, care a fost camera mea... la vremea aceea!... Am mîngîiat îndelung, îndelung, cu toată tandrețea din mine, dulapul care astăzi mă desparte de fratele meu, căci el îl vrea pentru el. L-am simțit, l-am luat în brațe, l-am adulmecat, l-am ascultat trosnind! I-am încredințat temerile mele, slăbiciunile, incoerența din mine... dar totul suna fals, era trecut, nu mai era. O privire aruncată în gheața oglinzii și... hop... totul e rupt. O izbucnire în rîs, urmată de multe altele, grimase, mimică, mărturisiri adresate Lisei din oglindă. Cuvîntul Lisei către fetița de altădată, cuvîntul Lisei către fata mare de astăzi, întîlnirea fetei mari de altădată cu fata mică de acum, nu mai știu nimic, doar cuvintele Lisei către toți strămoșii săi, către bunicul, către bunica, către tata, către mătușa Martha, către fratele meu Pierre, către fratele meu Georges. Da, vouă tuturor v-am mărturisit, fiecăruia în chip diferit, aspirațiile mele, visele, dorințele, frica de altădată și de acum, v-am mărturisit dragostea, iubirea mea. V-am spus pe urmă la revedere, morților și vilor, fraților mei.

Da, v-am spus la revedere la toți. Sînteți tot timpul alături de mine așa cum sînteți voi... și asta nu mă sufocă. Nu vreau să vă mai schimb, să vă mai văd altfel. Vă respect așa cum ați fost, așa cum sînteți... Eu sînt așa cum mă descopăr, așa cum devin și în felul acesta vă cer să mă iubiți.

Casă a tatălui meu, cu tot ce ai, cu mobile, obiecte, amintiri, poți fi vîndută! Poți fi locuită de alții. Mi-ai adus fericire, căldură chiar și astăzi. Era nevoie de aceasta, dar

fetița nu mai are nevoie de protecția ta, nu, nu mai are (iat-o încă visătoare... dar fii prudentă și realistă, Lisa, și spune « are mai puțină nevoie » în loc de « nu mai are nevoie »)... nu că fetița Lisa „nu mai are nevoie de protecția ta".

La revedere, casă a copilăriei mele!

La revedere, tinerețea mea... care rămîi prezentă în mine în alt fel, adică prin « ceea ce sînt ».

Mă voi întoarce acasă, la viața mea, la soțul meu, Jean. Voi trece pe la Grenoble să-mi văd și să ascult un prieten. Nu sînt părinții mei acești doi oameni, ci perechile mele. Îi iubesc pe amîndoi așa cum sînt și lucrul acesta mă face fericită și vie. Aduc cu mine, din casa aceasta, un buchet imens de flori roșii. Sînt coacăze sălbatice."

LISA

„Vîrsta mea e mereu alta și o uit mereu.
În schimb, vă pot spune data de naștere, ea nu se schimbă niciodată."

Mesajele relaționale

Înțelegem prin mesaj relațional, dincolo de cuvinte și de conținut, semnificantul care se va înscrie în noi în urma unui schimb. Adică sensul care va rămîne ca atare, fie că am recepționat exact intenția celuilalt, fie că privilegiem un sens anume din mulțimea sensurilor posibile.

Cînd o mamă îi spune copilului ei: „Bun, e timpul să te duci la culcare!", acesta poate înțelege: „N-am chef în seara asta să mă cert cu tine", și în felul acesta nu va merge la culcare, știind că mama i-o va permite.

Dar mesajele cele mai marcante sînt cele pe care le primim foarte devreme în copilărie și care adesea sînt anunțate în chip banal. E cazul frazelor pe care unii părinți le tot repetă:

„Și ăsta, cu cine o fi semănînd!"

„Mă întreb cine o să se mărite cu el!"

„Cine va fi atît de nebună să trăiască cu el?!"

Cu toții primim mesaje explicite sau implicite de la părinți, tot atît de diverse pe cît sînt credințele, dorințele și temerile lor. „Nu trebuie să faci gălăgie, Tata e obosit!" Copilul va înțelege că nu trebuie să respire, că trebuie să nu prea mai existe.

Sau, de exemplu: „Nu trebuie să mă necăjești, eu nu am avut Mamă, tu ai fericirea de a avea una!" Fetița nu va mai îndrăzni să-și arate necazul sau suferința. Va deveni o fetiță tare cuminte, nu va face probleme. Dar unde-și va găzdui sentimentele reale, propria vitalitate?

Sînt două feluri de mesaje relaționale:

A: Cele pe care le primim de la cei din jur, pe care le acceptăm, le suportăm sau le refuzăm.

B: Cele pe care le trimitem noi înșine.

A. Mesajele relaționale primite sînt de mai multe tipuri:

a) Mesaje de confirmare

Mesajele de confirmare sînt stimuli de o putere incredibilă. Se compun ca elemente de predestinare și conferă încredere în viață și în propriile resurse. Exemplul lui Romain Gary descris în fermecătoarea sa carte *Prima dragoste, ultima dragoste* dovedește puterea confirmării. Confirmarea că legătura stabilită cu cineva e bună și pentru celălalt.

„Am primit multe astfel de mesaje de la mama și acest fapt m-a ajutat mult în viață. Cred că a fost tare fericită că a avut un băiat, chiar dacă în momentul acela nu-și dorea copii. Avea 17 ani în momentul conceperii mele și acest fapt a fost un soi de nenorocire pentru ea. Mai tîrziu a putut să-mi spună lucrul acesta. Avea 45 de ani și am văzut

atunci în fața mea o tînără fată în derivă, speriată că nu mai avea menstruație, că era însărcinată și apăsată de sentimentul neputinței de a controla situația. Am descoperit că fata de 17 ani se credea incapabilă să fie mamă. Că lucrul acesta nu era legat de dorința de a nu avea copii (așa cum am crezut mult timp...)."

Vedeți dumneavoastră, copiii care suferă crezînd că nu sînt doriți își iau asupra lor dorința secretă a părinților. Dar dacă a existat concepția, înseamnă că a existat în mod necesar și dorința. De vreme ce un copil a rămas în pîntece, înseamnă că dorește să trăiască, ceea ce e formidabil. Nu e cazul să suferi la ideea că mama lui nu-l voia. Mulți adulți sînt surprinși că spun lucrul acesta. Cei care se ocupă de copiii mici au această fantastică putere de a confirma (recunoaște și valoriza) cutare sau cutare aspect al vieții copilului, reașezînd situația. Unul dintre mijloacele de a actualiza vechea stare de fapt este vizualizarea ei în prezent. „Ce vedem? O fată de 17 ani însărcinată..." sau „O femeie de 49 de ani, roșinată că e însărcinată, din moment ce are deja trei copii și care va inventa un fibrom pentru a-și ascunde primele luni de sarcină..."

b) Mesaje de respingere

Sînt cele pe care le-am înțeles drept descalificări sau cele care ne-au negat.

- „Mama mi-a spus că, luîndu-mă pentru prima oară în brațe, a avut gîndul următor: « Voi avea și un al doilea copil, pentru că nu suport ideea de a te pierde. » În felul acesta, eram deja înlocuit chiar din momentul în care mă întîlnea. Mai apoi, am simțit din plin cum fratele meu mi-a luat tot locul..."
- Fetița aceasta a trăit devreme sentimentul că e doar tolerată, că locul ei e limitat. „Tata voia un băiat și i-a făcut

mamei cinci copii pentru a-și îndeplini visul. Noi, cele patru fete, nu existam pentru el, nu ne adresa nici un cuvînt, nu punea preț pe dorințele noastre. Cînd vorbea de proprietate, spunea că este pentru fiul lui, pe noi ne-a pus să semnăm un act prin care renunțam la orice pretenție asupra casei. Cățelul mi-a salvat viața, ascultîndu-mă în primii 15 ani ai vieții mele."

Mesajele de respingere îi dau copilului sentimentul că nu e recunoscut, că nu are dreptul la o existență „oficială". Diferite somatizări (luarea în greutate, boli de piele, angoase incontrolabile...) vor glăsui o surdă și violentă, chiar dacă tăcută, revendicare de a exista cu drepturi depline.

c) Mesaje de interdicție

Acestea se prezintă adesea ca semne ale unei lipse. Copilul își va ocupa o parte din viață încercînd să umple această lipsă.

- O mamă spune: „Un bărbat nu trebuie sedus." Ceea ce poate fi înțeles prin: „Trebuie să te lași sedusă de ei" sau „Așteaptă ca ei să te dorească."
  Fetița de altădată povestește: „În felul acesta am devenit seducătoare de meserie. Nu suportam ideea că nu va apărea nimeni. Mă îndoiam în felul acesta de dragostea pe care o primeam. Nu celălalt mă iubea, ci eu îl sedusesem."

- „Mama îmi spunea fără încetare: « Cine pleacă la plimbare pierde locul de onoare. » Iar eu credeam că asta înseamnă: cine se depărtează, pierde dragostea. Voiam să intru pînă în sufletul omului, să fac totul împreună cu celălalt: să mănînc, să dorm, să călătoresc, să mă distrez cu el. Fiica mea, Céline, m-a făcut să-mi dau seama de aceasta. « Dacă nu sînt alături de tine nu înseamnă că nu mă gîndesc la tine... Pot să te iubesc și fără să fii prezentă... » Să înțelegi lucrul acesta la 43 de ani... ce descoperire!"

d) Mesaje de decepție, mesaje de amenințare

„Ești fată, nu-i nevoie să înveți prea mult, căsătoria e tot ce-ți trebuie..."
„Să te păzești de bărbați, nu se gîndesc decît la..."
„Nu am avut parte decît de scutece!" sau, mai mult: „Dacă n-ați fi fost voi, aș fi putut să divorțez!"
„Aș fi vrut un copil care să-mi semene (sau să nu-mi semene) și iată-l, e copia tatălui (a mea)."
„Atenție cînd te lași sărutată de băieți pe gură, asta trezește și altceva în ei!" (spunea o mamă fiicei sale)

- „Mama arunca de obicei vorba aceasta: « Cînd te măriți, trebuie să-ți ții portofelul deschis ». Am crezut multă vreme că se referea la bani, că trebuie să fii darnică. Mai tîrziu am înțeles că vorbea despre sex și lucrul acesta m-a revoltat, așa că am ținut « portofelul închis » mult timp."

- „Mică fiind, am auzit: « Cîtă indecență să fie așa drăguță! » și am înțeles: « Nu trebuie să-i interesezi pe bărbați! »"

- „Am auzit-o deseori pe mama povestindu-le prietenelor ei despre nașterea mea: „M-a dorit!" și mă simțeam rușinat de această dorință, pe care nu îndrăzneam să mi-o imaginez. Mai tîrziu, pe la 16 ani, amenințam doamnele pe stradă cu un cuțit ca să-mi dea poșeta. Îmi plăcea să le răscolesc lucrurile intime, dar ceea ce căutam cu adevărat era să le văd dorite. Am încetat să fac lucrul acesta cînd mama mi-a mărturisit că « a pus în pericol viața mamei sale la nașterea ei ». Nu știu de ce, dar lucrul acesta m-a vindecat."

- Pe cînd era foarte mică, adică pe la 6 ani, acestei fetițe i s-a spus că e „susceptibilă". Și cuvîntul acesta ascuțit, necunoscut a rămas mult timp înfipt în memoria ei. A înțeles că nu are imaginație, că nu va fi niciodată o artistă. Prin acest cuvînt ea s-a simțit devalorizată și mai tîrziu s-a că-

sătorit cu un bărbat văzut drept artist, fără să se fi îndrăgostit, fără să se fi simțit atrasă de el.

Toate aceste mesaje reprezintă interdicții și cenzuri ce vor declanșa conflicte, contradicții interne cînd mișcarea dorinței sau a nevoii ne îndreaptă către o persoană anume.

Manifestarea corpului va trăda conflictul și neputința de a scăpa de acesta. În aparență nu există nici un obstacol în acea legătură și totuși aceasta nu se dezvoltă așa cum trebuie. Se vor manifesta comportamente ale eșecului, ce vor arăta atașamentul față de mesajul primit.

- Eczema groaznică a acestui bărbat a început odată cu relațiile sexuale ascunse pe care le-a avut cu o femeie mai în vîrstă decît el cu 23 de ani (exact diferența de vîrstă dintre el și mama lui). Eczemă de transgresie, am putea s-o numim! Trebuie amintit că pielea e cea care separă exteriorul de interior. Un fel de ecran pe care se reflectă conflicte ascunse. Ceea ce e arătat în afară e un indice despre ceea ce e înăuntru. Herpesul, psoriazisul, urticaria... sînt tot atîtea semne clar vizibile despre cel care le poartă. Ceea ce arată, să ne amintim, e conflictul.

- Fata aceasta a avut curajul să-i spună mamei că nu va merge cu ea în vacanță așa cum prevăzuse, că alege să rămînă cu prietenul ei, care mai avea încă de lucru... Și în timpul vacanței se umple de pete pe tot corpul. Alergie, probleme alimentare, s-ar zice!

e) Mesaje de fidelitate și reparatorii

Aceste mesaje pătrund devreme în corp și în imaginar și vor guverna o parte dintre comportamente, ducînd uneori la atitudini nebunești, anarhice și dureroase. Dacă sînt prea puternice, se pot traduce prin somatizări care vor încerca să mărturisească imposibilitatea de a fi devotat sau pe aceea de a ne diferenția.

- Băiatul acesta a primit următorul ordin: „Nu trebuie să-i lași pe alții să se apropie prea tare!" Mai tîrziu va spune: „Era ca și cum o amenințare permanentă plana asupra mea. Devenisem enorm, înconjurîndu-mă de kilograme ca și cum aș fi vrut în acest fel să măresc distanța față de ceilalți. Toate regimurile alimentare au fost ineficace ani la rînd. Într-o zi am « auzit » vocea mamei ca și cum ar fi fost acolo, lîngă mine, deși murise de mult timp: « Nu trebuie să-i lași pe alții să se apropie de tine, e prea periculos! »
  Și atunci am înțeles în cele din urmă ce reprezenta mesajul acela pentru mine și cum încercasem, ani la rînd, să mă apăr printr-o carapace de grăsime. Am revenit repede la greutatea normală, o adevărată cură de sănătate... fără nici un regim."

- Unele eczeme, unele dermatite tenace joacă același rol: „A-l ține pe celălalt la distanță." A-i da un motiv solid să nu se apropie, să nu se intereseze de mine. „Mi-am ținut la distanță teama de a nu fi iubit."

- „Acest copil a « înțeles » de timpuriu în corpul său suferința mamei lui, ce-și pierduse tatăl la numai 2 ani, chiar dacă aceasta nu vorbise prea mult, chiar dacă a făcut față situației, cum se spune, și nu și-a arătat necazul. A continuat să se ocupe de copil ca și cum nimic important nu se întîmplase în viața ei. Dar copilul « a înțeles » supărarea, cu atît mai mult cu cît nici un cuvînt, nici un schimb nu a permis o relativizare, o mediere a acestuia. Și poate că în viața relațională a acestui copil se va înscrie o amenințare potențială, un pericol fictiv, acela că orice relație e amenințată de pierdere, de separare, la capătul a doi ani! Și mai tîrziu o dorință impulsivă de a rupe legătura, pentru a nu-l pierde pe celălalt va structura relațiile sale afective și de dragoste. Copilul a asimilat frica de abandon prin rana ascunsă a mamei sale."

- „La 32 de ani am avut un accident de mașină, tot la 32 de ani mama a rămas văduvă și a fost nevoită să mănînce carne de vacă turbată pentru a putea să-i crească pe cei trei copii ai săi, singură, fără resurse. De la 32 de ani a trăit cu teama zilei de mîine, cu teama de a nu-și putea achita toate datoriile pentru copii.
Iar eu exact la 32 de ani am început să sufăr de obezitate (eram și mai înainte rotundă, de acord, dar nimic mai mult și poate eram chiar... drăguță cu formele mele.)
Atunci eu, « butoiaș », « pernuță », ce să fac, să spun ca întotdeauna: « Atît am fost lipsită de dulciuri cînd eram mică, încît acum recuperez ca o neghioabă, ador desertu-rile, înfulec cu poftă și, iată, mă îngraș... » ?
Nu, nu este asta. La conferința dumneavoastră mi-am dat deodată seama că am început să mă îngraș taman la 32 de ani. Mama a făcut față dificultăților vieții cu prea multă angoasă începînd de la acea vîrstă.
Ce urma să se întîmple cu mine? Trebuia să mă protejez grabnic... Eu, eu trebuia să mă arat puternică, foarte puternică, să arăt că nimic nu mă atinge... Da, de fiecare dată cînd devin « puternică » sînt de fapt cu totul slabă și vulnerabilă, mă simt în pericol și trebuie să adopt cu orice chip o măsură de protecție."
„De la moartea mătușii mele și odată cu gîndurile agresive împotriva fratelui meu... m-am îngrășat încă și mai mult... am devenit enormă, « puternică » pentru a nu părea în dificultate în acea relație din care nu mai înțelegeam nimic, în care mă găseam slabă."

Această femeie înțelege injoncțiunea de fidelitate pe care și-a impus-o de foarte devreme, aparent la 3–4 ani, pe cînd mama ei avea 32 de ani și a rămas văduvă.

O fetiță, un băiețel înțeleg de foarte devreme aceste mesaje, obligațiile care apasă asupra vieții persoanei iubite — Mama, Tata, o rudă apropiată. E ca și cum, identificîndu-se

cu persoana iubită aflată în dificultate, ar lua asupra lor o parte din greutate.

Descoperim în acest fel datorii și fidelități care pătrund sau ies la iveală în corpul unui adult la mulți ani după întîmplare, printr-o asociere sau o reminiscență a memoriei niciodată stinsă, niciodată complet uitată de corp.

> *Toată calea aceasta e presărată cu violențe, cu mirări și rătăciri în încercarea de a regăsi, a înțelege și a accepta amintirile corpului nostru pentru a le stinge în sfîrșit, pentru a le lăsa la o parte, pentru a accepta să le pierdem.*

Convingerea mea legată de somatizări e că marii doctori ai rănilor ascunse ale părinților sînt copiii. Din atașament, din dragoste, ei trec în corpul lor un anume număr de semne, de acte reparatorii sau simple scoateri la lumină ale durerilor ascunse ale părinților. Vor „scoate la lumină" secretele care circulă în familie. Printr-o „transpunere într-un act" somatic vor dezvălui, vor traduce în suferință fizică ceea ce nu a putut fi spus în cuvinte.

- *Lucrurile nespuse și fidelitatea*
  Pentru Jean-Luc, în vîrstă de 10 ani, criza de astm pe care o face pe 23 iulie (ziua de naștere a tatălui) va fi o încercare de a exprima (am spune mai degrabă de a traduce) starea de sufocare resimțită de tată. Acesta a fost, literal, „privat de ieșire" de propria mamă: „Dacă ieși pe vremea asta, mă faci să mor!" — spusese ascuțit bunica lui Jean-Luc. Jean-Luc, copilul fidel, va încerca să arate, să scoată la lumină, să dezvăluie ochilor tuturor starea de sufocare afectivă a tatălui său.

Nu e vorba de a înțelege în acest fel toate crizele de astm, dar adesea am fost uimit de paralelismul existent între anu-

mite crize de astm ale copiilor și sentimentul de opresiune care se instala în aceleași perioade în vreunul dintre părinți.

- La 42 de ani femeia aceasta începe să înțeleagă sensul unui gest irațional făcut la 24 de ani. „Era toamnă, eram în stagiatură, ca internist într-un spital și în fiecare zi îmi puneam un « fango »* pe burtă. Apoi îl acopeream cu multe bandaje. Era atît de evident, încît personalul credea că sînt însărcinată. Am făcut lucrul acesta timp de trei luni. Apoi m-am oprit fără nici un motiv anume. Nu demult, vorbind cu mama, am aflat că am fost concepută la sfîrșitul verii și că în timpul primelor trei luni de sarcină a avut cumplite dureri de burtă. « Au ținut toată toamna », mi-a spus ea. Mama avea exact 24 de ani cînd m-a conceput, cît aveam eu cînd îmi aplicam pansamentele cu « fango ». Surprinzătoare similitudine!"
- „Mică fiind, credeam că sînt răspunzătoare de sănătatea mamei mele. Cum i se întîmpla ceva, credeam că făcusem ceva rău. Inventam tot felul de obligații, de încercări prin care luam asupra mea « sănătatea » mamei mele..."

Cînd ne ascultăm viața povestită prin limbajele corpului, începem să înțelegem realul unei existențe.

B. Mesajele relaționale transmise de noi

Pentru a supraviețui, pentru a continua să înfrunte o situație care altfel i-ar părea insuportabilă, un copil își va impune singur principii, își va da singur mesaje imperative, care vor funcționa ca bariere, ca reguli de comportament.

„Eu, cînd voi fi mare, voi fi cel mai puternic!"

„Nu-i voi lăsa niciodată să mă conducă, o să le arăt că nu mă pot obliga să mă supun!..."

* Pansament cu nămol.

Unele mesaje sînt echivalentul unor credințe „tari ca piatra", care durează de atît de mult timp, încît e greu să mai fie puse sub semnul întrebării.

- Stéphanie are 4 ani și jumătate și se uită la mătușa ei, care îl înfașă pe fratele mai mic. Aceasta, nefiind obișnuită cu înfășatul, îi spune: „E complicată chestia asta!" Iar micuța Stéphanie îi răspunde, crezînd că vorbește despre sexul bebelușului: „Nu te îngrijora, o să cadă singur!"
  „Nenorocirea e că n-a căzut niciodată. Și, treptat, neliniștea și angoasa s-au instalat în mine plecînd de la această nedreptate. În tot timpul vieții mele de femeie am avut o neliniște surdă legată de propriul organ sexual, o angoasă căreia n-aș putea să-i dau un nume.
  La 45 de ani am făcut o histerectomie și, spre deosebire de multe alte femei, pentru mine aceasta a fost un adevărat tratament de vindecare, o eliberare, ca și cum aș fi avut explicația unei întrebări ce mă bîntuia dintotdeauna. Astăzi simt că există o legătură între fraza spusă la 4 ani și jumătate și pierderea uterului. Simt aceasta, fără să o pot explica."

Da, fetița de altădată găsește aici răspunsul misterului din copilărie — ceva ar fi trebuit să cadă la frate și a căzut la ea, fără să existe o „trecere în cuvinte" din partea celor din jur. Diferența dintre sexe e pentru adulți o evidență, ei uită tot imaginarul copilăriei legat de acest mister.

- De timpuriu, fetița aceasta și-a transmis mesajul: „Nu o să ai parte de ceea ce-ți dorești, de ceea ce aștepți." Mai tîrziu, orice stare de așteptare trezea în ea o emoție disproporționată, insuportabilă.
  În fiecare relație, starea ei de așteptare era în luptă cu „teama-certitudine" că așteptarea va fi nesatisfăcută, sortită eșecului, o decepție. Perechea așteptare-suferință stabilită astfel declanșa o erupție emoțională, era un fel de văl menit să o scape de această teamă. „Prefer să nu doresc, e mai puțin dureros."

- O altă fetiță vorbește despre încrîncenarea de a fi perfectă: „Mama nu era mama perfectă pe care o voiam, de aceea aș fi vrut să fiu eu fiica ideală. De fiecare dată cînd riscam să ratez, cînd aveam un accident, cînd mă îmbolnăveam... nu era vina mea."

Mesaje de supraviețuire

Sînt acele mesaje pe care un copil și le trimite singur pentru a face față unei situații de nesuportat, de netrăit. În acest fel va trece prin copilărie și uneori întreaga lui viață se va sprijini în această cîrjă.

- Tatăl său, doctor fiind, era aproape obsedat de vaccinuri. „Alerga după mine prin casă cu seringa în mînă. Vaccinuri, diferite tratamente, luări de sînge, orice era bun. Uneori mă duceam la masă crezînd că scăpasem de ce era mai rău și... seringa era lîngă farfuria lui, gata să fie folosită. Îmi făcea un semn din cap și trebuia ca, acolo, în sufragerie, să-mi dezgolesc fesele, fundul, pentru injecție... Mi-am zis: « N-o să mă însor niciodată, pentru că e nevoie de o luare de sînge pentru așa ceva... »"
  Femeia aceasta de 33 de ani care a înlocuit „injecțiile prin injoncțiuni" păstrează o amintire dureroasă din întreaga copilărie și adolescență... dar continuă să trăiască alături de injoncțiunile pe care și le transmite.

În acest fel, unii copii își vor face promisiuni pe care le vor păstra mult timp:

„Cînd o să mă fac mare nu o să plîng niciodată, o să le arat că sînt cel mai puternic..."

- „Mama a pierdut-o pe mama ei de fapt la 9 ani. A fost o pierdere foarte importantă pentru fetiță, care i-a bulversat întreaga viață. Iar eu, la 9 ani, am făcut tuberculoză osoasă, fapt care m-a despărțit de mama timp de patru ani, căci

am fost dusă la sanatoriu." Sînt încercări de a dovedi, de a participa, de a repara... toate, mărturii ale fidelității.

După această ultimă mărturie, vă invit să găsiți, să ascultați în dumneavoastră mesajele primite, tolerate, mesajele pe care vi le-ați timis singuri pentru a supraviețui.

Da, copiii sînt martorii adevărați ai avatarurilor familiale ale părinților lor sau ale persoanelor însemnate pentru ei, care le-au marcat existența. Ei percep cu o formidabilă intensitate zonele întunecate, slăbiciunile, rănile ascunse.

„Multe dintre somatizările mele se regăsesc în viața mamei mele, pentru că sînt foarte atașat de ea și pentru că ea e foarte importantă pentru mine."

Multe urme ale existenței ascunse a înaintașilor noștri (ascunse în sensul de nespuse) se vor exprima în felul acesta prin comportamente atipice, prin simptome sau prin transpuneri în acte somatice.

Limbajele corpului vorbesc nu doar despre suferințele noastre, ci și despre aspirațiile noastre, despre tot ceea ce trezește dorința de viață.

Iată, deci, descrise foarte pe scurt și ilustrate prin mărturii concrete cele cinci posibile cauze ale somatizărilor înțelese ca limbaje.

Dar dincolo:

- de conflictele interioare,
- de decalajul dintre sentimentele fictive și cele reale,
- de pierderi și despărțiri,
- de situațiile neîncheiate,
- de mesajele relaționale,

pe care noi, adulții, trebuie să le ascultăm la copii și în noi înșine, se va dezvolta un alt limbaj esențial pentru existență, cel al simbolizărilor.

Nu discursul e important, ci mesajul trimis și cel primit.

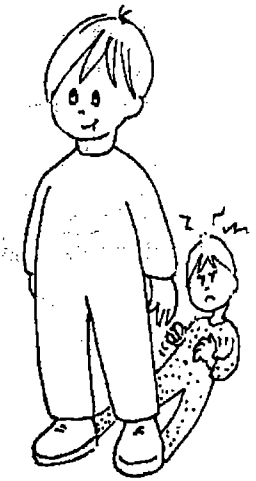

V

Simbolizările

Simbolizările vor fi redate printr-o mare varietate de gesturi, de obiecte, de jocuri, de legături invizibile care vor căpăta un sens anume pentru a-i permite copilului să-și creeze legături cu lumea ce-l înconjoară. Această funcție simbolică a obiectelor, a cuvintelor, a faptelor va favoriza integrarea anumitor aspecte ale vieții, care altfel ar fi percepute de bebeluș și de copilul mic drept amenințătoare, mult prea destabilizatoare.

Jocul

Freud a observat la unul dintre copiii săi un joc cu o bobină legată de o ață. Copilul arunca mosorul afară din leagăn și îl trăgea înapoi de fir. Jocul simboliza plecările și reveniri-le mamei. Ea putea pleca, dar, simbolic, copilul știa că ea va reveni... ca mosorul.

Jocul e un mijloc privilegiat de exprimare simbolică și de învățare, începînd cu zăngănitul primelor jucării și terminînd cu cele mai complicate jocuri de societate, trecînd prin tot ceea ce înseamnă ideea de „să ne facem că..." Nouă ne vorbesc jocurile copiilor.

Micuțul care construiește și desface turnuri din cuburi elaborează reprezentări ale sale, prin care se înfățișează lumii. Putem să-l vedem absorbit cu gravitate în această căutare de sine, prin încercările de modelare, prin căutarea echilibrului,

prin mutarea obiectelor și, sigur, prin toate jocurile care presupun identificarea sa cu jucăria (păpușa, mașinuțele etc.).

Adultul va trebui uneori să accepte violența acestor reprezentări, a demolărilor, a zguduirilor, sadismul și brutalitatea prin care copiii își pot manifesta viziunea lor despre relații și nevoia de a-și exercita stăpînirea asupra mediului din jurul lor (mai ales atunci cînd acesta e rigid și prea puțin deschis).

Prin jocuri, copilul va încerca să-și exercite o putere care, cel mai adesea, îi lipsește în cotidianul familial și în cel școlar. Putere tiranică și crispată, în funcție de tensiunile și presiunile exercitate asupra lui.

Micuța Corinne, în vîrstă de 7 ani, ordonează, de îndată ce se întoarce de la școală, păpuși, bebeluși de jucărie, urși și iepurași și, făcînd-o pe învățătoarea, îi adresează fiecăruia ordine, porunci, le dă pedepse, administrează certuri brutale și replici exasperate de genul „îți mai explic o dată!" În realitate, Corinne are o învățătoare blîndă, sensibilă, deschisă, o iubește mult și nu are probleme la școală.

Putem înțelege că tocmai relația de dependență în care se găsește orice copil e aceea pe care Corinne o inversează și o caricaturizează în felul acesta. În jocul ei, ea ocupă poziția de superioritate, în timp ce la școală, prin forța lucrurilor, se găsește într-o poziție inferioară, a celui care primește influențe; și îi este cu atît mai greu să se elibereze de aceasta, din moment ce își admiră și își iubește învățătoarea.

Mulți adulți nu pot înțelege că, pentru a exista, copilul are nevoie să iasă în unele momente în afara jocului influențelor, chiar și atunci cînd acestea sînt marcate de relații de dragoste, atenție și de bunăvoință.

După o lecție sau o activitate care „a mers bine", într-un climat armonios, e poate surprinzător să-i vezi pe copii, în recreație, antrenîndu-se în jocuri violente de-a războiul. Ei experimentează în felul acesta evantaiul tuturor posibilităților, scapă dominației adulților, ies din rolul ce le este atribuit.

S-au spus și scris multe despre influența negativă a violenței de la televizor. Nu aș absolutiza problema. Copilul mediatizează el însuși multe lucruri în acest domeniu. Libertatea schimbului e un lucru esențial.

- Copilul acesta de 2 ani intră bucuros în jocul ce-i este propus pentru a fi făcut să mănînce, „micuțul leu ce deschide botul și înfulecă, rrham!" Și deodată refuză jocul acesta care-l făcea fericit și lovește cu lingura în farfurie, ia o bucată de pîine și vrea să se dea jos de pe scaun. Simte nevoia să iasă din tipul de relație instaurat de adult, are nevoie să se joace în felul său propriu, să se repoziționeze.

Orice activitate dirijată ar trebui, prin urmare, să alterneze cu momente în care adultul să nu conducă jocul și să nu participe la el, momente în care interacțiunea trebuie să înceteze pentru a-l lăsa pe copil în afara oricărei influențe, cultivîndu-i-se în acest fel capacitatea de a fi singur în prezența celuilalt.

Mamele și educatoarele care cred că fac bine arătîndu-se foarte implicate, manifestîndu-și interesul („mănîncă bine ursulețul tău?") riscă să intre nepoftite în spațiul acesta fragil în care copilul caută o evadare în propria-i interioritate. Uneori o privire e suficientă, e de ajuns ca adultul să se uite la copil, să fie acolo. Prezența nu trebuie confundată cu intervenția.*

Desenul

Reprezentarea lumii și a sinelui prin desen începe de foarte devreme. Chiar și primele mîzgălituri vor avea rolul de a pune în legătură lucruri inaccesibile, dispersate. Pe hîrtie se vor regăsi elemente ce se exclud, soarele împreună cu luna,

* Mulți părinți se implică „pentru copil", uitînd că intensitatea trăirii implică o extraordinară securitate.

soba și găina, tata și bunica. Întrebările însemnate ale vieții sălășluiesc în același spațiu, adunate, puse împreună prin magia unei mîzgăleli, prin consistența unei pete de culoare.

Desenul nu înseamnă doar reprezentare, ci în egală măsură accesul către lume. Prin conturarea pe hîrtie a unor trăsături, copilul trece, se prelungește dincolo de sistemul relațional care îl înconjoară și care uneori îl ține prea din scurt.

Copiii desenează din plăcere, din dorința de a stăpîni și a reprezenta, pentru a lega interiorul de exterior, și nu pentru rezultatul final. Dacă adulții nu-i influențează, nu vor găsi desenele lor nici urîte, nici frumoase, nu le vor dărui și nici nu le vor păstra niciodată. Caută acțiunea în sine, nu rezultatul final, și la cerere îl pot explica, dacă adultul nu reușește să înțeleagă singur limbajul propus.

Desenul e un limbaj puternic, susceptibil să traducă și să exprime inexprimabilul. Spațiul și timpul se amestecă, imaginarul izvorăște din real, simbolicul trasează contururi în necunoscut și mister. Respectați acest limbaj fără să încercați să-l luați în stăpînire, primindu-l ca pe un cadou.

În clipa în care înțelegem importanța simbolizărilor, le putem introduce în relațiile noastre.

Mulți părinți fac lucrul acesta intuitiv, dar adesea e dificil „să ieșim din realism și logică"; este bine să ascultăm ceea ce e în joc pentru copil, nu doar să ne urmăm propriul punct de vedere.

Ca în cazul următor:

- Raoul, un copil de 2 ani și jumătate, e obișnuit să fie primit la orice oră la vecinii de la etajul trei. Cum aceștia nu sînt acasă, se duce la cei de la etajul unu, „pentru a-i spune noapte bună lui Hugo" (un băiețel de vîrsta lui).
  Ușa se trîntește și Raoul urcă plîngînd. Mama îi explică faptul că poate nu e ora potrivită, că poate familia lui Hugo ia masa, că poate-i deranjează, că mama lui Hugo s-ar putea să fie obosită... (un întreg discurs realist, inaccesibil copilului).

Raoul insistă și coboară iarăși „pentru a-i spune noapte bună lui Hugo". Mama iese în casa scărilor după el, ca să urmărească situația și ascultă ce se întîmplă. Raoul sună, ușa e deschisă și trîntîtită, fără nici un cuvînt pentru Raoul, care, sărăcuțul, urcă înapoi...

Mama reia explicațiile... Raoul spune că vrea să coboare iar... În fața încăpățînării, mama înțelege în cele din urmă că Raoul vrea să coboare „pentru a-i spune noapte bună lui Hugo", în timp ce ea îi vorbește despre „părinții lui Hugo"..., descoperire ce o determină să facă o schimbare de registru. „Dacă e important pentru tine să mergi să-i spui noapte bună lui Hugo, asta se poate. Dar trebuie să procedezi altfel ca să nu ți se mai închidă ușa în nas. O să cobori fără să faci zgomot, fără să suni sau să bați la ușă și o să-i spui noapte bună lui Hugo trimițîndu-i un semn larg cu mîna sau un pupic pe sub ușă." Raoul coboară iarăși, trimite un pupic pe sub ușă, murmurînd al său „noapte bună", apoi urcă mulțumit acasă.

Jocul simbolic propus de mamă i-a permis copilului să se confrunte cu o realitate care pentru el ar fi rămas de neînțeles și de nesuportat.

Prea des ne lipsește recursul acesta la imaginar. A te sprijini pe această dimensiune înseamnă a-ți îmbogăți relațiile, înseamnă a deschide evantaiul tuturor posibilităților.

- Dacă ați înțeles că aveți un rol însemnat pentru copil, puteți să-i lăsați o posibilă simbolizare a prezenței dumneavoastră atunci cînd plecați în vacanță, atunci cînd o să lipsiți — o bucățică de lînă, o eșarfă, puțin din parfumul dumneavoastră; în felul acesta va ști că veți reveni și nu va avea nevoie să manifeste comportamente nonverbale pentru a-și dezvălui mînia, tulburarea sau frica. Se va simți legat de dumneavoastră prin acest limbaj puternic: cel al simbolurilor ce traversează timpul, aparențele și spațiul.

Nu va fi nevoit să se distrugă sau să distrugă legătura cu dumneavoastră pentru a exista mai departe.

Întrebările

Întrebările copiilor sînt un fel de limbaj inexact. Căci prea adesea noi „răspundem" fără să înțelegem întrebarea reală, fără să intrăm în legătură cu adevărata întrebare interioară.

Copiii întreabă pentru a primi informații, pentru a auzi un cuvînt-reper despre viață, lucruri și legături. Dar întrebările lor pot fi în egală măsură un limbaj indirect, cu două funcții principale:

1. Copilul se folosește de întrebări pentru a-și arăta și în același timp pentru a-și ascunde reacțiile și sentimentele: „Ție îți place carnea asta?" va întreba el, în loc să spună „Nu-mi place!" sau: „Vrăjitoarele intră și dacă fereastra e închisă?" ca să nu spună „Mi-e frică noaptea în pat." Sau: „Mama vine la patru?" în loc de „Mi-e dor de mama."

Răspunzînd pur și simplu la întrebare, pierdem una dintre posibilitățile de a-i da voie copilului să spună mai mult despre lucrurile care-l preocupă. Liniștirea pe care o cere el va fi mai eficientă dacă-i sînt înțelese temerile, dorințele, credințele.

2. Printr-o întrebare mascată, deghizată, copilul încearcă să abordeze marile probleme existențiale aflate în el într-o stare confuză, legate de naștere, moarte, sexualitate, violență și dragoste.

- „De ce ai sîni dacă n-ai copii!?" iscodește un băiețel.
- „Ce înseamnă să ai gînduri curate?" întreabă o fetiță. Și această întrebare adună toată viața sexualității imaginare care freamătă în ea.
- „De ce pisica-mamă a omorît puiul ăsta și nu pe un altul?"

- „Există cai care au corn ca rinocerii?"
- „Pe unde au tăiat burta ca să iasă din lup Scufița Roșie?"
- „Tată, e adevărat că o să fii mort cînd o să mă fac mare...?"
- „M-am fost dezbrăcată singură!" anunță mîndră o fetiță de 5 ani.
  — Se spune: m-am dezbrăcat.
  — Mi-am lăsat jos singură șosetele!
  — Se spune: mi-am dat jos șosetele sau mi-am lăsat șosetele din picioare.
  — Și tu cum l-ai lăsat pe tata?

Întrebările sînt tot atît investigații în viața de suprafață, cît și în viața ascunsă sau secretă a unui copil.

Să nu înțelegem întrebările numai sub unicul aspect al cererii de informație! Să găsim timpul de a intra în legătură cu cel care pune întrebarea.

Copiii nu-și doresc chiar atît de tare ca noi să le răspundem la întrebări, ci în primul rînd să înțelegem ce se află în spatele întrebării, adevărata problemă care-i preocupă.

Cei care se ocupă de copii într-un cadru instituțional nu folosesc suficient limbajele simbolice. Am putea să recurgem mai des la simbolizare cu ajutorul obiectelor, al jocurilor (am putea să întîmpinăm fiecare copil cu un obiect simbolic), am putea personaliza întîlnirile și despărțirile cu aceștia, locul, spațiul sau activitatea. Cutare animal, cutare fruct devine un semn de recunoaștere, de împăcare sau de confirmare. Să-i adresăm în public copilului gesturi specifice, care să fie „numai ale lui". De exemplu: luați mîna sau capul copilului în mîinile dumneavoastră într-un fel anume. E esențial dacă puteți să-i spuneți în acest fel: „te recunosc ca diferit de alții, chiar dacă aveți aceeași vîrstă etc."

Visele

Visele „produse" în timpul nopții, de-a lungul unei vieți, sînt unul dintre cele mai bogate limbaje. Visele sînt echivalentul limbajelor codate, prin care ne vorbim singuri cu scopul de a avea acces la un adevăr altfel dificil de acceptat.

Prin vis vom începe, confirma sau chiar sfida un conflict, vom depăși o frică, vom face să trăiască o dorință. Visul e o traducere în imagini și emoții a unei infinități de lucruri nespuse, de refulări sau de tăceri ce conturează cotidianul dincolo de realitățile aparente.

Chiar și atunci cînd sînt uitate, visele ne rămîn înscrise în corp, iar urmele lor durează multă vreme. Copiii își povestesc visele sub formă de glume sau le mărturisesc prin întrebări indirecte.

Nu e vorba ca, în calitate de părinți sau de însoțitori ai copiilor, să analizăm visele acestora, să propunem o citire a lor; rolul nostru e acela de a asculta și de a le permite copiilor asocieri și o mai mare libertate de a spune.

Actele de filiație

Cînd un copil nu se simte recunoscut ca descendent (pe linie maternă sau paternă) într-o familie, cînd e scos în afara acestei descendențe —

„Și ăsta, de unde-o fi venind, cu cine seamănă?"

„Nu are nimic din neamul lui..."

— va vorbi cu propriul corp pentru a-și face evidentă descendența, obîrșia.

- „Nu știam că tatăl lui a urlat și el, spune această femeie. Soacra mea mi-a spus de curînd, cînd i-am vorbit de țipetele copilului din timpul nopții, că tatăl lui țipa la fel de tare..."

Mulți copii înscriu în acest fel în corpul lor semnele apartenenței la o familie, dovezile certe ale descendenței lor.

- „A avut eczema la aceeași vîrstă ca mine... E totuși curios. Și a mea a dispărut tot la 9 ani."
- Un băiețel s-a trezit într-o dimineață cu amîndouă picioarele paralizate și timp de cîteva săptămîni nici un examen medical nu a putut stabili cauza — o va afla 30 de ani mai tîrziu de la mama sa: „Cu o zi înaintea acelui atac de paralizie, tatăl tău se hotărîse să mă părăsească. Am tot vorbit, fără să cădem de acord toată noaptea. Din cauza a ceea ce ți s-a întîmplat a rămas și nu a mai pomenit niciodată despre ceartă." Nu ar fi o exagerare să credem că această trecere a copilului la o manifestare somatică a avut rolul de a dezamorsa trecerea la o manifestare relațională a tatălui.
- Femeia aceasta tînără povestește cum la 17 ani a fost internată într-un spital psihiatric ca urmare a unui refuz brutal de a mînca. După 20 de ani, va povesti: „Într-o zi, mama mi-a spus că a ales să rupă legăturile cu mama ei pentru a scăpa de nebunie și că această ruptură avusese loc la doar cîteva zile după ieșirea mea din spitalul psihiatric." Ar fi oare prea mult să îndrăznesc să cred că totul s-a întîmplat ca și cum această tînără femeie ar fi anticipat, i-ar fi arătat mamei ei drumul de urmat: „Iată ce te așteaptă dacă nu te distanțezi de mama ta!"? Scurta ședere la spital (de cel mult 15 zile), ce nu a lăsat nici o urmă la tînăra femeie, poate doar sentimentul de umilință datorită comportamentului unora dintre îngrijitorii de la spital, poate fi înțeleasă ca un semnal pe care fiica îl adresa mamei pentru a o avertiza, pentru a o proteja. Mi-a spus: „Cînd am făcut această asociere, cînd am putut să dau un sens acelui eveniment, s-a răspîndit în mine un sentiment de adîncă eliberare."

Actele de filiație sînt în același timp acte de fidelitate.

În afară de obiecte, poveștile și „istoriile" au o funcție simbolică esențială. Prin jocul imaginarului și al fanteziei ele fac posibile punerea în relație, asocierea și adesea verbalizarea unor lucruri inexprimabile.

„Un prinț, crezîndu-se curcan, refuza să mănînce și să trăiască împreună cu familia sa. Un înțelept, pentru a-l vindeca, se așeză alături de el sub masă. Înfățișîndu-se drept al doilea curcan-om, se împrietenește cu prințul și îl vindecă."

POVESTE DE RABI NEHMAN DE BRATZLOV

Propun ca, atunci cînd la un copil, ca de altfel și la un adult, apare suferința fizică (din lipsă de cuvinte), aceasta să fie înțeleasă și tratată în mod simbolic.

Un răspuns simbolic pentru un limbaj simbolic.

Veți descoperi în anexele cărții cîteva povești care i-au ajutat pe copii să se înțeleagă și să se elibereze de simptomele pe care le purtau.

Remediile simbolice

Uneori, viața ne va oferi echivalențe simbolice care vor „îngriji", „vindeca", „acoperi" răni și suferințe vechi. Unele legături de dragoste în genul îndrăgostirilor fulgerătoare au tocmai acest rol, anume dorința de a astupa o ruptură veche, dar care nu va fi trăită ca atare în prezent. Evenimente infime, situații banale, coincidențe, întîlniri vor căpăta toate un sens fără ca măcar să ne dăm seama de aceasta.

- O femeie de 52 de ani primește la ea o nepoțică de 6 luni. Femeia își pierduse tatăl pe cînd avea 16 luni și a păstrat această pierdere ca pe o rană de nevindecat. Timp de două zile se va ocupa de Noémie cu multă grijă, cu multă tandrețe. „I-am acordat toată bunătatea și mi-a făcut o plăcere așa de mare, încît ceva în mine s-a vindecat."

Cînd această fetiță de altădată a putut să-i scrie și „să-i dea înapoi" unui violator teama trăită de ea la 7 ani, ea a reparat în mod simbolic violența trecutului pe care continua să o țină în ea. A ieșit din tăcere și din violența tăcerii din ea. Iată scrisoarea:

- „Sînt micuța Françoise X..., de 8 ani, care vă povestește tot răul pe care i l-ați făcut în ziua în care ați violat-o în casa părinților dumneavoastră. M-ați chemat, vă cunoșteam, așa că v-am urmat.
  De-abia intrată în încăperea întunecată — afară era soare, m-ați aruncat și imobilizat în pat. Am fost pietrificată, paralizată, nu puteam să țip. Sub corpul dvs. enorm, am crezut că o să mor sufocată.
  Rănită de moarte în carnea mea, în corpul meu, în sufletul meu, am plecat auzind în urma mea această amenințare îngrozitoare, ca o lovitură de pumnal: « SĂ NU SPUI NIMIC! » De teamă că o să începeți iarăși sau de teamă că voi fi ucisă (era frica mea de copil), n-am spus nimănui niciodată nimic.

Și ani la rînd am fost speriată, tensionată, paralizată de îndată ce un băiat sau bărbat se apropia de mine. Cum vă vedeam, fugeam. Și acum, de îndată ce vă văd sau aud vorbindu-se despre dumneavoastră, dezgustul și mînia urcă în mine. Nu îndrăzneam să o arăt, dar vă uram.

Violența aceasta înfăptuită acum 42 de ani a rămas vie și dureroasă pînă acum. Astăzi, vă dau înapoi toată această frică, toată tensiunea, toată suferința fizică și morală de care sînteți răspunzător și cu care mi-ați otrăvit o parte din viață.

Toate acestea nu mai sînt ale mele, mă eliberez de ele și vi le restitui, pentru că dumneavoastră mi le-ați înscris în toată ființa mea, evident, împotriva voinței mele. E violența dumneavoastră și vă aparține. Astăzi am crescut și îndrăznesc să ies din tăcere."

Nu putem să schimbăm trecutul, dar putem să ne schimbăm relația cu trecutul. Există, pe de o parte, ceea ce ni s-a făcut și, pe de altă parte, ceea ce continuăm să facem din ceea ce ni s-a făcut.

Multe situații neîncheiate, pierderi, despărțiri pot fi remediate, multe dintre mesajele primite pot fi întoarse în chip simbolic. Prin medierea obiectelor, a gesturilor, a semnelor.

În grupurile de formare, folosim vizualizarea și actele simbolice pentru a ne pune în legătură cu întîmplările, cu persoanele din trecutul nostru, chiar dacă acestea au dispărut, chiar dacă nu mai fac parte din realitatea noastră. Astfel, o scrisoare scrisă la prezent, tatălui sau mamei, morți de mult timp, va reprezenta o ușurare, un punct de sprijin, va încheia o situație rămasă neterminată.

Pentru transpunerea în cuvinte

Cuvîntul interzis sau abia murmurat, cuvintele strecurate printre tăcere și teamă, gîndurile haotice, emoțiile anarhice

sau uneori un verb argotic, steril, umplînd golul angoasei, iată cauzele multor suferințe.

De-a lungul paginilor anterioare am tot lansat invitația de a asculta, de a recunoaște toate limbajele produse de un omuleț. Invit acum la o punere în cuvinte.

Unul dintre scopurile existenței este cu siguranță acela al împlinirii, al prelungirii noastre în multiplele orizonturi ale vieții. Și pentru aceasta avem nevoie de cuvîntul potrivit, de o punere în cuvinte.

Am auzit lucrul acesta în povestirea unui bărbat ce-și descoperă o amintire uitată, în rîndurile de mai jos.

- „Tatăl meu era medic și într-o zi a decis să nu meargă la serviciu. Era complet liber, ca și cum n-ar fi avut slujbă, și m-a ajutat să-mi repar bicicleta. E incredibil, e incredibil!" Și ochii acestui bărbat de 45 de ani strălucesc de fericirea acestei întîmplări singulare. „E incredibil, s-a ocupat de mine, de bicicleta mea. Astăzi are 78 de ani și aș vrea să-i fac cadou această amintire."

- Bilet lăsat unei mame de fiica ei de 22 de ani:
  „Mamă,
  te voi iubi întotdeauna nespus, nu uita lucrul acesta, în ciuda neînțelegerilor noastre. Simt nevoia să-mi găsesc propriul drum, calea mea, viața mea. Dar cum dau prea multă importanță la ceea ce îmi spui, am tot timpul senzația că nu mai sînt eu însămi. Să știi, mamă, că în ciuda acestui gol de acum dintre noi dragostea va rămîne vie."
  Fiica ta, Flo

Dacă gesturile, trecerile la fapt, ritualurile, somatizările și simbolizările sînt limbaje, va fi bine să înțelegem mesajele și să le relansăm prin cuvinte în marele ciclu al vieții.

M-am oprit aici asupra unora, doar asupra unora dintre numeroasele limbaje nonverbale pe care le folosesc copiii în relația lor cu lumea.

Aș vrea acum să prezint și să detaliez schimburile din jurul acestui proiect, care s-au născut în diferitele locuri în care a fost prezentat*.

Poate că cititorul va formula întrebări personale și va avea chef să le discute cu cei din jur.

Vă mulțumesc pentru ascultare.

A numi

A da un nume noului-născut
nu înseamnă a-l descrie,
nu înseamnă să-l închizi
într-un cuvînt,
să-l reduci la o idee,
să-l faci prizonierul
unei dialectici
sau al unei etichete.
Numele e un act de relație,
un act de corespondență,
o întîlnire pentru acțiune,
o trăire pentru trăire,
cineva către cineva,
nume propriu
și nu nume comun.
A da un nume noului-născut
înseamnă să dai cuvîntul...

JEAN DEBRUYNE

* Ideile acestea au fost expuse în cursul a diferite conferințe susținute în 1988 și 1989. Mi s-a părut interesant să le aduc ca mărturii pentru a prelungi întrebările, o parte a acestora privindu-i în mod direct pe cei care se ocupă de copii foarte mici și mai apoi pe cei care se ocupă de copii în cadrul instituțiilor de învățămînt.

PARTEA A DOUA

Schimburi-împărtășiri și comentarii

A-i da voie unui copil să știe cine este, în toate situațiile de viață, în prezența oricărui adult, iată miza educației.

Îl invit pe fiecare dintre dumneavoastră să-și împărtășească gîndurile, asocierile pe care le-a făcut în timpul expunerii mele*, pentru a le pune în legătură cu practica de zi cu zi a îngrijirii copilului și a le prelungi în aceasta.

Aș vrea ca experiențele și descoperirile dumneavoastră să mă stimuleze, pentru a-mi duce în felul acesta studiile mai departe.

Mărturie

Ceea ce relatează această persoană ține de tema „Pierderi și despărțiri":

„O poveste pe care ne-ați spus-o despre fiica dumneavoastră m-a făcut să mă gîndesc la una dintre fiicele mele, care și-a pierdut străbunica, pe bunica mea, adică. Avea 3 ani și nu am putut să o iau la cimitir. Din motive ce țin de religie, familia mea s-a opus, chiar dacă eu aș fi vrut ca ea să vină. A existat chiar o neînțelegere între mama mea, care nu voia ca ea să vină, și mine, care doream acest lucru. A fost foarte dificil pentru mine.

* Partea a doua a cărții reprezintă transcrierea unei dezbateri ce a urmat unei conferințe pe tema comunicării nonverbale la copii. Mi s-a părut interesant să introduc în carte aceste schimburi comunicaționale pentru a prezenta mai pe larg problematica aceasta vastă celor care se ocupă de copii.

În zilele următoare, fiica mea a inventat un joc la care am participat și eu. Zile întregi s-a jucat de-a « Frumoasa din pădurea adormită ». Se așeza într-o cutie de carton și pretindea că e adormită sau moartă, iar eu trebuia să o sărut. La sărutul meu, ea se făcea că se trezește, că revine la viață. Apoi mi-a pus nenumărate întrebări legate de religie, întrebări ce mă lăsau neputincioasă."

Comentariu J.S.

E minunat ceea ce povestiți, doamnă! Cred că e foarte important că v-ați implicat în joc. Căci înțelegeți bine că prin acest joc ritualizat fetița a reușit să controleze nu doar starea de angoasă, ci toate întrebările fără răspuns care au apărut în ea, legate de moartea străbunicii, care, probabil, a fost o persoană importantă pentru ea.

Ați vorbit despre aceasta cu fiica dumneavoastră? Căci mi se pare esențial să vorbiți nu despre faptul în sine, despre eveniment, ci despre trăirea dumneavoastră. Dumneavoastră v-ați pierdut bunica, ea străbunica, iar mama dumneavoastră, propria mamă. Nu e vorba de aceeași legătură, nici de același sentiment. Să-i povestiți cum ați însoțit-o în depășirea momentului prin acest joc de-a « Frumoasa din pădurea adormită ».

E posibilă o ipoteză. Cînd fiica dumneavoastră va fi mama unei fetițe de 3 ani, micuța poate să producă un act simptomatic care va fi felul ei de a-și mărturisi fidelitatea sau dragostea față de Mama sau această reminiscență foarte veche: teama de a pierde pe cineva apropiat, neliniștea că „un Dumnezeu atotputernic îi va lua la cer pe Mama sau pe Tata..."*

Numesc acest proces comunicare verticală, care trece din generație în generație. Ea este evidentă mai ales în cazul situațiilor neclare, neexplicate, în cazul a ceea ce numim secre-

* Am cunoscut o femeie care, în urma unui accident, a rămas în comă 27 de zile, tot atîtea zile cîte rămăsese în comă bunica ei înainte de a muri.

te de familie, al tuturor lucrurilor importante, nespuse și ascunse din viața unei familii.

Schimburi

„Am încercat să-i vorbesc fiicei mele celei mari și i-am spus că nu le putem împăca pe amîndouă, și pe bunica, și religia. I-am vorbit despre Dumnezeu, căci m-a întrebat ce se întîmplă după moarte. M-am simțit destul de stînjenită. Fiica mea m-a întrebat cine e Dumnezeu și aceasta a însemnat ani întregi de... bîlbîială, pentru a-i spune în cele din urmă că nu mai știam prea bine ce înseamnă credința pentru mine."

Comentariu J.S.

Aceasta ia uneori o viață întreagă. Dar, doamnă, aceasta poate face obiectul unui alt demers. Cel al comunicării verbale depline. O repet, comunicarea nonverbală poate să nu fie decît traducerea dificultăților de exprimare lingvistică pe care le avem atunci cînd încercăm să-i facem copilului accesibilă înțelegerea lumii înconjurătoare.

O să mă refer la mărturia dumneavoastră. Legat de comunicare, avem posibilitatea de a comunica la nivelul unui fapt, de a vorbi la nivelul trăirii sau al ecoului.

Pornind de la un eveniment relațional concret, moartea străbunicii, ați vorbit despre religie (aspect cultural). Dar pentru mine nu e suficient, așa că vă sugerez un posibil dialog:

Ceea ce era, din punctul meu de vedere, important să-i spunem acestei fetițe:

- „E adevărat că religia noastră nu ne dă voie să mergem cu copiii la cimitir, dar o să-ți spun cum am trăit eu această interdicție. Am fost foarte furioasă. Am fost furioasă din cauza mamei care nu a acceptat ca tu să mergi la cimitir, căci eu îți cunoșteam dragostea față de străbunica."

Iată, părăsiți nivelul faptelor pentru a trece la nivelul resentimentului și mai ales îi vorbiți despre legătura importantă dintre ea și bunică. Fetița își va simți sentimentele înțelese.

Cît despre ecou, spuneți-i la ce vă trimit cu gîndul interdicțiile și despărțirile. La ce altă despărțire v-a împins cu gîndul această pierdere.

Neînțelegerea apare de fiecare dată cînd, pornind de la un fapt sau de la o întrebare, răspundem printr-un „dialog la conservă", un dialog explicativ, în locul ascultării adevăratelor sentimente, a trăirii intime.

Numesc „dialog la conservă" acele răspunsuri pe care le dăm făcînd referință la ceva care ține de principii, la o construcție mentală.

E important să reintroducem în comunicare cele două registre complet uitate:

— cel al trăirii,
— cel al ecoului,

în loc să vrem să liniștim, pornind de la credințele sau de la convingerile noastre.

- Ca acel adult de 45 de ani care-și amintește ce i s-a spus la 12 ani, cînd a murit tatăl său: „Să nu plîngi la cimitir, va fi lume, doar ești mare!..." I s-au impus sentimentele pe care trebuia să le arate și care nu erau ale lui și poate, 33 de ani mai tîrziu, va plînge cu toate lacrimile corpului său, mîngîiat în sfîrșit că poate să-și glăsuiască tristețea, tensiunea și, de asemenea, puternica furie resimțită împotriva tatălui (furie niciodată exprimată): „Tată, nu aveai dreptul să mori, aveam nevoie de tine, eram încă prea mic pentru a mă lăsa doar cu Mama..." Tot ceea ce nu a putut să spună la 12 ani va reapărea în timpul unei crize emoționale eliberatoare.

  De fiecare dată cînd unui copil i se va permite să-și regăsească și să-și pună sentimentele reale în cuvinte sau, atunci cînd e prea mic, cînd îl ascultăm și folosim cuvinte

de empatie: „Da, îți înțeleg mînia, tristețea, dezechilibrul...“ de fiecare dată, da, să-i dăm voie să stabilească o legătură mai coerentă cu lucrurile stranii, cu misterele și nedreptățile vieții.

Văduvit de cuvinte, puiul de om își alege semnul ce va acționa asupra celor din jur ca un detonator.

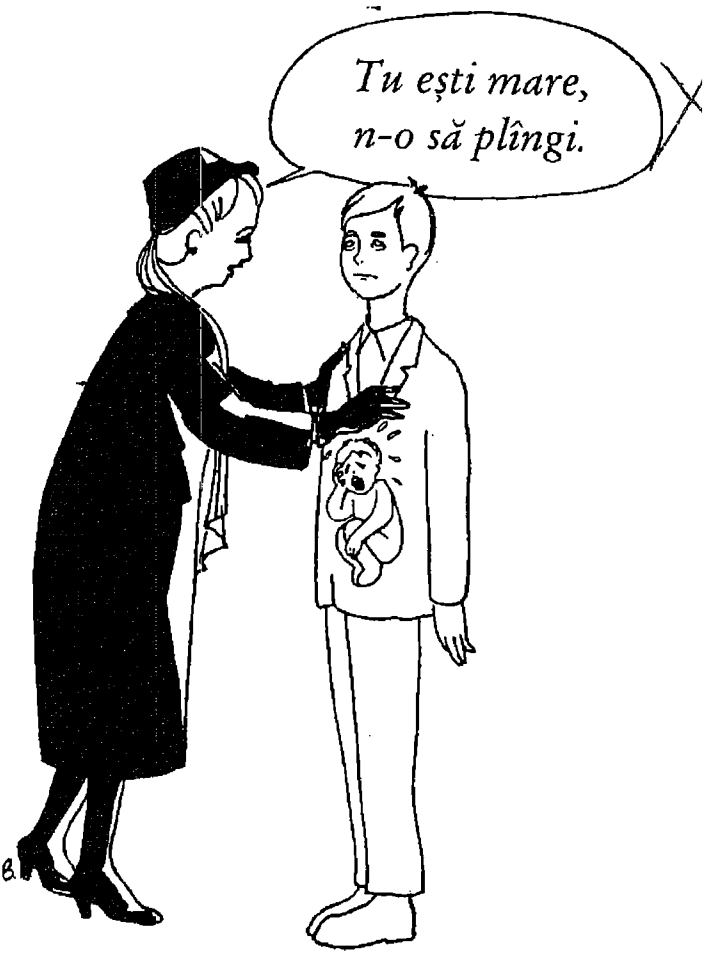

Mărturie

„Am ținut la mine un copil, pentru că mama lui voise să se omoare, împreună cu el. Căzuse de la etajul doi și l-am primit la mine în casă. « Mi-a făcut » o serie întreagă de « lucruri neplăcute », de nebunii, fără oprire. Eram foarte afectată. La început, mă tot întrebam cum să fac să-i răspund la probleme.

Era foarte îndemînatic; a făcut un cuib, iar din cocă a modelat o pasăre. A aruncat pasărea din cuib, spunîndu-i: « Vezi, și eu am căzut din cuib! » Am fost foarte emoționată. Cît a stat la mine, timp de nouă luni, i-a fost frică de scări și de gropi adînci. Cînd am mers la munte, se oprea brusc, iar eu îl luam cu fața la mine și îi spuneam: « N-o să te las să cazi! » După nouă luni, s-a putut întoarce la mama lui, care-și revenise din depresie."

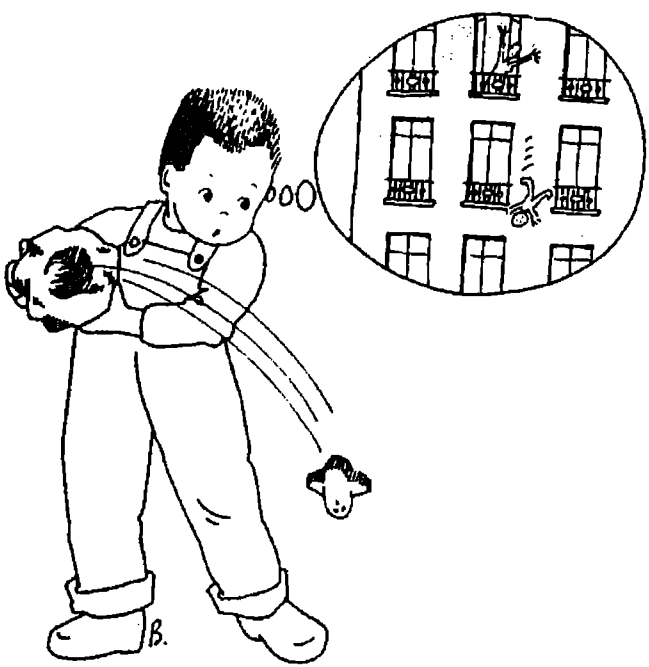

Comentariu J. S.

Iată o mărturie foarte interesantă. Copilul și-a găsit mijloacele de a înfrunta, poate, insuportabilul, de a înfrunta o situație încărcată de amenințări. Mai întîi, prin trecerea la fapt, făcînd ceea ce numim „nebunii", pentru a obține o probă a dragostei pentru el. Apoi, prin simbolistica jocurilor. Îmblînzindu-și trecutul dureros, reintegrîndu-l într-o realitate controlată. El e cel care aruncă pasărea... și o pune la loc în cuib. Toate acestea... timp de nouă luni, timpul unei gestații complete... petrecută alături de dumneavoastră.

Copiii sînt foarte pregătiți să înfrunte neînțelegerile, nedreptățile vieții... dacă li se permite să folosească limbajele imaginare și simbolice pe care le poartă în ei înșiși.

Mărturie

„Mi-am pierdut tatăl acum zece ani și la noi, cînd moare cineva, corpul defunctului e păstrat în casă timp de trei zile.

În jurul coșciugului s-a adunat toată familia. Am mulți nepoței și mama povestea cum l-a cunoscut pe tata, lucrurile plăcute pe care le-au trăit împreună. Toată lumea plîngea și rîdea în același timp. Era emoție multă, copiii verificau dacă bunicul avea șosete. Îl atingeau și întrebau de ce e tare. În timpul celor trei zile, am putut să-l lăsăm să moară și în tot acest timp oricine a putut să pună întrebări, mai ales micuții. E păcat că acest obicei a dispărut, căci el permitea vederea, atingerea și comunicarea cu corpul care urma să dispară, legarea de cel care ne părăsea."

Comentariu J. S.

Mărturia dumneavoastră vorbește despre importanța diferitelor faze ale doliului. Despre posibilitatea de a împărtăși pierderea, de a fi însoțit de familie, de ființele apropiate, și de

asemenea, de a-l însoți pe cel care ne părăsește. Imaginarul și sentimentele reale pot să-și găsească o modalitate de expresie tocmai prin fraze ce par puțin importante: „N-o să mă mai certe cînd o să cer de două ori desertul", sau: „Nu-mi plăcea deloc cînd strănuta, împroșca peste tot..."

Prin intermediul amintirilor rămînem legați de cei care ne părăsesc, păstrăm în noi urma lor și semnele vieții lor.

În lumea de astăzi, timpul acesta de doliu este adesea uitat și înlocuit prin „explicații"; trăirea nu se lasă spusă și pentru copii aceasta ia forma unui gol.

Problematizare

„Se pare că dați la o parte hazardul și gîndiți că toate întîmplările care apar într-o viață au un sens sau o explicație!"

Comentariu J. S.

În satul meu, existau procesiuni de invocare a ploii și cîntece speciale în caz de secetă prelungită. Venea toată lumea, pentru că momentul indica o altă ordine valorică și o morală a apartenenței la o altă cultură. Astăzi, ne-am transformat toți în meteorologi, știm totul despre anticiclonul Azorelor și zonele de joasă sau înaltă presiune din golful Lyonului sau din Gasconia...! Începem să întrevedem unele dintre misterele timpului frumos și ale timpului urît!

Ceea ce numim noi hazard e întreaga sumă a lucrurilor pe care nu le cunoaștem, tot ceea ce nu știm sau nu putem explica. Numim hazard faptul că femeia de la etajul cinci își udă florile și în același timp se simte furioasă pe soțul ei, care o obosește cu cereri pe care ar putea să și le îndeplinească singur. Lovește ghiveciul cu flori. Dacă treceți pe stradă — „din întîmplare" — ghiveciul vă cade în cap... dacă și dvs. v-ați certat cu cineva, iar în acel moment vă gîndiți la ce ar fi trebuit să-i spuneți. Dacă sînteți atent, auziți ghiveciul căzînd

și... îl evitați. Tot timpul hazardul... trece pe lîngă noi, uneori fără să provoace catastrofe, alteori, dimpotrivă, ne lovește în plin, în legătură cu un conflict, cu o neînțelegere, cu o situație rămasă neîncheiată. Totul e o rețea de legături, chiar dacă nu ne dăm seama.

Înțeleg lucrul acesta ca pe un imens sistem relațional, în care se găsesc în legătură mii de elemente, interconectate, comunicînd între ele la niveluri care astăzi ne scapă. Cu siguranță totul e mai complex decît atît. Dar prezint o imagine globală pentru a deschide calea către înțelegere, în loc să credem că totul e fatalitate, destin, că sîntem vulnerabili sau neputincioși. Totul se întîmplă ca și cum un cîmp de forțe le-ar permite la un moment dat lucrurilor, ființelor să se întîlnească și să realizeze, să confirme comunicarea, adică punerea în comun. „Cum se face că am întîlnit tocmai această persoană cînd există alte cinci miliarde în lumea aceasta?"

„De ce mi s-a întîmplat tocmai mie?" se întreabă cineva care a aflat că are o boală gravă. Și sentimentul nedreptății îl împiedică să înțeleagă și să conștientizeze „participarea" sa la ceea ce i s-a întîmplat.

Pentru dumneavoastră, hazardul există, pentru mine, hazardul e o rețea imensă de comunicații invizibile, din care abia începem să vedem cîteva ramificații.

Fiica mea e biolog și cînd discut cu ea descopăr că biologia e numai comunicare. Acum, cînd îmi vorbiți, numărul mesajelor care îmi parcurg corpul pentru ca eu să vă pot înțelege e de-a dreptul incredibil. O anumită enzimă trebuie să transporte la o altă enzimă o anumită informație care va fi decodată de o a treia enzimă... E nevoie de un permanent miracol pentru ca totul să funcționeze. Totul e mesaj, comunicare, totul are un sens în marele infinit și în infinitul mai mic. Fizicienii, astronomii vor contribui mult la înțelegerea sistemelor relaționale invizibile care circulă într-o viață omenească. Existăm, coexistăm înăuntrul mai multor rețele, care sînt ele însele conectate la alte rețele...

Aș vrea să închei acest comentariu adăugînd că sensul este definit de cel care primește mesajul. Fiecare dintre noi selecționează, deformează, amplifică, prelungește sau reduce toate încercările de comunicare care vin dinspre celălalt.

Mărturie

„E poate exagerat să credem că totul poate fi explicat. V-am auzit spunînd că, atunci cînd un copil are probleme cu gîtul, risc să-i pun un căluș în gură dacă îl duc la doctor; nu sînt de acord, uneori doctorul poate fi o modalitate de a-l aduce pe copil mai aproape de suferința sa."

Comentariu J.S.

„Bineînțeles, acesta era rolul medicului de familie. Nu numai că vă cunoștea, dar găsea și timpul să comunice, să intre în relație cu dumneavoastră. Știa multe lucruri despre dumneavoastră, despre viața dumneavoastră, despre familie și mai ales știa să lege lucrurile între ele. Între el și dumneavoastră se stabilea un întreg schimb comunicațional. Nu înțelegea numai simptomul, vă înțelegea și pe dumneavoastră și vă permitea să înțelegeți « ce vreți să spuneți cu aceste suferințe ».

- Dar dacă astăzi o mamă își duce copilul la pediatru și spune: « Doctore, sînt foarte neliniștită, nu doarme bine noaptea! », cui îi vor fi date medicamentele?... Copilului... Vă asigur, mii de copii sînt tratați în acest fel. Dacă pediatrul își cunoaște meseria, atunci ascultă două lucruri. Ar trebui să-l înțeleagă pe copil și să o înțeleagă și pe persoana care îi vorbește. Și dacă va înțelege și neliniștea mamei, și lipsa de somn a copilului, bebelușul se va purta mai bine... fără prea multe medicamente.
- Dacă învățătoarea copilului dvs. vă cheamă: « Ascultați, nu știu ce să mă mai fac cu copilul dumneavoastră, nu în-

țeleg, ceilalți merg bine, dar el... » Cui i se vor da meditații sau pe cine vor ajuta părinții la lecții? Copilului, deși educatoarea e cea care nu « știe » cum să se poarte cu acest copil!... Ea e cea aflată în dificultate. Dar cum nu ascultăm plîngerea și tulburarea ei, îi oferim meditații copilului, iar învățătoarea va rămîne tot timpul în dificultate... față de acest copil.

Cel care vorbește e cel care are ceva de spus.

Copilul dumneavoastră vine de la școală și vă spune: „M-a făcut jidan împuțit!" și dumneavoastră îi răspundeți: „Ai răbdare, o să-i zic eu două vorbe celui care te face jidan împuțit!" Ei bine, nu, copilul dumneavoastră e cel care vorbește, cel care vrea să fie înțeles. Iar noi ne îndreptăm atenția asupra celor despre care ne vorbește, în loc să-l ascultăm... pe el.

Această dinamică eu o numesc dinamica terțului deviant. Cînd două persoane încearcă să comunice, conținutul sau suportul discursului deviază către o terță persoană, care ecranează eventuala ascultare. Încă o dată, vreau să vă spun cît e de important să trecem în cuvinte nonverbalul. E un demers dificil să vorbim despre suferințe în cuvinte, trebuie să dai dovadă de vigilență, căci adesea îi transmitem copilului tocmai propria noastră neliniște pentru a regla o situație. Dar prin cuvinte copii pot fi sufocați. Sînt oameni care vorbesc prea puțin și oameni care vorbesc prea mult. Adesea, am întîlnit copii sufocați de avalanșa de cuvinte a adulților ce vorbeau... în locul lor...

Mărturie

„Ceea ce mi-a plăcut în exemplele dumneavoastră e faptul că adultul vorbește despre el, și nu încearcă o interpretare a ceea ce copilul ar putea simți."

Comentariu J. S.

Da, acesta e un fapt esențial. Ne petrecem prea mult timp încercînd să explicăm comportamentul copilului. Găsim, de altfel, mii de motive logice sau raționale și uităm să intrăm în legătură cu copilul pentru a-i da, eventual, voie să se dezvăluie. Aceasta nu înseamnă o supraîncărcare a copilului cu cuvinte, ci înseamnă a-l ajuta să-și pună în cuvinte trăirea și întrebările.

O mare parte a educației ce se adresează copiilor mici riscă să devină terorism relațional*, tocmai pentru că aceștia sînt vulnerabili.

Propun ca opțiune de viață încercarea de a deveni mai responsabili în comunicare. Astfel, în cazul morții unui bunic al copiilor mei, pot să-mi mărturisesc frica sau tristețea de a-mi fi pierdut tatăl și să vorbesc de aceste sentimente. Copiii, vă asigur, înțeleg foarte repede că tristețea sau frica este doar a dumneavoastră, nu și a lor. Că este doar dorința dumneavoastră ca ei „să mănînce supa despre care susțineți că e bună pentru ei."

Dacă sînteți într-un impas relațional, imaginați-vă relația ca pe o eșarfă între două persoane și acceptați să vă simțiți responsabil de capătul la care vă aflați dumneavoastră și să ascultați ce se întîmplă la celălalt capăt. Cînd o relație se află în dificultate, e confuză, arătați-i partenerului dumneavoastră un capăt al eșarfei: Ce vine dinspre tine? Ce vine dinspre mine?

Contrar a ceea ce gîndesc mulți, copiii nu sînt lipsiți de dragoste, dar adesea dragostea părinților e o dragoste stîngace, o dragoste excesivă, purtătoare de nenumărate angoase și îndoieli.

---

* Prin *terorism relațional* înțeleg ansamblul violențelor dirijate către celălalt... în numele dragostei și al interesului nostru pentru el sau în numele dorințelor și al temerilor noastre.

Vă invit să vă opriți din a mai vorbi despre celălalt și să vorbiți celuilalt; aceasta permite o diferențiere mai clară a sentimentelor și emoțiilor fiecăruia.

În maternitățile în care am avut ocazia să lucrez, văd că se vorbește adesea despre copil, dar nu se vorbește cu acesta. Personalul ține discursuri despre copil, dar uită să i se adreseze acestuia.

- Într-un centru de îngrijire a copiilor născuți prematur, am urmărit cazul Natachei, un copil care avea mai puțin de 11 săptămîni. La naștere, cîntărea un pic mai mult de 800 de grame și avea o anomălie, nu își dezvoltase plămînii. Se afla într-o stare vegetativă de opt săptămîni și doctorii se întrebau dacă nu ar trebui oprite toate mașinile care-i „conservau viața". Dar personalul de îngrijire se atașase de Natacha și nimeni nu voia să-și asume responsabilitatea „de a apăsa pe buton". În acel moment, am intervenit și am cerut să o văd pe Natacha.

  Aș vrea de la bun început să spun că e important să abordezi un copil față în față, să-l privești așezîndu-i corpul și fața către tine. I-am vorbit Natachei, acelei bucăți de carne neîmplinite, de numai cîteva săptămîni: „Bună ziua, Natacha, nu mă cunoști, dar eu am auzit vorbindu-se mult despre tine și cred că oamenii care se ocupă de tine dau ce au mai bun în ei. Dar ei nu pot să-ți dea plămînii care îți lipsesc și de care ai atîta nevoie ca să trăiești, căci altfel vei rămîne toată viața dependentă de aparate. De tine depinde lucrul acesta. Ei îți pot oferi atenție, îngrijire, dragoste, dar există un lucru pe care nu ți-l pot da niciodată — plămînii pe care deocamdată nu-i ai. Dar aceasta depinde doar de tine, tu ai capacitatea de a-i dezvolta sau nu."

  Și extraordinar e faptul că Natacha, care pînă atunci nu dăduse nici un semn de viață relațională, a început să zîmbească. Cele trei persoane aflate de față, care erau specialiști cu funcții înalte, cu vîrste între 40 și 50 de ani, au în-

ceput să plîngă. Au fost foare mișcate de această comunicare între micuța ființă vegetativă și adultul care îi vorbea. Opt zile mai tîrziu, supraveghetoarea de serviciu mi-a scris o lungă scrisoare despre relațiile noi ce se creaseră între Natacha și personalul spitalului, pornind de la această întîlnire. Scrisoarea se termina astfel: „Iată, Natacha a murit în această noapte. Și nimeni nu a deconectat aparatul." Totul s-a întîmplat ca și cum acel copil își asumase responsabilitatea scurtei sale existențe.

„Pentru a avea valoare, cuvintele trebuie însoțite de o privire, de o intonație, de un sentiment, de o energie."

M. C. D'WELLES

Adesea, în ce privește relațiile, propun, pe de o parte, vizualizarea faptului că relația are întotdeauna două extremități, pe de alta, acceptarea asumării responsabilității, pornind de la „capătul" nostru de relație, adică dinspre extremitatea care ne aparține.

Pot să-i spun copilului: „Sînt foarte neliniștit" sau „Mi-e frică, dar aceasta e frica mea, e neliniștea mea, nu îți aparține." „Vreau" sau „Mi-ar plăcea ca tu să reușești, dar aceasta este dorința mea, plăcerea mea."

Căci vorbind neîncetat despre ei trecem pe umerii copiilor o povară enormă. „Ai văzut cum mănînci!" „Ești îngrozitor cînd țipi așa!" „Mă enervezi!" Dar dacă acceptăm să spunem: „Mă dor urechile!", „Sînt enervat de ceea ce faci și de ceea ce spui", această atitudine le va permite copiilor să se poziționeze, să se definească, să existe.

O femeie povestește: „Eram împreună cu soțul meu la masă și acesta a făcut următoarea remarcă despre băiat: « Cît de urît mănînci astăzi! » Băiatul i-a răspuns: « Tată, decît să vorbești despre mine, spune-mi mai bine, dacă poți, ce simți tu cînd eu mănînc urît. »" Soția adaugă: „L-am văzut pe soțul meu sprijinindu-se de masă și am crezut că se va arunca

asupra copilului. Apoi l-a întrebat: « De unde ai mai scos-o și pe asta? » Băiatul îi spune: « Am auzit la radio un individ care vorbea despre comunicare: *nu-l lăsați pe altul să vorbească despre dumneavoastră, invitați-l să vorbească despre el, așa se construiește comunicarea.* »" Soția continuă: „Acum s-au pus pe vorbă amîndoi."

Da, între tată și fiu s-a creat o nouă relație, o relație din care ea se va simți, poate, exclusă.

Vorbim prea mult despre copii și vă invit, în relațiile personale, dar și în cele profesionale, să nu-l lăsați pe celălalt să vorbească despre dumneavoastră, invitați-l să vorbească mai degrabă... despre el.

Copiii ar trebui să învețe de timpuriu cîteva lucruri de bază pentru a putea pune în comun, adică pentru a putea comunica*. Printre aceste lucruri se numără posibilitatea de a da un nume legăturilor, de diferențiere, de mărturisire a sentimentelor prezente...

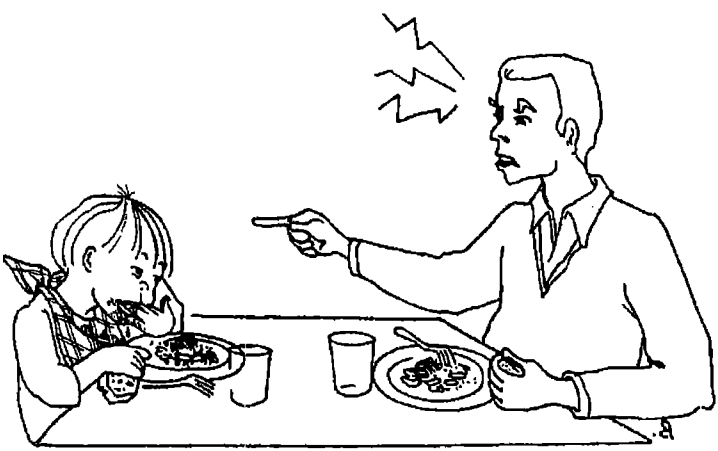

* Visez la o zi în care va fi posibil să se învețe... în școală comunicarea vie a relațiilor sănătoase. La existența zilei în care învățarea relațiilor interumane să fie pusă pe același plan în programa școlară cu istoria, geografia, matematica.

În cazul divorțurilor, de exemplu, spuneți-i copilului că vă despărțiți de partener și nu de tatăl lui (indicați prenumele acestuia, și nu cuvîntul **tata**, care pentru el are altă semnificație), pentru a-i permite să înțeleagă că legătura de dragoste, legătura conjugală este cea ruptă, și nu legătura parentală.

În această dublă poziție, cînd copilul se vrea recunoscut și simte nevoia să-l recunoască pe celălalt, esențială e distincția dintre ceea ce îi aparține celuilalt și ceea ce-i al meu, aceasta înseamnă a-l recunoaște așa cum e, nu a-l recunoaște așa cum am vrea să fie. Acesta este efortul diferențierii.

Mărturie

„E dificil să intru în relație cu un adolescent dacă acesta nu-mi recunoaște sentimentele. Exact asta mi se întîmplă mie. Cînd văd că fiul meu, care e adolescent, nu dă un telefon, că nu dă veşti, îi spun că sînt foarte îngrijorată, dar el nu-mi răspunde."

Comentariu J.S.

Nu vă simțiți înțeleasă în neliniștea dumneavoastră și simțiți lipsa de răspuns din partea fiului dumneavoastră ca pe o neînțelegere dureroasă. Adolescenții se îndoiesc mult de ei înșiși, își pun întrebări asupra sensului existenței, asupra locului lor în lume. Bineînțeles, nu sînt deloc pregătiți să înțeleagă, pe lîngă aceasta, și neliniștile Mamei sau ale Tatălui.

Dar, atenție, dacă nu ne înțeleg, adesea lucrul acesta se întîmplă pentru că încercăm să trecem sentimentele noastre asupra celuilalt: „Dacă sînt neliniștită, tu ar trebui să fii neliniștit de neliniștea mea și deci să dai telefon." Tocmai lucrul acesta nu vrea să-l înțeleagă fiul dumneavoastră. Are suficiente neliniști de stăpînit în propria lui interioritate, fără să

le mai ia asupra sa și pe cele ale mamei, ale tatălui sau ale altui membru al familiei.

Multe schimbări par fără țintă în această perioadă, destinate eșecului*. Va trebui, deci, ca Mama, Tata, adulții din jur să asculte în ei propria neliniște față de schimbările sau comportamentul copiilor lor. Ar fi posibil, de exemplu, să spună: „Sînt neliniștit că nu am vești de la tine, așa că fac ceva pentru neliniștea *mea* și te sun... vorbindu-ți despre ceea ce trăiesc de cînd ai plecat..."

Mărturiile care vor urma vor arăta marea dificultate de a fi înțeles „acolo unde te afli", „în registrul care ți se potrivește", a faptului de „a accepta cuvîntul celuilalt ca aparținîndu-i... și nu ca și cum ar fi al meu."** Va fi evident faptul că nu e posibilă o comunicare fără mutarea (provizorie) a centrului atenției asupra celuilalt. Răspundem prea des în funcție de ecourile din noi, și nu de ceea ce vrea celălalt să ne spună. Soluția pe care o propun ar fi dezvoltarea în cadrul schimbului comunicațional a unei dinamici de confirmare a celuilalt. A confirma înseamnă „cu fermitate", adică a-i permite celuilalt să fie într-o mai mare măsură el însuși.

Puterea confirmării e extraordinară... și prea puțin cunoscută de adulți. Putem, de exemplu, să ne începem răspunsurile cu un da, cuvîntul cel mai fermecător din limbă, un cuvînt prea puțin folosit. Un da de confirmare nu e un da de acceptare. E o confirmare că celălalt e înțeles așa cum este, așa cum simte.

- Copiilor, seara, cînd vor să se uite la televizor, iar a doua zi se duc la școală, ar trebui să li se spună: „Da, știu că ți-ar plăcea să te uiți la televizor." Nu e un da de acord, ci

---

* A se vedea Françoise Dolto, *La cause des adolescents*, Éd. Aubier.

** *Atunci cînd sînt trecute în cuvinte, sentimentele încep să vorbească*, a se vedea în *Anexe* acest dialog posibil și real între o bunică și nepoata ei.

un da de confirmare. Iar apoi rămîne să vă definiți poziția: „Înțeleg bine că vrei să te uiți la televizor, dar eu îți cer să te duci la culcare." Îi vorbiți despre cerința dvs. În mod obișnuit nu facem lucrul acesta, ci îi spunem: „Trebuie să te duci la culcare." Vorbim despre celălalt. Vreau să fie clară diferența: „eu îți cer" și „tu trebuie". „Îți cer", vorbesc despre mine adică și îmi asum riscul ca tu să te opui. Opoziția îi permite copilului să-l recunoască pe celălalt ca diferit și să se definească ca diferit.

Prin confirmare, cópilul vă recunoaște. Iată paradoxul: dacă îi vorbiți despre el, nu știe despre ce îi vorbiți. Nu vă recunoaște și nu se mai recunoaște în ceea ce-i spuneți despre el. Este pierdut, nu mai are repere existențiale. Dacă mă situez în raport cu el, în felul acesta îi permit să se situeze în raport cu mine.

Cînd un copilaș furios își lovește Mama, aceasta i-ar putea spune: „Mă doare, da, mă doare! Cred că și pe tine te-a durut ce s-a întîmplat, că nu ți-a plăcut ce am spus sau făcut și că vrei să mă doară și pe mine la fel ca pe tine." Spunîndu-i „oprește-te" e ca și cum i-ați spune „oprește-ți durerea", ceea ce este insuportabil pentru el. Relațiile adult-copil sînt relații asimetrice, căci adultul are puterea de a-l constrînge pe copil în nenumărate feluri. Sînt rare relațiile de reciprocitate. Cînd devenim prea puternici pentru un copil, acesta va încerca să ne saboteze, să ne transforme în tată rău, mamă rea sau învățător rău. Exemplul clasic e acela al părinților profesori.

- Copilul profesorului de matematică va eșua la matematică, își va ataca tatăl într-un domeniu în care ar trebui să fie cel mai competent.

Mărturie

„Am un copil adolescent și cînd se întoarce seara tîrziu acasă, a doua zi dimineața îi spun: « Am fost foarte neliniștită

aseară, mai ales că ai fost cu gașca aia de colegi cu care tot ieși, mi-am făcut multe griji. » Îmi răspunde: « E problema ta. »"

Comentariu J.S.

Bineînțeles, expresia „e problema ta" e defensivă la copil și e resimțită de dumneavoastră ca o agresiune. Dar e un început bun! Iată ce aș sfătui eu pe orice adolescent să răspundă: „Și ce ai făcut pentru grija ta, mamă?!" El are tot interesul să facă aceasta, căci altfel mama va încerca să-i transmită neliniștea ei. E sfatul pe care l-aș da tuturor copiilor: „Nu trebuie să vă ocupați de neliniștea părinților voștri, lăsați-i pe ei să se ocupe de ea!"

Există un stadiu de evoluție despre care manualele de psihologie nu vorbesc niciodată, cel în care copilul își lasă propriii părinți să crească singuri.

Uneori, părinții îi fac pe copii, dar întotdeauna copiii îi fac pe părinți.

Remarcă

„Dar ce să-i răspundă la acest: « E problema ta » ?"

Comentariu J.S.

Poate să reia comunicarea: „Te invit să nu mai vorbești despre mine. Nu o să vorbesc de problema mea, ci despre neliniștea mea." E foarte important să reașezați relația.

„Dacă neliniștea mea e prea puternică, o să te hărțuiesc cu aceasta. Eu simt nevoia să vorbesc despre ceea ce simt legat de tine. Iată, am ceva de spus despre aceasta."

Comportamentul copiilor noștri trezește în noi propriile noastre conflicte rămase neterminate, temeri copilărești, insatisfacții. Dă naștere unor conflicte legate de imaginea de sine, ca acela de a avea un răspuns la tot, acela de a ști să anticipezi totul, de a fi o mamă bună, un tată bun, de a fi la înălțime...

- Fiul dumneavoastră iese cu prietenii, care sînt ai lui și care vă neliniștesc. Comportamentul acestui copil retrezește în dumneavoastră ceva care nu are legătură doar cu ceea ce sînteți astăzi, ca adult, dar care vă trimite poate la propria dumneavoastră adolescență, poate chiar la copilărie; dar despre aceasta ar fi greu să vorbiți. Adulții au probleme cu a-și dezvălui (ceea ce e alt lucru decît plîngerea) propriile emoții (adesea vorbesc într-un fel indirect, generalizant: „Tinerii de astăzi sînt..."), propriile trăiri, ecoul pe care îl trezește în ei comportamentul copiilor lor. Există riscul de a dezvolta o comunicare ireală, de fiecare dată cînd „nu accept să înțeleg ce vibrează în mine ca urmare a felului în care se poartă el; și vorbesc despre el, în loc să mă confrunt cu el așa cum sînt eu." Ar fi important să-i puteți spune copilului: „E adevărat că atunci cînd ajungi acasă seara tîrziu se retrezesc în mine neliniști care sînt legate de viața mea."

Toți copiii sînt foarte „abili" în a retrezi în noi aceste zone de conflict sau de umbră, toată acea parte a vieții noastre pe care nu am înfruntat-o așa cum ar fi fost necesar în... viața noastră de copil.

Multe sînt conflictele retrezite în noi, pornind de la actele obișnuite ale vieții de zi cu zi — mîncarea, îmbrăcatul, mersul la culcare... sau de la distracții.

Cîte răni narcisice, cîte angoase nu redeschide în noi comportamentul unui copil?!

Această persoană își pune problema spontaneității

„Există totuși spontaneitate, nu putem prevedea totul!

Un om e un om cu tot ce are el, greșelile sînt parte din personalitatea acelei persoane."

Comentariu J.S.

Sînt perfect de acord cu dumneavoastră. Tocmai de aceea nu propun o relație aseptică, inodoră și fără savoare. Nu e vorba să prevedem totul, să anticipăm totul, să programăm relația. **Fiți ceea ce sînteți, dar încercați să înțelegeți lucrurile pe care le provocați!**

Nu există relații bune, există doar relații vii. Nu e grav să greșești, grav este să **menții sistemul relațional care întreține greșeala.**

„Una dintre fiicele mele, în vîrstă de 30 de ani, a vrut să-mi povestească o întîmplare petrecută pe cînd ea avea 13 ani, pe care nu o văzusem, dar în care fusesem implicată."

O greșeală nu e un lucru grav, mai grav e tot acest timp uitat, pierdut, de care avem nevoie pentru a îndrăzni să punem în cuvinte.

Freud ne-a învățat lucrul acesta acum 80 de ani. Suferința nu se găsește în traumatism sau în întîmplare, ci în incapacitatea de a traduce trăirea în cuvinte. Să ne amintim lucrul acesta fără încetare, într-o relație domină sentimentul, trăirea... și acesta e adesea registrul cel mai puțin cunoscut.

> ***A fost nevoie de secole la rînd, timp de neimaginat, timp ridicat din propria țărînă și fermentat din propria suferință, a fost nevoie de tot spațiul viu al iubirii ca eu să renunț, să mă abandonez întru devenirea iubirii...***
>
> OLYMPIA ALBERTI

Cînd un bărbat își strecoară mîna sub fusta unei fetițe, traumatismul cel mai durabil nu este actul în sine, ci tăcerea care se va prelungi dacă fetița nu-și trece trăirea în cuvinte, dacă ea nu poate să vorbească și să fie înțeleasă de cineva apropiat, de cineva însemnat pentru ea.

Mă tot gîndesc la o tînără fată. Era în clasa a patra și dirigintele le-a spus părinților: „Fiica dumneavoastră merge bine la toate materiile, dar ar trebui să o mutați la un alt liceu,

unde să poată studia științele exacte și matematica." Mîndri, părinții au urmat sfatul profesorului. Mai tîrziu, mult mai tîrziu, ea le va spune părinților: „În anul acela am dat primele semne de tuberculoză și am fost nevoită să-mi părăsesc noul liceu pentru a sta patru luni într-un sanatoriu. Abia acum înțeleg ce mi s-a întîmplat, pentru că astăzi mi-am schimbat serviciul și în mine s-a retrezit situația de atunci. Mă simțeam bine în acea clasă, acolo erau toți prietenii mei, era plăcut, și m-am trezit deodată într-o clasă de « mici burghezi », în care nu știam pe nimeni, fără prieteni, complet debusolată, într-un îngrozitor deșert relațional. Și aceasta cu binecuvîntarea voastră."

Fetița de altădată exprimă clar aici orbirea lumii raționaliste a adulților, care n-au înțeles, luînd o decizie logică, întregul impact emoțional, afectiv, psihologic pe care îl putea avea dezrădăcinarea unui copil, făcută în scopul reușitei școlare!

Cînd transplantăm un arbore... avem grijă să pregătim terenul care va primi arborele!

Educația familială nu e adesea decît o serie de erori și de gafe, făcute cu multă dragoste și bune intenții. Nu e cazul, totuși, să ne culpabilizăm și să rămînem paralizați cînd trebuie să luăm decizii. E vorba mai degrabă să rămînem sensibili la întregul impact al faptelor și al cuvintelor noastre asupra sensibilității, imaginarului și simbolisticii trăite de copil.

Înlesnirea exprimării acestor niveluri diferite este una dintre sarcinile „părintești". Fie că această sarcină e îndeplinită direct de părinți sau de aceia care însoțesc creșterea copiilor. Responsabilitatea noastră este aceea de a rămîne vigilenți pentru a înțelege mai bine sistemul în care ne prindem noi înșine și îi prindem pe ceilalți, de a începe să-l demistificăm, trecînd trăirea în cuvinte.

Revenind la noțiunea de spontaneitate, părerea mea este diferită de a celor mai mulți oameni din jurul meu. Spontaneitatea e o ficțiune facilă, pe care o creăm ca pe un soi de referință comportamentală idealizată. Ceea ce numim noi

spontaneitate nu e decît suma condiționărilor culturale și educaționale primite de-a lungul întregii noastre copilării.

„Vorbesc cu soția mea, stăm pe canapea și în mod evident nu sîntem de acord, dar nu am chef să-mi stric seara și nici chef « spontan » să o necăjesc, pentru că o iubesc, deci tac, las să treacă de la mine. Fiul meu intră, face zgomot și îi spun: « Termină cu tîmpeniile, nu ne mai auzim aici! »; îi ard o palmă. Cui credeți că i-am dat palma: soției mele, care mă irită nevrînd să-mi accepte punctul de vedere sau mie însumi, deoarece îmi port pică pentru propria-mi pasivitate!? Și cine o primește? Fiul meu! Confundăm, cred, spontaneitatea cu impulsivitatea. Asimilăm comportamentele simple, firești, « de o armonie spontană », comportamentelor ivite ca reacție, încărcate de temerile și frustrările vieții noastre.

Ceea ce timp îndelungat am numit spontaneitatea mea nu era pînă la urmă decît suma tuturor reacțiilor mele, care nu aveau nimic spontan și care țineau de educația pe care o primisem, de mitologiile mele personale. Mult timp am crezut că trebuie să-i faci plăcere celuilalt, că nu trebuie să-i provoci supărare, răspunzînd așteptărilor sale, împărtășindu-i opțiunile, sperînd că voi fi, în felul acesta, mai iubit de el. Iată ce era spontaneitatea mea! Am descoperit mai tîrziu că era o simplă condiționare, raportată la inhibițiile mele, la temerile mele de a fi respins."

Există, deci, copii, oameni care, vorbind în termeni relaționali, se supun „în chip spontan", se ajustează, caută cu orice preț aprobarea și pe care cel mai mic conflict îi destabilizează. Și alții care, „spontan", se opun, creează conflicte. Cred că ar fi bine să depășim aceste „spontaneități", acceptînd să ieșim din dublul sistem relațional: supunere și opoziție, pseudoacceptare sau fugă și refuz, pentru a încerca să dezvoltăm (și aici nu există nimic spontan, e o vigilență tot timpul prezentă) relații de *a*-poziție. Să îndrăznim să ne confruntăm cu celălalt, oferindu-i propriul nostru punct de vedere (ceea ce nu înseamnă că vrem să i-l impunem), mărturi-

sindu-i dorințele, așteptările, diferența. *A*-poziție, mai degrabă decît opoziție, iată un demers care ne va face să trecem „spontan" de la reacție la relație.

Într-o altă mărturie, o mamă spune:

„Fetița mea o împroșca cu apă în baie pe sora ei, care era în aceeași cădiță și care plîngea. I-am spus: « Surorii tale nu-i place asta. » Am revenit cu o cană de apă rece și, « spontan », i-am aruncat fiicei mele apa în față. Am ieșit din baie, apoi m-am întors și am întrebat-o: « Te-ai supărat? » I-am spus: « Nu sînt prea mîndră de ceea ce am făcut. » Fetița îmi răspunde: « Dar, mamă, sînt foarte bine, să nu mai vorbim despre asta. »"

Comentariu J.S.

Comentariul meu, doamnă, se va desfășura la mai multe niveluri: cel al faptelor, al sentimentelor (trăite de ambele părți) și al ecoului.

Iată-le, deci, pe cele două fetițe în baie; și dacă una o udă pe cealaltă, aceasta înseamnă că are ceva de spus, din moment ce folosește un limbaj nonverbal, o agresiune, poate, sau un joc. Dar mama își îndreaptă ascultarea în mod privilegiat către cea care plînge și îi vorbește celei mari în locul celei mici (fără să o înțeleagă, negînd că aceasta din urmă... vorbește!), cînd în fapt ar fi putut să o întrebe pe cea mare: „Ce încerci să spui stropind-o pe sora ta?"

A intra în relație înseamnă a intra în legătură cu celălalt, oricare ar fi limbajul folosit pentru a comunica, oricare ar fi relația propusă.

În această situație, comunicarea este pervertită, din moment ce nu recunoaștem calitatea de limbaj a „transpunerilor în act" orientate spre sine sau spre celălalt (mai ales agresiunile, care ne deranjează mult). Împroșcînd-o pe mezină cu apă, cea mare are ceva de spus, dar dacă nu este înțeleasă,

ea își amplifică mesajul violent, pentru a încerca să se facă înțeleasă.

Cînd, mai tîrziu, va spune „sînt foarte bine", înseamnă că e împinsă să-și nege sentimentele reale, deoarece cu siguranță i-a păsat că a fost udată cu o cană cu apă rece. Vă asigur că în seara aceea sau în ziua care va urma fetița aceasta va pune ceva la cale pentru a ieși din acest conflict intern în care a fost împinsă, pretinzînd că reacția agresivă a mamei (cana de apă) era un fapt banal, fără consecințe pentru propria-i afirmare.

Comunicarea cu ea ar putea fi reluată: „Cred că spuneai ceva important udînd-o pe sora ta, dar nu am priceput lucrul acesta, pentru că voiam să o protejez..."

Pur și simplu îndrăzniți să treceți trăirea în cuvinte, nefiind vorba de o dramatizare a relațiilor, ci de ieșirea din reacție, care ne face prea adesea să trecem pe lîngă esențial, pentru a ne apropia mai mult de relație.

Mă întreb de ce căutăm mai mereu un motiv logic al faptelor unui adult, în timp ce faptele copiilor și ale adolescenților sînt adesea atît de prost înțelese.

O mărturie răvășitoare a uneia dintre participantele la o sesiune de formare

„Puzzle-ul vieții mele se recompune lent, uneori într-un mod anarhic, imprevizibil; dar cîteodată e suficientă o piesă ce iese la iveală din străfundurile memoriei pentru ca întregul să capete formă și sens...

Ceea ce mi s-a întîmplat a fost atît de fulgerător, o revelație atît de adîncă, încît aș putea să o consider existențială. Ieri dimineață, în timp ce mă aflam într-o cabină telefonică, am avut deodată o « iluminare ». Am înțeles în cele din urmă (nu cu mintea, ci cu trupul) de ce de atîția ani mă simțisem mur-

dară. În anumite momente, sentimentul acesta devenea insuportabil; degeaba îmi tot făceam dușuri, mă spălam pe cap, îmi schimbam hainele și, odată gata, o luam de la capăt. Era imposibil să mă curăț de acea murdărie. Răul se găsea în altă parte, dar unde? Visez la apă, la rituri de purificare, dar de ce am atîta nevoie de curățire?

De ani și ani tot căutam și nu găseam răspunsul. Și deodată, punînd telefonul în furcă, în cabină, ieri dimineață, am știut. Am avut o revelație fulgerătoare, care într-o clipă a revărsat un potop de lacrimi tăcute!

E suficient să aflați cum mă numesc pentru a mă înțelege. Mă numesc Jeanne LASSALLE*. E numele de căsătorie, nume pe care l-am păstrat după divorț, vrînd să port același nume cu copiii mei! Apoi m-am gîndit la numele meu după tată — PINETAL. De aici a ieșit la iveală, în chip imprevizibil, o scenă cutremurătoare. Aveam 6–7 ani și toți își băteau joc de mine: « Puță, puță, ce puță e! »**

Ce înseamnă *pine*? Organul sexual, dar nu orice fel de sex. În imaginarul meu, cel puțin, era un organ sexual umflat și congestionat, organul sexual al exhibiționiștilor și al violatorilor, al tatălui meu pînă la urmă, chiar dacă nu arăta întotdeauna așa! Acum înțeleg de ce am avut tot timpul senzația că plutesc la suprafață, că nu sînt nicăieri, că nu exist, de ce mică fiind, marele meu vis era să fiu invizibilă.

Numele — e identitate, dar la care să mă raportez?

La Jeanne? Mă strigau așa cînd voiau să mă sîcîie. Altfel, mi se spunea Jeannette cînd mi se cerea să fac cîte ceva.
Pinetal? Sună imposibil!
Lassalle? Exclus!

---

* Literal, *Lassalle* = Jegoasa. (*N. trad.*)

** Prima parte a numelui *Pinetal* este *pine*, termen argotic ce desemnează organul sexual masculin. (*N. trad.*)

Dar aici trebuie să pătrund mai adînc, ca să știu bine ce înseamnă „murdăria" celor 19 ani de căsnicie. Minciună, fără îndoială, trădare ce explodează în străfundurile ființei mele.

Acum îmi înțeleg mai bine viața și înțeleg de ce am vrut dintotdeauna atît de tare să iau numele bunicului cu barba blîndă și albă. El, cel puțin, avea un nume curat! Nu doar pentru că era adorabil, plin de înțelegere și de blîndețe. Acum înțeleg, motivul se afla dincolo de toate acestea. Pentru a nu mai purta, pentru a nu mai arăta prin nume ceea ce era la vederea tuturor, ceea ce era tatăl meu (sau ceea ce avea el).

E totuși incredibil să ai un tată exhibiționist pe care să-l mai cheme și Pinetal! Nu credeți?

Cît de bine înțeleg acum... Neîndoielnic, toate acestea mi-au trecut prin piele și m-au făcut să mă simt atît de murdară. Oare din cauza asta nu reținînumele proprii? Ca și cum a numi, adică a face să existe, nu ar fi posibil.

Tot felul de lucruri mici ca acestea converg acum către același sens. Noua privire luminează totul și mă simt transformată de această descoperire, chiar dacă, pentru moment, nu știu încă ce să fac."

Absența cuvintelor provoacă răni incurabile.

Mărturie

„Nu e prea ușor cînd un copil se găsește la vîrsta la care nu știe încă să vorbească.

Iată un exemplu. Mă aflam într-un grup de copii de 1–2 ani. Cea mai mică din grup, o fetiță, avea obiceiul să meargă să ia jucăriile celorlalți și adulții interveneau tot timpul: « Oprește-te! » M-am hotărît să o urmăresc pe această fetiță și, cînd ajungea la un copil pentru a-i lua jucăria, îl întrebam pe acesta dacă era de acord să i-o împrumute sau nu; acesta spunea nu și așa mai departe pînă cînd am trecut pe la toți copiii din grup. Nu am înțeles ce încerca să spună fetița luînd jucăriile celorlalți, eu doar i-am ajutat pe aceștia să-și exprime poziția, evitînd refuzul și interdicția."

Comentariu J.S.

Ați făcut ceva foarte important, **ați însoțit-o.** Voiați să înțelegeți ce încerca ea să spună „luînd" jucăriile celorlalți. Nu vreau să vă șochez, dar vă propun să nu cheltuiți prea multă energie încercînd să înțelegeți, ci intrați direct în legătură cu copilul. În felul acesta intrați în comunicare cu ea și îi modificați relația cu cei din jur. E un lucru important, dar s-ar fi putut merge și mai departe, spunîndu-i, chiar dacă această fetiță nu vorbea: „Cred că atunci cînd cauți jucăriile celorlalți încerci să-mi spui ceva. Nu înțeleg ce vrei să-mi spui."

Unul dintre paradoxurile cele mai dificile ale vieții prin comunicare este acela de a accepta că nu trebuie să înțelegem. De a avea umilința să păstrăm relația cu celălalt chiar și atunci cînd nu înțelegem ce încearcă să ne spună prin comportamentul său și de a îndrăzni să folosim cuvinte care îl vor pune în legătură cu lumea din jurul său, prin intermediul nostru. Să punem mai degrabă în cuvinte, decît să punem o persoană sub acuzare.

Cînd încercăm să controlăm un copil, „explicîndu-i comportamentul" sau cerîndu-i o explicație prin celebra întreba-

re „De ce ai făcut asta? Explică-mi!"*, creăm paralizii relaționale sau false schimburi comunicaționale. „De ce" este marea întrebare care revine tot timpul în adresarea adulților.

„De ce ia jucăriile altora?"
„De ce mușcă?"
„De ce nu face niciodată ce-i spun?"
„De ce se face că nu pricepe ce-i spun?"

Prin intermediul de ce-ului și al căutării explicației, încercăm să găsim un punct de sprijin pentru „a proceda corect". Cînd e vorba de copiii mici, acest punct de sprijin ne scapă neîncetat. Același comportament poate avea sute de semnificații, în funcție de contextul în care are loc. Vrem mai degrabă să procedăm corect în loc să „existăm". Punem prea multă energie în „a face" și prea puțină în „a fi". Iar una dintre importanțele lui „a fi" este de „a nu face".

Da, oricît de derutant ai putea să pară, așa stau lucrurile. Dacă mă identific cu a „face", copilul nu mai are o referință clară la care să se raporteze. Are un răspuns din afară, care îi dă sentimentul că este rău și inadaptat. Dar el știe bine ce „face"... ne spune ceva important.

Cînd un copil îndeplinește un fapt, el se exprimă sau încearcă să comunice. Acesta este dificilul joc al învățării comunicării, ale cărui reguli ne scapă, căci totul se schimbă de la copil la copil.

Se face prea adesea confuzie între expresie și comunicare, o confuzie care de altfel se va prelungi la unii adulți, ce vor confunda actul comunicării cu cel al exprimării.

- A te exprima: înseamnă a scoate ceva din interior și a-l propune în afară. E un act de afirmare, o cerere de recunoaștere.

* Să vorbim direct: întrebarea aceasta e tocmai bună să ne distrugă de îndată toate schimburile comunicaționale. Aruncați-o la gunoi și puneți în locul ei mai degrabă invitația la dezvăluire, de exemplu: „Da, vrei să spui ceva lovindu-l și mușcîndu-l pe fratele tău."

- „A comunica: înseamnă a pune în comun. A lega. Înseamnă a-i spune celuilalt: „Iată cum te văd eu. Iată ce provoci în mine."

În calitate de persoană care se ocupă de copil, l-aș invita pe copil să treacă de la expresie la comunicare, sprijinindu-mă pe comportamentul său, nu pentru a-l cenzura, ci pentru a-l prelungi către un posibil receptor, fie că acesta sînt eu sau o altă persoană însemnată pentru copil.

E nevoie doar de o privire pentru ca expresia artistică să devină comunicare. Cînd priviți tabloul *Floarea soarelui* al lui Van Gogh, nu vedeți doar flori, ci și privirea lui Van Gogh — există o comunicare tocmai prin această privire.

Cînd ascultați Mozart, nu ascultați o succesiune de note, ci entuziasmul, elanul, tristețea sau dragostea lui Mozart, pe care el le mărturisește în muzică prin fragilitatea cîtorva note. Ascultați mai ales ceea ce acele sentimente, acele emoții traduse în sunete spun despre sentimentele voastre. Aceasta este, neîndoielnic, comunicare.

Mărturie

„Într-un grup, aveam un copil nou, care era foarte agresiv. La început am avut probleme cu el. Pe urmă i-am spus: « Îți înțeleg agresivitatea. » Și i-am oferit un covoraș să se descarce asupra lui. Cînd simțea nevoia să fie agresiv, avea covorașul."

Comentariu J.S.

Doamnă, ați făcut un lucru fundamental, căci tot ceea ce ține de agresivitate are nevoie, pe de o parte, de eliberare, pe de alta, de înțelegere. Trebuie să acceptăm că agresivitatea este un comportament de manifestare a unei reacții care încearcă să comunice altceva decît violență. Agresivitatea este un limbaj, adesea un limbaj-ecran. Maschează ceea ce a fost

adînc rănit, atins profund și care este încă prea dureros pentru a fi recunoscut. Agresivitatea este, prin urmare, ceea ce eu numesc un sentiment-ecran, care ascunde teama, durerea, neputința... provocîndu-i-le celuilalt*.

Un copil vă întreabă dacă o să fiți cu el săptămîna viitoare (în vacanța de Crăciun, de exemplu). Îi răspundeți că sînteți în concediu. Copilul se dezlănțuie deodată. „Da, nu ești niciodată aici, tot timpul în vacanță, te odihnești, nu faci nimic toată ziua, nu ești niciodată aici cînd am nevoie de tine."

Poate vă spune (mascînd-o în felul acesta) tulburarea și suferința. Ar fi vrut să fiți alături de el în această săptămînă plină de afecțiune, care ar fi putut fi săptămîna Crăciunului. Putem să trecem, în cazul copiilor mici, ca și al celorlalți, de sentimentele-ecran, pătrunzînd în sentimentele lor reale... fără să ne lăsăm amăgiți de ceea ce provoacă în noi sentimentele-ecran. Cîte clipe nu putem strica dacă îl întîmpinăm pe celălalt cu violență sau cu reproșuri, cînd de fapt el vine cu o cerere... și cu teama de a nu fi decepționat. Astăzi, nu mă mai las antrenat în acest ciclu și încerc să trec dincolo de aparențe. Adesea, în spatele agresivității și al mîniei se află o cerere și o teamă.

Problematizare

„Cineva ar vrea o clarificare a responsabilităților fiecăruia: ale celui care, de exemplu, întîrzie la o întîlnire și ale celui care, așteptînd, se impacientează și devine nervos."

Comentariu J.S.

Da, fiecare este responsabil de ceea ce simte și de consecințele comportamentului său.

---

* Înțelegeți, de altfel, ceea ce spune agresivitatea ascultînd ceea ce provoacă în adîncul dumneavoastră.

- Primul, de vina și de jena de a fi întîrziat.
- Cel de al doilea, de decepția, de frustrarea provocate de întîrzierea primului.

În caz contrar, se va dezvolta ceea ce eu numesc terorismul relațional al așteptărilor implicite. Fiecare dintre noi are așteptări, dorințe nespuse, pretenții „evidente" pe care celălalt trebuie să le ghicească. Prea adesea vrem să-i impunem celuilalt trăirea noastră, credințele noastre, convingerile noastre și credem că-l vom iubi „mai frumos" dacă îi vom împrumuta toate acestea.

Problematizare

Cineva pune problema decalajului de exprimare dintre doi adulți referitor la copii: „Ce se întîmplă atunci cînd unul dintre părinți e deschis, discută, iar celălalt rămîne tăcut, rigid, pe poziții fixe?"

Comentariu J.S.

Ceea ce nu trebuie uitat este faptul că, uneori, copilul este simptomul „vizibil" al conflictelor, al lucrurilor nespuse dintre părinți.

Dar sigur este faptul că fiecare dintre părinți vorbește în felul său, unul are o atitudine receptivă, stimulatoare, poate, celălalt manifestă refuz și blocaje. Comunică... folosindu-se de două coduri foarte diferite. O posibilă capcană e faptul că uneori părinții „comunică" prin intermediul copilului. Intervențiile asupra acestuia traduc ceea ce ei nu-și spun în mod direct. Vorbesc despre ei prin intermediul lui.

Adaug că e foarte stimulativă situația în care părinții, adulții își recunosc în fața copiilor pozițiile diferite față de cutare sau cutare problemă. „E adevărat că nu împărtășesc părerea tatălui tău despre ieșirile din timpul serii, pentru fiecare dintre noi înseamnă lucruri diferite, am putea vorbi cu toții..."

Pedagogia menghinei („a te pune de acord cu orice preț", a nega diferențele sau a ascunde divergențele) ar trebui înlocuită cu **pedagogia diferențierii**, ceea ce va permite să ne prezentăm în fața copilului ca diferiți. Nu-mi plac părinții care seara, în pat, discută: „Nu-i așa că ești de acord cu mine să nu iasă seara?" Cînd unul dintre părinți încearcă să-i impună celuilalt propriile sentimente, atunci apare ceea ce eu numesc **pedagogia menghinei.**

Pedagogia diferențierii va fi dificil de realizat într-un grup multidisciplinar și omogen și totuși acesta este unul dintre obiectivele dezirabile pentru a-i propune copilului o gamă întreagă de posibile confruntări. Acest lucru este posibil atunci cînd, într-o echipă, fiecare adult își spune părerea, își definește atitudinea. Cît de mult timp se pierde la reuniuni*, la colocvii în încercarea de a ajunge la un acord, în încercarea de a avea un punct de vedere comun, de a-i impune copilului o viziune „coerentă", „unificată" și „fermă". Bogăția lucrului în echipă vine tocmai din diferențe. Iar maturitatea unei echipe este direct proporțională cu capacitatea sa de a integra puncte de vedere și poziții suficient de diferențiate, dar fără a cădea în incoerență și delăsare.

A lucra în echipă înseamnă mai degrabă a ne pune în comun diferențele decît a căuta un fals acord. Vitalitatea unei echipe se măsoară prin capacitatea ei de a găsi o coeziune internă, prin reunirea resurselor.

La nivel familial, aceasta înseamnă că fiecare dintre cei doi părinți ar putea să-și exprime punctul de vedere și să-l recunoască pe al celuilalt.

Atunci cînd tatăl spune: „Sînt furios pe tine! Nu vreau să-ți dau bani de buzunar pentru că nu pot să accept ideea că ai furat dintr-un magazin. Dar știu că mama ta are o altă părere, așa că te invit să te duci să o asculți și pe ea."

* Astfel de reuniuni fac ravagii în multe dintre casele de copii.

Cît despre mamă, ea ar putea să spună: „Ascultă, eu sînt de acord să-ți dăm bani de buzunar! Știu că ai vorbit cu tatăl tău, prin urmare ai aflat că are o părere diferită de a mea. Nu e deloc de acord să-ți mai dăm bani. Am vorbit despre asta. Are motivele lui pentru care vrea să te pedepsească în acest fel, dar eu aș dori ca tu să ai bani de buzunar și ți-i dau. Vom găsi împreună, eu și el, o altă pedeapsă."

Tatăl își poate vedea astfel atitudinea (rigidă) confruntată cu cea a mamei, mult mai suplă.

Susțin că lucrul acesta este posibil. Pedagogia diferențierii are la bază capacitatea noastră de a ne afirma propriul punct de vedere și de a ne raporta la punctul de vedere al celuilalt.

Susțin, de asemenea, că această atitudine diferențiatoare va structura copilul. Cu condiția să fie enunțată poziția fiecăruia dintre parteneri. Fără antagonism, printr-o punere în *a*-poziție, printr-un cuvînt care este liber să circule. Și lucrul acesta se întîmplă foarte des. Cel mai adesea avem poziții diferite, pe care le percepem drept antagonice și incompatibile. Nu folosim cuvinte clare, suficient diferențiatoare, iar în fața copilului ne vom exprima violent, prin reacții, propriile divergențe. Aceasta poate provoca suferința copilului. Pedagogia diferențierii presupune o alternanță de poziții „altruiste" sau permisive. Căci dacă o persoană oferă tot timpul, iar cealaltă refuză, aceasta nu înseamnă decît că există o problemă generată de lupta pentru putere dintre părinți. În acel moment, problema ar trebui rezolvată nu la nivelul „banilor de buzunar" sau al ieșirilor, ci al competiției din interiorul cuplului. Competiție care s-ar putea exprima în felul următor: „Care dintre noi are dreptate?"

Adulții au niveluri diferite de toleranță. E important ca acest lucru să fie simțit de copil (pentru unul contează mîncarea, curățenia, pentru altul, dorința de reușită școlară sau petrecerea timpului liber).

Am atins în felul acesta un punct esențial, și anume diferențierea sensibilităților, a zonelor de interes și a punctelor de impact, a toleranțelor noastre educative, și deci, a com-

portamentului nostru. E mai important să-i arătăm copilului că avem poziții diferite decît să mimăm acordul.

Problematizare

„Cum am putea pune de acord toate aceste diferențe în grădinițe și creșe?"

Comentariu J.S.

În relațiile profesionale, ar fi nevoie ca persoanele importante ale unei instituții să se exprime clar asupra strategiilor relaționale. Fie sînt privilegiate relațiile de tip autoritar, autocratic sau manipulator, pentru o întărire a puterii ierarhice, care nu permite o pedagogie a diferențierii. Fie trec în prim-plan atitudinile de cooperare, de participare comună, favorizînd astfel, prin diferențiere, prin punerea în comun a diferențelor, responsabilitatea și creativitatea fiecăruia.

În felul acesta, fiecare membru al echipei poate să se sprijine pe competențele, sensibilitățile sau resursele diferențiate ale celorlalți. În acest ultim caz, nu există un model, un adevăr suprem prestabilit al educației, ci punerea în comun a posibilităților în jurul unui nucleu format dintr-un minim de puncte comune.

Imaginea care îmi vine în minte e aceea a unei margarete. O zonă centrală și petalele care simbolizează resursele specifice ale fiecăruia dintre membri. Numesc relație de colaborare o relație în care pot să mă identific ca avînd un punct de vedere propriu, dar acceptabil în ochii întregii echipe, și atitudini, resurse și comportamente diferite de ale celorlalți parteneri. Pentru mine, a lucra în echipă nu înseamnă a căuta să fii de acord, ci, din contră, a accepta să pui în comun diferențele și a te sprijini pe acestea. Vă invit să ieșiți din această mitologie, din această utopie care constă în a crede că a lucra în echipă înseamnă a avea cu orice preț același punct de vedere.

O echipă va fi cu atît mai dinamică cu cît va accepta pluralitatea punctelor de vedere, polivalența intervențiilor, cu condiția, totuși, de a fi capabil să-ți susții opinia, în fața tuturor partenerilor și să-i permiți fiecăruia dintre ei să înțeleagă consecințele comportamentului său.

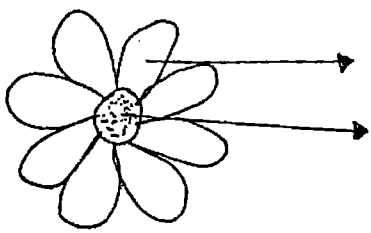

În următorul exemplu, apare conflictul în echipă:

„Într-o creșă, într-o echipă de cinci infirmiere, patru dintre ele nu vor să le dea voie copiilor să meargă la toaletă în timpul gustării de după-amiază. Dar una dintre acestea nu vede nici un inconvenient în faptul ca un copil să meargă la toaletă atunci cînd vrea. Prin urmare, în această echipă există un conflict. Conflictul nu constă în a le interzice sau nu copiilor să meargă la toaletă în timpul gustării. Conflictul vine din faptul că cele patru persoane vor ca a cincea să fie de acord cu ele."

Există o proporționalitate directă între fragilitatea și imaturitatea unei echipe și gradul de tolerare a diferențelor din interiorul ei. Ca și cum orice „deviere" de la o normă implicită ar fi o amenințare pentru întreg. Cînd membrii unei echipe se simt confirmați reciproc în tot ceea ce au ei specific, pot accepta faptul că alții au puncte de vedere diferite*.

* Putem înțelege prin acest exemplu că majoritatea echipei de îngrijitoare ar dori ca cei mici să învețe, să-și anticipeze sau să-și controleze nevoile și se tem să nu fie depășite de apariția altor nevoi... dacă nu controlează în mod activ ceea ce se întîmplă acum.

Prin controlul asupra curățeniei se exprimă nenumărate alte mize educative. Există întotdeauna într-o echipă puncte de fixație traduse în termeni de rigiditate și de uniformitate.

Pot de asemenea să accepte să-și controleze (să-și responsabilizeze) consecințele propriilor atitudini. Cel care dă voie e răspunzător de consecințele gestului său.

> *Pedagogia diferențierii este posibilă atunci cînd nici unul dintre membri nu se simte amenințat de altă ființă celuilalt, cînd fiecare este capabil să-și mărturisească propriul punct de vedere în fața copilului și să recunoască punctul de vedere al celuilalt.*

E propusă prea adesea o relație de tip autocratic: „Ascultă: dacă ești diferit de noi, trebuie să pleci de aici, nu mai poți să lucrezi aici." (Cel care se simte diferit riscă să fie exclus și echipa pierde un element stimulator pentru obiceiurile și rutina ei.) Rețineți bine expresia „NU MAI POȚI".

În acest ultim caz, vă invit să nu vă lăsați prinși într-un raport de forță și să spuneți mai degrabă: „Nu vreau să plec să lucrez în altă parte. Am o poziție educativă diferită de a voastră. Întrebarea este: « Suportați diferența sau atitudinea mea este atît de insuportabilă, că o să mă dați pe ușă afară? » Eu nu voi pleca. Vă invit să ascultați ce este de nesuportat pen-

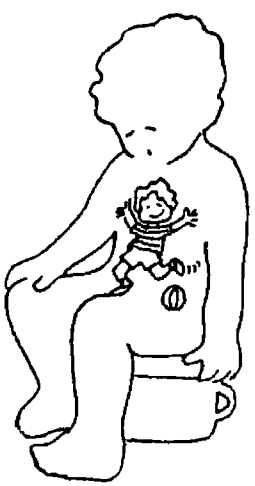

tru voi: punctul meu de vedere sau faptul că cei mici nu trebuie să meargă la toaletă în timpul gustării? Ceea ce este insuportabil este dezordinea introdusă, dezechilibrul apărut într-o situație stabilită."

Acest tip de comunicare pare imposibil în multe echipe. Păcat!

A lucra în echipă înseamnă a împărtăși această incredibilă bogăție adusă de comuniunea diferitelor percepții sau a feluritelor comportamente.

Bineînțeles, atunci cînd colega mea îi pălmuiește neîncetat pe copii și cînd pragul meu de toleranță e depășit, o să-i spun: „Oprește-te! Dacă îi pălmuiești pe copii, e și problema mea și nu accept asta." Voi avea ceea ce se cheamă un conflict deschis și o voi invita pe colega mea să se exprime într-o reuniune nu pentru a discuta dacă trebuie să-i pălmuiești pe copii, ci despre ceea ce copilul declanșează în ea încît nu se poate abține să nu-l pălmuiască.

E adevărat că în acest moment riscăm să atingem un anume prag al comunicării. Întotdeauna putem îmbunătăți comunicarea în termeni de comunicare. Întotdeauna putem îmbunătăți relațiile personale sau profesionale, dar există o limită, la care ajungem atunci cînd atingem „patologia personală". Să nu ne temem de acest cuvînt mai tare. „Patologia" noastră este un dezechilibru, o disfuncție reactivată atunci cînd felul de a fi al unui copil atinge în noi ceva de nesuportat, ceva ascuns, mai ales, aflat la nivelul subconștientului. Comportamentul-răspuns cel mai obișnuit al adultului este fie agresiunea, fie respingerea. Este felul în care se protejează el de impact, de ecoul „declanșat" de copil sau de comportamentul unui coleg. Tocmai de aceea propun adesea programarea în instituții a unor reuniuni, a unor consfătuiri, unde vor fi puse în comun, împărtășite și lămurite lucrurile atinse sau rănite din noi.

Repet, în unele echipe excesiv supuse normei, foarte „pedagogizate", aceste reuniuni nu există deloc și sînt înlocuite de colocviile organizatorice. Atmosfera acestor echipe e adesea tensionată, formalistă, violentă, iar pragul represiunii adult-adult și adult-copil e ridicat. Excluderea și marginalizarea unora dintre membri sînt adesea frecvente.

Mărturie

„Eu găsesc că totdeauna e posibil să discuți, ceea ce nu înseamnă că ești obligat să accepți sau să fii de acord. Dacă o educatoare se vede obligată să lovească un copil, și asta pentru că în ea se trezește ceva foarte puternic, pot să o înțeleg, ceea ce nu înseamnă că o să accept. Se va lua, prin urmare, o atitudine. Din punctul meu de vedere, într-o echipă trebuie să existe diversitate, dar nu divergențe."

Comentariu J.S.

Atingem cu aceasta un punct sensibil, care ține de *maturitatea* cu care echipa absoarbe și reglează repercusiunile excesive ale comportamentelor copiilor sau ale reacțiilor emoționale ale adulților.

Divergențele dintre adulți sînt în legătură directă cu pragul nostru de toleranță. Iarăși spun, a lucra cu copiii înseamnă a-ți asuma fără întrerupere riscul de a vedea reactivîndu-se în tine intoleranțele legate de un anume număr de situații care nu sînt prea clare. Pe ce poziție vă situați, doamnă? Sînteți cea care dă palma sau cea care nu-și suportă colega care dă palma?

Răspuns

„Cea care nu-și suportă colega care dă palma."

Comentariu J.S.

Aceasta spune cel puțin două lucruri:

1. Colega dumneavoastră își rezolvă problema printr-o trecere la fapt. Ar fi nevoie de un anume număr de reuniuni sau de ședințe individuale pentru a o ajuta să devină conștientă de ceea ce e afectat în ea (sau în el). Se va ajunge poate la concluzia că locul acelei persoane nu e acolo. Nu o veți da afară pe ușă, ci îi veți explica care este „prețul în energie pe care-l va plăti", investiția personală de care are nevoie pentru a face față situațiilor educative, genului acela de copii și obiectivelor instituției.

2. Palma dată atinge ceva în dumneavoastră. Vă revine rolul de a asculta ce anume e atins... în dumneavoastră prin comportamentul acestei colege. La ce moment al vieții dumneavoastră vă trimite această palmă?

Există și infirmiere care se simt foarte în largul lor cu copiii care au pînă în 2 ani; în aceste condiții, nu sînt depășite de situație, totul merge bine. Apoi, cînd copiii cresc, le vedeți pe infirmiere complet destabilizate, e clar că nu suportă afirmarea, mișcarea, dorința de autonomie a copiilor și totul devine o catastrofă. Ei bine, aceasta trebuie să vă spună că e de evitat să încredințați copiii mai mari de 3 ani acelor infirmiere. Trebuie să acordăm mai multă atenție pragurilor noastre de toleranță și zonelor de intoleranță.

„Sînt mai tînăr decît tine" îi spune micuțul Julien,
care are 5 ani, bunicului său.
Iar bunicul răspunde: „A, și eu sînt tînăr, dar de ceva
mai multă vreme ca tine."

Va trebui să descoperim și să acceptăm că există educatoare bine adaptate și eficiente pentru o anumită vîrstă și altele, mai puțin pregătite, mai amenințate și mai dure în fața unor copii de aceeași vîrstă. Iată la ce va folosi supravegherea în

echipă. Nu e vorba de o acuzație, ci repet, de a accepta să trecem în cuvinte lucrurile care se agită în noi și să țintim către o mai mare luciditate și către o coerență sporită a acțiunii fiecăruia dintre noi.

„Nu știu nici să vorbesc, nici să scriu despre lucruri, eu vorbesc cu corpul."
MAURICE BÉJART

Deschid o paranteză: dacă o echipă ia deciziile prin majoritate*, atunci e favorizată stabilirea unor raporturi de forță și de opoziție, apare, deci, riscul sabotajelor relaționale, al comunicărilor indirecte.

De fiecare dată cînd lucrul acesta e posibil, propun să se încerce degajara unui consens, a unei dominante ce iese la suprafață din echipă, respectînd opiniile minoritare. Ar fi bine să se urmărească mai degrabă responsabilizarea fiecăruia față de consecințele poziției pe care o adoptă, față de consecințele deciziei sale, decît să se caute cu orice preț ajungerea la un acord.

A lucra pentru a produce în comun presupune recunoașterea unuia dintre următoarele patru tipuri de colaborare:

1. pasiv-pasiv
2. activ-pasiv
3. pasiv-activ
4. activ-activ

care trimit în cazul unei *acțiuni date*, limitate în timp, la patru poziții relaționale:

1. a lăsa să treacă = non-partener
2. opozant = contra-partener
3. aderiune rezervată = partener limitat
4. aderiune totală = copartener

* Ah, mitologia majorității! Această credință ce vine din punerea în comun a dorințelor și a temerilor... decizia corectă, orientarea justă!

O echipă vie e acea echipă în care aceste patru relații de colaborare coexistă prin alternanță.

Problematică

„Mă gîndesc adesea la toată energia care trebuie depusă pentru a lucra împreună cu altcineva. Cred, totuși, că lucrul în cuplu e diferit față de lucrul în echipă. Chiar dacă investim foarte mult într-o supraveghere de echipă, obiectivul nostru rămîn totuși copiii. De cît timp și de ce investiție e nevoie pentru a le permite oamenilor să fie mai buni și să colaboreze mai bine?"

Comentariu J. S.

Tocmai ați spus, doamnă, că „obiectivul principal al meseriei dumneavoastră sînt copiii". Ei bine, aceasta nu este și poziția mea. Dintre toate obiectivele posibile, unul e copilul, iar un altul, la fel de important, ar fi acela de a fi mai vigilenți pentru a înțelege ce declanșează copilul înăuntrul dumneavoastră. Într-o echipă există mai multe obiective prioritare, neconcurențiale. Unul dintre ele este acela de **„a deveni partener deplin"**, pentru a permite:

— trecerea de la reacție la relație,
— de la improvizație la coerență,
— de la amatorism la profesionalism.

Spunînd „Meseria mea e copilul", deveniți utopică. Aș vrea să vă propun în schimb o altă utopie, și anume: **într-o echipă, există priorități diferite, care nu se anulează între ele.** Una dintre acestea e copilul, o alta, capacitatea de a pune întrebări asupra a ceea ce declanșează copilul înăuntrul meu, astfel încît un anumit comportament să îmi apară drept insuportabil sau astfel încît purtarea colegului să mă pună în dezacord... cu mine însumi.

Răspuns

„Nu la aceasta mă refeream. Voiam să vorbesc despre timp. Lucrăm șapte-opt ore cu copiii, din cînd în cînd avem și colocvii. Cum putem să administrăm în mod obiectiv timpul pentru a reuși o reglementare, o supraveghere în contextul sarcinilor noastre?"

Comentariu J. S.

Răspunsul meu va fi multiplu, adică structurat pe mai multe niveluri:

1. la nivel profesional;
2. la nivelul instituției ca atare;
3. la nivel individual, adică la nivelul fiecăruia dintre cei care se ocupă de copii.

1. La nivel profesional

Cea mai mare parte a profesiilor sociale sînt profesii care își mențin personalul de bază într-o stare de dependență afectivă, emoțională, economică (salarii mici) și socială destul de ridicată. Aceasta favorizează și întreține, scuzați brutalitatea afirmației, comportamente de tip infantil sau infatilizant. Nu vreau să vă șochez spunînd că riscați să rămîneți mult prea dependenți de ceilalți tehnicieni, pediatri, psihologi, logopezi... Dependenți de toți cei care, în interiorul unei anumite structuri, au **puterea de a ști** și au **puterea de a judeca**, adică **puterea de decizie**. Gradul de maturitate al unei profesii depinde de propria ei capacitate de a-și pune întrebări asupra practicii sale, fapt care implică existența unui anumit număr de mijloace de reflecție, de analiză, de distanțare, deci, evitîndu-se astfel capcana cantonării în acțiune.

E nevoie de un timp de analiză pentru a introduce în practică suficiente modificări, găsindu-se astfel timpul de a introduce alte priorități. În caz contrar, se ajunge iarăși în situația

inițială, în care „prioritatea e copilul". Și ne învîrtim astfel în cerc în această dinamică înșelătoare, în care copilul servește drept alibi și ecran „perversiunilor" ce apar inevitabil ca o consecință a decalajului între ideologii și intenționalități, aflate întotdeauna în stare pură și practicile căutate, care, în loc să se adapteze și să se readapteze la cotidian, se închistează, se rutinizează, se pervertesc, adică. Tocmai în termenii gradului de maturizare putem să înțelegem evoluția unei profesii, momentul în care devine capabilă să producă și să integreze o reflecție despre propria practică. Altfel, aceptați să profesați dependența și servitutea (în loc să lucrați în servicii!). Dependență amplificată fie de structuri autocratice, fie de alți tehnicieni mai bine pregătiți profesional*.

În spitale, e scris cu litere de aur pe frontispiciu: „Aici sînt vindecați bolnavii." Vom descoperi însă repede că aceasta nu este singura prioritate. Serviciile mobile ale unui asemenea spital nu privesc cu ochi buni tentativele de sinucidere sîmbăta — pentru că, în mitologia personalului de îngrijire, există „bolnavi buni" și „bolnavi răi". Personalul e devotat, capabil să lucreze ore suplimentare, e competent și eficace.

Dar pentru bună parte a acestui personal, „buni" sînt cei răniți în accidente rutiere, „răi" sînt sinucigașii. Felul în care primesc un sinucigaș, într-o sîmbătă de primăvară, seara, atunci cînd e plin de răniți în urma unor accidente rutiere... e respingător, agresiv sau acuzator. Dacă e vorba despre o tentativă de otrăvire, vor face spălături stomacale cu un trocar nelubrifiat, „la rece" (așa cum pînă nu demult se făceau avorturi fără anestezie). S-ar putea să mai și spună:

„Credeți că avem timp de pierdut cu dumneavoastră!"
„Nu puteați să vă alegeți altă zi!"

---

* Este cazul celor mai multe persoane care lucrează în seviciile sociale, avînd profesii mult prea infantilizante, ca urmare a faptului că nu și-au găsit propria metodologie de lucru și nici mijloacele de reflecție asupra a ceea ce fac.

„O să vă învățăm minte să ne mai necăjiți cu idioțeniile astea, data viitoare să vă gîndiți de două ori...!"

O veritabilă agresiune își găsește justificarea printr-o deplasare a priorităților. Nu sînt naziști sau niște nenorociți, ci oameni foarte competenți, devotați, al căror sistem de valori nu prea suportă să fie deranjat... de indivizi inoportuni! În toate instituțiile coabitează sisteme diferite de valori, iar drama e că despre aceasta nu se vorbește. Se simulează credința și împingerea mereu în față a sistemelor de valori formale, a sistemului de valori oficiale, fără a lua în calcul valorile implicite, dar vii, care domină la un moment dat într-un serviciu. Fie în raport cu personalitatea personajelor-cheie, fie în raport cu practicile sau cu patologia indivizilor angajați în acest serviciu.

Reglarea vieții cotidiene a unei instituții devine posibilă atunci cînd se pun întrebări asupra practicilor dominante, asupra impactului acestor practici atît asupra adulților, cît și asupra copiilor, asupra transgresiunilor și opozițiilor deschise sau embrionare. E nevoie de aceasta pentru o mai bună adecvare între oferta instituțională (ansamblul proiectelor) și cerere (ansamblul așteptărilor).

Aceasta înseamnă că, dincolo de discursul ideologic, într-un sistem de servicii există sisteme parazitare de valori care vor domina, la un moment dat, sistemul de valori aparente și oficiale.

2. La nivel instituțional

Instituțiile pentru copii funcționează în mod similar. Aceasta e cel de-al doilea punct al răspunsului meu.

Anumite reguli, anumite practici impuse, împinse la extrem nu sînt departe de maltratare, de sadismul și perversitatea care ar permite denunțarea lor.

- Împiedicarea unui copil de 3 ani de la a-și face nevoile pe motiv că e ora de gustare sau de activitate educativă.
- Obligarea unui copil de a termina tot ce are în farfurie.

- A mușca un copil numai pentru a-i arăta „cum e să fii mușcat".
- Punerea la colț a unei ființă pline de energie, care vede în mișcare libertatea esențială.
- A-l purta pe un copil din clasă-n clasă denunțîndu-l pentru „ceea ce a făcut" — „iată ce o să se aleagă de el dacă mai continuă așa!" etc.

Ar fi interesant ca fiecare echipă să-și pună întrebări asupra practicilor și regulilor care sînt dominante la un moment dat în instituție. Care este originea lor? Cum și cine le-a introdus? Pe ce se bazează?

Cea mai mare parte a regulilor funcționează ca o protecție iluzorie, cel mai adesea împotriva temerilor, împotriva revărsărilor iraționalului.

3. La nivel personal

Cred că am dezvoltat suficient de mult în timpul acestei conferințe ideea importanței și a necesității existenței unui timp de supraveghere, care să-i permită fiecăruia să controleze impactul pe care copiii îl au asupra sa.

„Nu pierde prea mult timp cu « am chef să... », « aș vrea să... » — treci la fapte!"

BUNICA MEA

Mărturie

„Dacă am înțeles bine, adesea există o ideologie dominantă într-o instituție, dar există și persoane care funcționează diferit, care au scări și sisteme de valori diferite. Cred că întotdeauna există posibilitatea de a discuta. Sistemul nostru e uneori infatilizant în sensul în care « profesiile ce se ocupă de copilăria mică » nu au găsit încă mijloacele unei metodologii mai riguroase. Cînd e vorba de o educatoare sau de o direc-

toare care lucrează 40 de ore pe săptămînă, e greu să găsești suficientă energie sau destul timp pentru a ajunge la o negociere, pentru a comunica și a pune problema devierilor, a patologiei individuale. Aceasta e întrebarea?"

Comentariu J.S.

Da, aceasta e o realitate, dar care nu justifică toate practicile și, mai ales, care nu vă scutește pe termen lung de „plătirea prețului consecințelor" suprasolicitării emoționale, al tensiunilor și neînțelegerilor. Iar prețul pe care riscați să-l plătiți e acela de a funcționa asemenea copiilor de care vă ocupați. Veți avea gesturi, ritualuri, somatizări, treceri la fapt asemănătoare, frecvente sau identice cu ale copiilor. Există într-adevăr un mimetism al sistemelor de apărare, al comportamentelor defensive între copii și adulți.

Pentru cineva din afară, există un paralelism evident, similarități și echivalențe între comportamentul copiilor și cel al adulților. Un anumit număr de comportamente nonverbale ale copiilor anticipează lucrurile care ni se vor întîmpla nouă.

Copiii, știm deja, sînt adesea simptomul cuplului. Comportamentele și atitudinile lor vor spune ceea ce se întîmplă între Mama și Tata, iar indicibilul va fi spus prin două dintre limbajele lor favorite: corpul și trecerea la fapt. Dacă lucrul acesta e valabil la nivel familial, atunci e valabil și la nivel instituțional. Fiți, deci, foarte atenți la acele simptome și boli care revin în unele creșe sau cămine, pentru că ele exprimă „patologia echipei". Dacă adesea există o corelație între tulburările copilului și ceea ce se întîmplă în familia sa, există uneori o corelație între dificultățile trăite în creșe și felul în care funcționează echipa.

> *„Adulții povestesc adesea despre viața profundă a copiilor ca și cum ar avea vreun drept asupra ei, ca și cum le-ar aparține, numai pentru a avea ceva nou de spus. Nu se îngrijesc de felul în care copilul trăiește lucrurile."*
>
> M.C. D'WELLES

În cămine sau în creșe, personalul e foarte sensibil la comportamentul agresiv al copiilor. Se va vorbi mult despre cutare copil, se va discuta despre el la întîlnirile de grup, fără a se vedea că acel „copil agresiv" nu face decît să traducă enorma cantitate de agresivitate latentă existentă în acea echipă. El o trece în fapt, o aduce, deci, la lumina zilei.

Copii au radare și emițătoare puternice, captează neînțelegerile, lucrurile nespuse, tensiunile din interiorul echipei... și le restituie cotidianului.

Mărturie

„Ați insistat asupra faptului că e imporatnt să spui da. Am înțeles greșit lucrul acesta, deoarece am crezut că înseamnă că opoziția e complet exclusă. Acum mi se pare că înțeleg faptul că într-o echipă poate fi la fel de util să spui « nu » ca și « da ». Am înțeles bine, e adevărat?"

Comentariu J.S.

Nu știu dacă e corect, dar mă simt înțeles. Bineînțeles că trebuie să știi să aprobi, să aderi, să accepți sau să refuzi; să te confrunți, să marchezi limitele, să impui anumite exigențe. Dar e nevoie mai ales de priceperea de a nu-l închide pe celălalt (copil, adult), fie în supunere (sau pseudoacceptare), fie în opoziție (refuz, fugă sau respingere).

Vă propun ca, în timpul orelor mele de formare, să ieșim din această capcană mult prea des propusă: supunerea, opoziția.

Ceea ce vă propun e esențial, căci aceast va fi miza următorilor 20 de ani în materie de relație. Cred că sîntem bolnavi de proastă comunicare. Sîntem bolnavi și afectați de dificultatea de a ne simți înțeleși, de a spune, de a fi recunoscuți și de a-l recunoaște pe celălalt. Nenumărate false comunicări de astăzi sînt negarea existenței, atunci cînd, de exemplu, nu accept o cunoaștere, o pricepere, o experiență de viață diferite de ale mele, atunci cînd încerc să mă impun prin constrînge-

re (amenințarea, sancțiunea, acuzația revin mereu în interiorul sistemului „educațional".)

„Exist atunci cînd pot să mă afirm și pot să-l confirm pe celălalt."

Ceea ce propun eu este regăsirea posibilităților de a exista în condițiile a ceea ce eu numesc relații de confruntare. E stimulator pentru lucrul în echipă, dar în egală măsură și pentru relațiile interpersonale cu copiii sau cu cei din jur.

O relație de confruntare nu trebuie confundată cu o relație de înfruntare. Înfruntarea e primul pas al negării sau al reducerii celuilalt. Relația de confruntare e relația în care pot manifesta următoarele patru poziții relaționale:

- **Confirmarea punctului de vedere al celuilalt** (da, tu chiar crezi că în timpul gustării copiii nu trebuie să meargă la toaletă).
- **Afirmarea propriului punct de vedere** (eu cred că ei au voie să meargă la toaletă).
- **Constatarea diferențelor** — aceasta înseamnă dezvoltare a comunicării. „Eu susțin că un copil are voie să facă un anumit lucru, iar tu îți asumi interzicerea acelui lucru."
- **Reașezarea propriei păreri** ca urmare a unei posibile puneri în comun sau menținerea pozițiilor.

Mărturie

„E nevoie de o disponibilitate ideală pentru a respecta punctul de vedere al celuilalt!"

Comentariu J.S.

Da, aceasta ar fi intenția dezirabilă! Dar nu discut în termeni de intenție, discut în termeni de mijloace operaționale.

Am descoperit foarte devreme că intenția de a respecta punctul de vedere al celuilalt nu servește la nimic dacă în acest fel e afectată zona de toleranță proprie*, pînă acolo încît vreau să-l resping, să-l exclud pe celălalt. Cu alte cuvinte, nu pot să-l respect, chiar dacă aceasta este intenția mea. Dincolo de respectul pe care i-l port respectivei persoane, pot învăța să mă definesc mai bine. Colaborarea mea nu va merge pînă la îndeplinirea anumitor lucruri. Pentru aceasta, nu puteți conta pe mine. Dar dumneavoastră, care ați luat această decizie cu care sînteți de acord, trebuie să v-o asumați**.

- A lua o decizie în comun înseamnă a accepta pluralismul diferitelor poziții.

- A lua o decizie comună înseamnă a voi acordul tuturor. Apare **coliziunea dintre căutarea unității și voința de uniformitate**. Or, viața întreagă ne învață că poate să existe unitate, coerență, în diversitate.
  Voi ilustra ideea aceasta prin următorul exemplu:
  Un copil crescut într-o instituție adeptă a răspunsurilor uniformizate (pedagogia menghinei) va descoperi foarte repede că în viață există răspunsuri diferențiate.
  În metrou, de exemplu, calcă pe picior o doamnă, care-i spune: « Îmi cer scuze! » Calcă pe altcineva, care, jenat, îl crede homosexual. O a treia persoană pe care o calcă pe picior îl pălmuiește. Pe scurt, descoperă că în viață există răspunsuri diferite pentru aceeași faptă.
  Ce nebunie e aceasta care pretinde că trebuie să ne educăm copiii cu răpunsuri așa-zis coerente, uniforme, adică,

---

* Ar trebui să o numesc „zonă de intoleranță", punct de ruptură al echilibrului nostru intern, apărut atunci cînd pragul nostru de toleranță e depășit.

** E nevoie de lungi schimburi și cît mai diverse asupra unei teme între membrii unei echipe pentru a lua o decizie în comun. Se pare că e foarte răspîndită confuzia dintre **a lua o decizie în comun** și **a lua o decizie comună**.

din moment ce în tot timpul vieții vor descoperi opusul! Dimpotrivă, ei vor trăi diversitatea, bogăția, varietatea, contradicțiile vieții. Copii au nevoie de răspunsuri vii, personalizate, actualizate, pentru a se construi pe ei înșiși, și nu de răspunsuri „la conservă", prestabilite, care riscă să-i facă vulnerabili în fața polivalenței realității.

Mărturie

„Ne vorbiți în termenii comunicării adult-copil, în timp ce noi vorbim în termeni pedagogici. Cum anume, în mod concret, vom avea timp să petrecem cîte 20 de minute ca să-i explicăm fiecărui copil: « Vezi tu, n-ai voie să mergi... » ?"

Comentariu J. S.

Atenție, se pare că începeți schimbul comunicațional cu o interdicție: „N-ai voie să..."! Vorbiți despre copil. Cred, dimpotrivă, că abia atunci comunic cu un copil cînd iau o poziție în fața lui, spunîndu-i: „Nu sînt de acord să mergi afară acum..." Mă adresez lui și îi spun punctul meu de vedere. Îl recunosc și mă recunoaște. Dar dacă îi spun: „Nu ai voie...", îl fac să nu mai existe, nu îl recunosc și nu mă recunoaște.

Răspuns

„Aplic regulamentul din cămin, căci asta mi se cere."

Comentariu J.S.

Puteți și cel mai adesea trebuie să aplicați regulamentul, dar fără să vă identificați cu el. Rămînînd pe o poziție de mediere, îi permiteți copilului să-și stabilească o legătură cu acest regulament, nu sînteți la jumătatea distanței dintre co-

pil și o anume realitate prezentă acolo, ci un terț care îi permite copilului să înfrunte în mod pozitiv această realitate.

În multe cazuri, triunghiul relațional de mai jos deține un rol esențial:

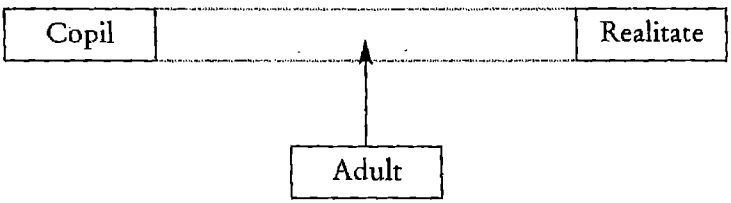

Intervenția dumneavoastră ar trebui să vizeze relația dintre copil și realitatea pe care o are de înfruntat. Identificîndu-vă prea adesea cu această realitate sau lăsîndu-vă identificat cu aceasta în ochii copilului, apare o suprapunere de poziții.

Identificarea cu regulamentul și încercarea de a comunica sînt oarecum incompatibile. Dacă acceptați să fiți mediator*, respectați regulamentul fără să vă identificați cu el, mențineți o relație tringhiulară structurantă.

Prea mulți adulți se identifică cu regulamentul și nu mai au un rol de mediere, ceea ce duce la situația în care copilul e pus la colț de adult și de regulament. A fi mediator, nu intermediar. Adulților le revine rolul de a le permite copiilor să stabilească o legătură cu lumea înconjurătoare, de a le permite să fie la rîndul lor agenți ai schimbării, în loc să fie supuși neîncetat lumii așa cum se prezintă sau se construiește ea. Cred că învățarea libertății înseamnă dezvoltarea capacității de a face alegeri și de a fi un agent al schimbării față de sine și față de alții. Una dintre mizele educației, ale pedagogiei pe care o puteți propune e aceea de a le permite copiilor, într-o măsură din ce în ce mai mare, să fie subiecți, și nu obiecte. Unul dintre mijloacele puternice de a-i impune/ca subiecți e

* Cel care face legătura.

acela de a intra în legătură cu ei. A fi adult și subiect față de ei înseamnă a fi capabil de autosemnificare, pentru ca ei să vă poată plasa pe o anumită poziție, să poată să se recunoască și să vă recunoască.

Mărturie

„În ce constă convergența acțiunii noastre în echipă? Diferențierea e frumoasă, îmbogățitoare. Totuși e nevoie de puncte de acord!"

Comentariu J.S.

Punctele de convergență ar trebui să fie un ansamblu minimal de poziții și de opțiuni nenegociabile, pe care fiecare membru al echipei se angajează să le respecte. E nevoie doar de cîteva, dar trebuie să adune persoane dornice să lucreze în acest spirit: de a-i da voie unui copil să crească, să se diferențieze, să se separe de noi. E nevoie să-l recunoști ca subiect competent, și nu ca obiect al propriilor dorințe și temeri.

Aceasta înseamnă că e nevoie și de un proiect nu pentru el, ci despre el, cu el.

A crea o echipă înseamnă inclusiv a dezvolta un climat de toleranță, de comunicare directă.

Întrebare

„Cum vor fi luate deciziile în echipă?"

Comentariu J.S.

A lua o decizie înseamnă a te defini prin raportare la un obiectiv și a găsi mijloacele prin care poți să arăți acest lucru. Înseamnă a avea capacitatea de a negocia cu tine însuți, pen-

tru a putea negocia cu celălalt și a putea face o alegere. A avea capacitatea de recunoaștere a propriilor limite și a defini tipul de colaborare disponibil la acel moment. Nu căutați o decizie comună, ci încercați să luați o decizie în comun, adică să ajungeți la un consens, la o tendință dominantă, la o orientare cu jaloane cunoscute de toți. Această orientare va servi drept referință întregii echipe.

Ajungem astfel la o altă problemă, și anume capacitatea unei echipe de a accepta în interiorul său diferite modele de colaborare (a se vedea mai sus).

Concluzie provizorie

Am abordat pe parcursul acestui studiu nu numai posibilitatea ascultării limbajelor nonverbale ale copilului, ci și dureroasele conștientizări implicate de această acuzație adusă practicilor personale (în calitate de părinți) și profesionale, în egală măsură la nivel personal, cît și la nivel instituțional și socio-profesional.

Fiecare va înainta pe acest drum cu propriile-i posibilități, cu utopiile sale, cu rezistențele, dar și cu entuziasmul, elanul și credința sa în îmbunătățirea relațiilor interumane și în responsabilitatea personală față de o lume mai vie a prezentului.

Să ajutăm fiecare ființă să se afirme, să se definească, să dorească să existe pe deplin!

ANEXE

Cîteva povești bune de leac

Cunoșteam realitatea miracolelor;
Acum descopăr miracolele realității.

În clipe grele

În clipe grele,
cînd suferințe vechi
se trezesc,
doar corpul poate grăi
ceea ce gura nu a putut spune.

Atunci vorba nouă ce țîșnește
așază cuvinte ce vindecă,
refac, încheie și însănătoșesc.

Din corp poate, în sfîrșit, să iasă la lumină
Puternicul Strigăt al Vieții.

Limba se dezleagă
pentru a da glas uitării,
pentru a naște
din suferințe înfundate
cuvintele ce ne dezvăluie.

FRANÇOISE BLOT

Povestea fetiței-cangur care avea o mare supărare ascunsă

A fost odată o fetiță-cangur.

Fetița-cangur avea o mare, mare supărare.

Un necaz secret, despre care nu vorbise nimănui.

Nimănui, nici măcar Mamei, nici măcar lui Tata nu-i povestise, nici măcar păpușii sale preferate.

Era acolo, ascuns, necazul ei,

în adîncul inimii.

Da, avea o inimă mare.

Mare ca un balon.

Și era plină de lacrimi.

Dar nimeni nu știa lucrul acesta,

nimeni nu vedea.

Era singura care știa.

Și seara, în pat, cu cearșaful pe nas, rămînea cu ochii larg deschiși și nu spunea nimic cînd tata venea să o sărute și să-i spună: „Noapte bună, scumpa mea!"

Dar ea, ea își știa teama.

Tîrziu în noapte, adormea.

Și nu știți ce se întîmpla în fiecare dimineață.

Tot patul era ud — inundat, ca și cum rîul s-ar fi revărsat în casa lor.

Părinții-cangur credeau că fetița a făcut pipi în pat.

Dar de fapt erau lacrimile fetiței-cangur.

Cînd dormea, plîngea, plîngea toate lacrimile inimii ei mari.

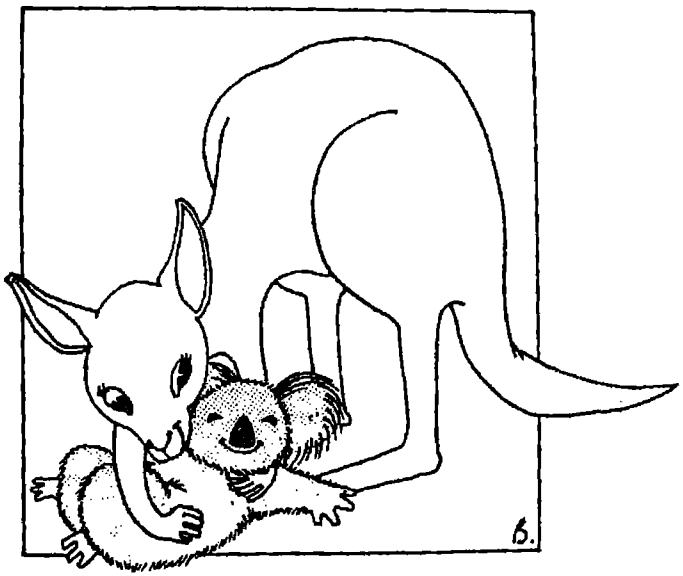

Și nimeni, nimeni,
nu-i știa secretul.

Într-o zi, Tatăl i-a dat fetiței-cangur un ursuleț koala de pluș: „Poți să-i spui orice acestui urs, înțelege totul cu ochii. Privește cum îi strălucesc!"

Și în seara aceea și-a putut destăinui secretul micului koala, numai lui.

Necazul ei a dispărut ca prin farmec.

A doua zi dimineață, patul era uscat, căci nu mai plînsese. Cum putuse să-și spună secretul cuiva, ursului, și numai lui, toate lacrimile inimii ei s-au evaporat.

Așa se termină povestea fetiței-cangur care avea o mare supărare ascunsă.

Povestea aceasta e scrisă pentru o fetiță care „făcea" pipi în pat „dintotdeauna"...

Povestea micii rîndunele ce și-a închis frica într-un bob mare și negru

A fost odată o rîndunea ce învăța să zboare.

Știți, pentru aceasta trebuie să stea pe creangă și apoi să-și ia avînt pentru a ajunge pe o altă creangă. Era prima dată cînd rîndunica făcea așa un salt, prima dată cînd trebuia să taie golul dintre două crengi și în adîncul ei era un pic de teamă.

Ar fi vrut ca învățătoarea de la școala ei să-i înțeleagă spaima, mai ales că nu era tocmai ușor să se arunce așa, în gol. Dar învățătoarea era grăbită și spunea: „Haideți, grăbiți-vă, săriți și mai ales dați din aripi!"

Rîndueaua a sărit și... a căzut în gol. I-a fost frică tare de tot să nu cadă pe pămînt, să nu se sufoce în cădere.

Din fericire, învățătoarea a văzut-o și cu un baston mare a ajutat-o, lăsînd-o să se agațe.

După curs, rîndueaua s-a întors la cuibul Mamei sale. Și dintr-un motiv ce ne scapă, cînd a încercat să vorbească cu ea, aceasta, prea ocupată sau puțin distrată, n-a înțeles bine cît de important era ceea ce i se întîmplase micii rîndunele.

Dacă ați ști ce s-a întîmplat... n-o să ghiciți niciodată!

La cîteva zile după aceea, pe piciorușul rîndunicii a apărut un bob enorm, roșu la început, pe urmă negru.

Rîndunelei nu-i plăcea deloc acest lucru. Îi era nesuferit bobul acela și mai ales o deranja.

„Nu vreau să rămîn cu asta toată viața!"

Lunile treceau, bobul creștea și rîndunelei nu-i plăcea deloc lucrul aceasta. Niciodată nu se gîndise că ar fi vreo legătură între bob și teama ei.

De fapt, de cînd îi apăruse, nu mai mergea la lecțiile de zbor. De fapt, bobul acela negru era teama ei închisă înăuntru.

Într-o zi, s-a simțit suficient de mare și mai ales în destulă siguranță ca să se debaraseze de bobul acela.

Cum se termină povestea micii rîndunele care-și închisese teama într-un bob?

Veți afla altă dată.

Povestea aceasta e pentru o fetiță care avea un neg enorm, ce o încurca la mers. Neg „luat" la piscină în ziua în care puțin a lipsit să nu se înece pe cînd învăța să înoate.

Povestea micii nevăstuici care-și punea mari întrebări

A fost odată o nevăstuică mică, roșcată toată și cu ochii mari și zîmbitori.

Și cu dinți strălucitori.

Micuța nevăstuică avea o coadă micuță, care, lucru rar printre nevăstuici, era întoarsă către înapoi. Cînd alerga în pădure, rămurelele i se agățau de blana roșcată.

Într-o zi, nevăstuica întîlni o veveriță ce plîngea la poalele unui copac, se opri mirată și-i spuse pe limba veveriţelor și nevăstuicilor, care e aceeași:

— Văd că plîngi. N-ai vrea să-mi povestești ce te supără?

Printre hohotele de plîns, veverița îi spuse:

— Sînt foarte supărată, căci a fost un accident și Tatăl meu s-a rănit la lăbuțele din față, ceea ce-l împiedică să se mai cațăre în copaci. Mama muncește mult și mi-e teamă că o să se îmbolnăvească, apoi, cum casa ne e goală, mi-e teamă că o altă veveriță o să vină să ne ia locul, răpindu-ne tot ce e înăuntru, mai vine și anotimpul ploilor, iar blana mea nu a crescut destul, așa că mi-e frică că o să-mi fie frig; cel mai bun prieten al meu s-a certat cu mine și nu vrea să-mi mai vorbească; prietena mea veveriță mi-a spus că „în mod hotărît sînt prea pesimistă și mi-e frică de tot, că văd totul în negru, că dramatizez întîmplările, că nu știu să rîd, că una, două plîng, că..."

— Hei, hei, îi spuse mica nevăstuică, destul, nu vreau să-mi duc viața ascultînd nenorocirile altora, mai ales cînd le întreţin atît de ușor.

Știi, și eu am necazuri, mari uneori. Sigur, nu-i plăcut, dar cînd văd că nu merge ceva, pot să vorbesc cu Mama și cu Tata cît vreau despre aceasta — chiar bolnavi, ei tot mă ascultă. Apoi, mie îmi place să rîd (uneori rîd și cu burta și atunci blana îmi strălucește), îmi place să alerg, să mă joc, să stau de vorbă cu prietenele mele, să vorbesc despre viitor, despre ce o să fac cînd o să fiu mare — voi fi o nevăstuică tare iute cînd am să mă fac mare. Îmi mai place să mă uit la cer în nopțile cu lună plină, e plin de stele ce-mi fac cu ochiul.

Apoi, să-ți spun, am capul plin de întrebări importante — de exemplu, cum faci să știi că ești cu adevărat fiica mamei tale? Ei, cum faci?

Și cum poți fi sigură că ești fiica tatălui tău? Asta chiar e greu de știut, cu siguranță! Astea sînt întrebări grele, nu așa!

Aici, veverița îi răspunse voioasă pe dată:

— Ei bine, știu, există un mijloc care nu dă greș de a afla dacă ești copilul mamei și al lui tata.

— A, bine! zise nevăstuica și se apropie de veveriță cu o privire plină de emoție. Poți să-mi spui care e acesta?

— Da, zise mica veveriță, dar lucrul acesta e valabil pentru fiecare în parte. Pentru mine e valabil ceva, pentru tine, altceva.

— Bine, dar care-i mijlocul acesta? se neliniști mica nevăstuică.

— O să ți-l spun pe-al meu, apropie-te un pic, îi spuse veverița. Mai întîi, o întrebi pe mama ta: „Spune-mi Mamă, cum m-ai recunoscut, cum ai știut că sînt copilul tău?"

— Și ce răspunde Mama? întrebă nevăstuica.

— Ei bine, răspunsul diferă de la o Mamă la alta. Nu există doar un singur răspuns, valabil pentru toți. Fiecare răspuns e personal, căci fiecare Mamă are răspunsul ei.

— Și în cazul Tatălui, cum ai făcut?

— Aici, e ceva mai greu, îi spuse veverița, căci taților le vine greu să vorbească ei singuri, e o problemă care-i încurcă mereu. Uneori se aruncă în discursuri mari, din care nu pri-

cepi nimic, nimic de tot, e mai complicat cu Tații, le e frică de sentimentele lor și atunci vor să-ți explice, în loc să vorbească despre ei... Dar unii Tați răspund de-ndată — îți spun cum de știu că ești fiul ori fiica lor fără ezitare, cum te-au recunoscut și cum au siguranța că ești copilul lor și nu o altă nevăstuică sau o altă veveriță.

— Atunci trebuie să o întreb pe mama și să-l întreb și pe tata? întrebă nevăstuica.

— După părerea mea, nu e altă cale, răspunse veverița.

În acel moment, nevăstuica și-a dat seama că veverița cea mică nu mai plîngea, că, din contră, părea chiar veselă. De altfel, mai înainte de a se despărți, veverița cea mică îi spuse:

— Știi, aș vrea să te sărut, pentru că mi-ai făcut mult bine cu marile tale întrebări, o să țin mereu minte. Atunci, adio, căci eu trăiesc mai ales în copaci, iar tu mai ales în ierburile înalte!

Așa se termină povestea micii nevăstuici care-și punea mari întrebări.

Poveste pentru un băiat trist, care se plîngea prea des.
Poveste pentru o fată mică, nu prea sigură de originile ei.

Povestea băieţelului care voia să devină mare, dar să-şi păstreze ursuleţul de pluş

A fost odată un băieţaş care avea un ursuleţ pe care-l iubea mult. Nu-l părăsea niciodată, era cel mai un prieten al său. Trist ori vesel, îi plăcea mereu să simtă mirosul ursuleţului său. Cu el deschidea porţile visării. Dar într-o zi, unul dintre părinţi, ce credeţi? Crezînd că băieţelul se făcuse mare, a hotărît să-i ia ursuleţul. Părintele acesta se simţea un pic încurcat, căci simţea cît ţine copilul la ursuleţ.

Aşa că a inventat o poveste:

„O să trimitem ursuleţul acesta într-o ţară depărtată, unui copil care nu are ursuleţ."

Băiatul acela mic, ce-şi iubea ursuleţul, a fost tare mîhios. Ţinea mult la părintele ce voia să trimită ursuleţul într-o ţară depărtată, îl admira chiar şi nu a îndrăznit să-şi mărturisească mînia. E greu să-i spui cuiva mînia ta dacă ţii la acel om şi-l vezi destul de rar. Şi atunci băieţelul, care era tare rău, a început să facă pipi în pat în fiecare noapte. Era felul lui de a-şi spune mînia. În felul lui, el spunea şi că nu e la fel de mare ca acela care i-a trimis ursuleţul într-o ţară depărtată. Dovada era chiar faptul că nu i se ceruse părerea atunci cînd fusese despărţit de jucăria lui preferată, ursuleţul de pluş. E adevărat, mai avea doar un ochi şi doar o lăbuţă, dar cînd iubeşti pe cineva, îl iubeşti cu tot cu rănile sale, nu-i aşa?

Norocul e că acest copil avea doi părinţi.

Și cînd, într-un moment de mare încredere, și-a povestit supărarea sa de a fi fost despărțit de ursuleț, a primit o a doua jucărie.

Un ursuleț nou-nouț.

Dar a fost oare bine aceasta? Pentru că acest al doilea părinte voia în felul acesta ca băiatul să rămînă mic, să nu crească prea repede!

...Aceasta nimeni nu o poate ști... poate doar băiatul, care în adîncul lui voia să crească și să rămînă totuși iubit ca un copil mic.

Numai el singur o știe.

Așa se temină povestea băiețelului căruia i-a fost luat ursulețul de pluș.

Și, o să-mi spuneți, a făcut mereu pipi în pat?

Nu, nu, stați liniștiți! Într-o zi a simțit că poate să crească fără nici o teamă, că va fi iubit... chiar dacă e mare! Și în acea zi mînia i-a încetat, a doua zi nu a mai făcut pipi în pat, nici în ziua următoare și niciodată.

Poveste pentru un băiețel care era tare furios și care se zbătea între dorința de a crește mare și dorința de a rămîne mic.

Povestea puiului de pițigoi căruia îi fusese tare frică și care păstra în el o mînie cumplită

E cumplită mînia pițigoilor, căci ei au gît tare mic, și dacă mînia e mare, atunci ea nu poate ieși afară! Rămîne înțepenită acolo, iar în adînc, în spate, aproape de inimă, rămîne un fel de tristețe infinită, care e și ea blocată acolo.

În fine, să vă spun ce s-a întîmplat, dar nu-i ușor de povestit.

Totul se petrece în țara pițigoilor care, după cum știm cu toții, se află mai ales în copaci și în ceruri.

Un pui de pițigoi, care trăia singur cu mama lui și cu sora pițigoi, mergea în fiecare dimineață la școala de pițigoi pentru a învăța tot ce trebuie să știe un pițigoi: să zboare, să cînte, să-și lustruiască penele, să recunoască insectele micuțe ale pădurii, să nu se rătăcească în cer. Nu-i ușor în cer, nu sînt șosele și, apoi, cerul e mare: în față, în spate, la dreapta, la stînga, dedesubt, deasupra, pe scurt, peste tot trebuie să fii atent cînd zbori.

Acest pui de pițigoi pe care o să-l numesc Liajoc (da, e un nume de pițigoi și trebuie citit Lia-joc) se ducea deci toată ziua la școală, iar asta îi plăcea și mai ales îi plăcea de colegul său. Un coleg adevărat, care-l aștepta tot timpul dimineața cînd mergeau la școală. Zburau amîndoi, atenți să nu se lovească de copaci. Le plăcea mult să rîdă împreună, aveau se-

crete multe-multe pe care nu vi le spun, pentru că sînt numai secretele lor.

Într-o zi, învățătoarea de la școala de pițigoi, o pițigoaică bătrînă, care semăna cu o bufniță, se supără tare rău pe prietenul lui Liajoc. Mînioasă foc, îl lovi scurt cu aripa și acesta căzu, lovindu-se de o pietricică. A fost zăpăcit rău de tot.

Liajoc se simți amenințat de această întîmplare. Rămase tăcut și teama se cuibări în el. Își simțea inima mică de pițigoi înghesuindu-i-se în piept de cîte ori o vedea pe bătrîna învățătoare care semăna cu o bufniță.

Avea mintea plină de întrebări, ca și cum multe amintiri s-ar fi trezit în el. Vechi temeri pe care le uitase. Lovitura primită de prietenul său parcă o primise el, cu mult timp în urmă.

Seara, în cuib, se întreba dacă Tata plecase pentru că se certa cu Mama. Oare și el o lovise pe Mama, ca bătrîna bufniță?

Nenumărate sentimente urcau din el. Mama lui fusese de asemenea o pițigoaică mică, oare tot așa fusese lovită de un pițigoi violent?

Își spunea: „Dacă Tata ar fi aici, n-ar da voie nimănui să mă lovească, m-ar apăra!"

Multe erau întrebările pe care și le punea Liajoc înainte să se culce. Dar mînia și teama rămîneau adînc în el. Și dimineața cuibul tot era ud. Mama lui credea că făcuse pipi în cuib, dar nu, nu asta era. Erau lacrimile de furie plînse noaptea întreagă! Era ca o rană veche, redeschisă.

Nu știm cum a găsit micul Liajoc leacul ca să adoarmă liniștit.

Mai tîrziu, a hotărît să facă o călătorie împreună cu prietenul său. Amîndoi.

Ceea ce știm astăzi e că Liajoc știe, înăuntrul său, că în el sînt răni tare vechi, pe care le-am fi crezut uitate.

Și atunci cînd cunoști pe cineva căruia i le poți mărturisi, rănile se vindecă și apare rîsul... chiar și în somn.

Așa se termină, pentru astăzi, povestea puiului de pițigoi, care păstra în el o mînie cumplită

Pentru o fetiță care se îndoia de părinții ei.

Povestea ieduței care avea totul pentru a fi fericită

A fost odată, demult tare, dar nu mult în urmă, căci timpul și spațiul se amestecă uneori...

Prin urmare, a fost odată, sus la munte, o ieduță a cărei viață e uimitoare.

Era o ieduță albă toată, tînără și frumoasă foarte, cu ochi mari și căprui. Avea „totul pentru a fi fericită", trăia împreună cu tata și cu mama, cu frații și cu surorile ei. Era o ieduță fără o poveste a ei, însă nimeni nu știa că era foarte sensibilă. Un nimic era de ajuns ca să o rănească; un cuvînt, o privire o dădeau peste cap ziua întreagă. Foarte curajoasă, păstra totul în ea, nu se plîngea niciodată, căci îi era tare frică că o va necăji pe mama.

De fapt, se simțea dintotdeauna vinovată de a se fi născut. Da, undeva în ea trăia credința aceasta, că n-ar fi trebuit niciodată să iasă din pîntecele mamei ei, că ar fi trebuit să rămînă acolo. Simțea așa, dar nu-și putea explica de ce. Și uneori în viață nu e nevoie de nici un fel de explicații în plus pentru a simți lucrurile așa cum le simțim.

Într-o zi, ieduța — să fi tot avut 7–8 ani — stătea culcată în apropierea unui brad și de acolo a văzut ceva ce a tulburat-o profund pentru mulți ani. A văzut o iadă lîngă mama ei, sugînd atît de violent, încît ieduța noastră a crezut că mama ei va fi devorată.

I s-a făcut tare frică să nu o piardă pe mama ei. Dar niciodată, absolut niciodată, nu a putut să vorbească despre asta cu cineva.

Din acea zi, micuța a început să creadă că a deveni mamă înseamnă a-ți asuma riscul de a fi devorată. Astfel, în mintea ei, în inima ei, a hotărît că nu va crește niciodată, că nu va alăpta niciodată, adică nu va avea nicidată mameloane pline cu lapte.

A fost un soi de luptă adîncă în ea, între vitalitatea ei, căci micuța era tare vioaie, și refuzul de a crește.

Din acea zi, căprița noastră nu a mai fost fericită.

Toată lumea se agita în jurul ei, căci nu mai mînca.

Toată lumea îi dădea sfaturi, fără să știe de fapt despre ce este vorba.

Ca și cum de mîncare ar fi fost vorba!

Toți îi spuneau: „Mănîncă, altfel o să te mănînce lupul!"

Dar ieduța era tare încăpățînată, era de neclintit. Cînd hotăra ceva, nimeni nu o mai putea face să-și schimbe hotărîrea, nici chiar ea singură!

Își spunea: „Nu, nu mă înțeleg, dar nu o să le spun nimic..."

Așa au trecut anii. Și ieduța supraviețui cu greu și cu durere, refuzînd, curajoasă, să crească, să-și hrănească trupul ei de capră mică, pentru că frica de a nu fi devorată, dacă ar fi adus pe lume un puiuț, rămînea vie în ea.

Avea atîta frică în ea de lucrul acesta, că pînă și menstruația i s-a oprit.

Povestea nu spune cum a reușit ieduța, într-o bună zi, să scape de frică, cum a descoperit că pentru a exista e nevoie să accepți să ieși din pîntecul mamei. Și apoi că te poți despărți de cineva fără să-l pierzi.

Dar ce știm e că multe iedițe pot trăi în felul acesta, în frică, mult timp, foarte mult, fără să fie niciodată înțelese de cei din jur. Nici chiar cei care le iubesc nu le pot înțelege.

De altfel, cum să spui că te simți vinovat de moarte pentru faptul de a fi ieșit din pîntecele mamei!? La o asemenea întrebare, oricine ar ridica din umeri. Cum să spui că ți-e fri-

că să nu fii devorată... de un bebeluș pe care încă nu l-ai avut!? E aproape ridicol...

Și totuși există ieduțe care în adîncul lor știu că acesta e un fapt real. Că e atît de important, încît, dacă nu se poate vorbi despre aceasta, apare sentimentul sufocării, senzația că gîtul tot e blocat, în așa măsură încît nimic nu mai poate fi înghițit!

Așa se termină povestea ieduței care avea atîtea de spus, încît avea gura plină.

Poveste pentru o fetiță ce avea să devină anorexică.

Povestea florii necunoscute și a grădinarului ei

A fost odată o floare altfel decît toate celelalte, o floare dintr-un soi unic, o floare al cărei nume nici măcar grădinarul nu-l cunoștea. El plantase sămînța din care a răsărit, sperînd într-un rezultat cu totul special.

„O floare rară, așa cum n-ați mai văzut vreodată..." îi spusese negustorul străin care i-o vînduse.

La început, grădinarul și-a zis că aceasta ar fi o cale de a deveni celebru. Oameni din lumea largă ar veni să-i vadă floarea!

De cum a plantat sămînța, a și început să o ude. Zi de zi, cu grijă mare. Pe măsură ce creștea, grădinarul simțea că nu va fi dezamăgit. Va fi o floare cu adevărat unică, extraordinară. Totuși, el și-a dat repede seama că nu crește așa cum sperase.

— Avea prea multă apă?

— Ducea lipsă de îngrășăminte?

— Sau nu avea căldură cît îi trebuia?

În ciuda tuturor îngrijirilor sale, floarea dădea semne care-l nelinișteau. Se subția, pălea, își pierdea culoarea. Nu se mai hrănea cum trebuie nici măcar cu apa pe care o primea.

Grădinarul consultă enciclopedii despre plante, sperînd că va găsi un răspuns pentru suferința plantei. A chemat specialiști, care, luînd o poziție gravă, dădeau impresia că înțeleg despre ce e vorba. Nimic nu a fost de folos.

A îngrijit-o și mai abitir. Floarea se împuțina, slăbea, nu-i mergea deloc bine. Floare avea o viață plină de durere, căci se atașase de grădinar, dar fără să i-o spună.

Mai tîrziu, mult mai tîrziu, cînd grădinarul renunțase deja demult la grădinărit, iar părul îi era alb și spatele împovărat de ani, i-a trecut prin minte să consulte iarăși enciclopediile.

Și iată că-ntr-o zi a găsit floarea. Era o specie rară, de pe o planetă îndepărtată, numită „TĂCERE". Se numea Fiycamea și, printre îngrijirile speciale de care avea nevoie, se preciza că în fiecare seară trebuie să i se cînte și mai ales, mai ales, să i se vorbească.

Pentru o fetiță căreia îi era tare frică de Tata. (sau mam

Povestea micului delfin și a prietenului său, ursulețul

Trăia odată, în Țara Delfinilor, un delfin mic și albastru, care se mutase din vechea sa locuință. Da, schimbase marea. Dacă pînă acum înotase într-o mare caldă, iată-l plecînd împreună cu părinții-delfini și cu frățiorul-delfin și plonjînd într-o mare rece.

Aproape de locul unde se găseau acum, aproape de satul delfinilor, în fine, mă înțelegeți, trăia un pește feroce, care nu-i iubea deloc pe delfini.

Părinții micului delfin albastru, pe care de aici înainte îl vom numi Bucur, aduseseră cu ei un ursuleț, care era însoțitorul preferat al micului delfin.

Într-o zi, pe cînd se bălăcea în apă, așa cum bine știu toți delfinii să se bălăcească, vecinul cel feroce, care zărise ursulețul, îl zdrobi de o stîncă, așa, brutal, fără să avertizeze pe nimeni.

L-au descoperit mama-delfin și puii ei, era tot plin de sînge.

Nimeni n-a știut vreodată marea supărare a lui Bucur, micul delfin albastru.

Seara, în patul său de delfin, avea coșmaruri, imagini negre îi treceau prin fața ochilor. Plîngea uneori pe ascuns și nimeni nu știa ce e în străfundul sufletului său. Un amestec de teamă, mînie, violență și singurătate, toate acestea se frămîntau în el. Tumultul sentimentelor sale se traducea prin tuse și sufocări. Avea senzația că înghițise toată apa mării.

Toate acestea îi nelinișteau pe părinți, care l-au chemat pe doctorul-delfin. A încercat să-l vindece pe micul delfin, care

nu se mai juca ca toți ceilalți delfini de vîrsta sa, sărind printre valuri.

Nu știm cum se va termina povestea micului delfin albastru...

Ceea ce știm e că poartă în el o violență adîncă, de care îi e tare teamă...

Pentru un copil care și-a văzut cîinele ucis de un vecin.

Atunci cînd sînt trecute în cuvinte, sentimentele încep să vorbească

(Dialog posibil și real între o bunică și nepoata ei)

HÉLÈNE: Bunico, pot să te întreb ceva? De ce atunci cînd îmi spui că mă iubești tare mult simt în mine o căldură și în același timp îmi vine să te resping, să-ți fac rău? Nu înțeleg. E ciudată chestia asta! Și totuși știu că tu mă iubești tare mult.

BUNICA: Și ce crezi tu, singură despre această dublă senzație, despre acest tumult creat în tine de dragostea mea prea puternică?

HÉLÈNE: Ei bine, mă simt fericită și în același timp mi-e tare teamă.

BUNICA: Ți-e teamă...

HÉLÈNE: Mi-e teamă că o să-mi ceri lucruri la care nu o să pot să-ți răspund. Am impresia că trebuie să-ți înapoiez sau să-ți dau ceva. Că tu aștepți ceva neapărat. Că faptul acesta îți dă unele drepturi asupra mea. Că nu sînt liberă să-ți spun ceea ce aș avea chef să-ți spun. Iar asta mă obligă să iau o atitudine, să adopt un comportament diferit de cel pe care l-aș putea avea eu în mod obișnuit. Nu rîde, bunico, e tare serios ceea ce-ți spun, din tot amestecul acesta iese în mine o luptă. Și apoi nu mă simt demnă de dragostea ta, căci sînt plină de defecte.

(*Tăcere*)

Și mai e ceva. Nu pot să-ți spun că te iubesc, și să mă urăsc pentru asta. Tu, bunico, tu știi să o spui!

Mi-e teamă că, dacă o spun, voi fi tot timpul nevoită să-ți fiu pe plac pentru a-ți arăta lucrul acesta.

BUNICA: Ți-e teamă că o să te șantajez sentimental?

HÉLÈNE: Da. Uită-te, de exemplu, la Mama. Ea spune:

„Dacă mă iubești așa cum spui, arată-mi-o!

Fă cutare sau cutare lucru!

Fii așa și-așa!

Fă-mi pe plac!

Nu mă înfuria!

Nu mă contrazice!

Să înveți bine la școală!"

Iar cînd încerc să-i fac pe plac... niciodată nu e bine sau nu e așa cum vrea ea, cum vrea ea să fiu... sau că s-ar fi putut mai bine...

Și apoi, cînd mă apropii cu tandrețe de ea, mă respinge. Iar mie nu-mi pică bine. Și nu știu ce să fac cu toată dragostea pe care o am față de ea și pe care refuză să o primească. Degeaba știu că nu a avut o copilărie fericită și că a suferit mult, nu-i port pică pentru nimic, e drept, bunico, dar sufăr și mă simt rănită de faptul că-mi refuză dragostea și tandrețea, de faptul că-mi critică ajutorul pe care încerc să i-l dau în felul meu; niciodată nu-mi spune: „Sînt mîndră de tine, Hélène, văd că ai făcut curățenie în casă, ai călcat rufele!" sau altceva; nu, ea nu vede decît colțul prost spălat, că au rămas fire de praf pe mobilă sau cămașa care e strînsă altfel decît o strînge ea.

(*Micuța Hélène este foarte supărată în acest moment și simte o mare durere.*)

O iubesc, bunico, să știi, aș face orice pentru ea și cel mai rău e că nu pot nici măcar să-i spun că o iubesc, nu m-ar crede!

Mama ei nu e un tiran, dar e incapabilă să lase să se vadă tandrețea ascunsă în adîncul ei. De altfel, suferă pentru faptul că o face pe fiica ei să sufere.)

Și Hélène își continuă punerea în cuvinte:

Uite, cînd Tata face un gest de tandrețe pentru Mama, ea îl respinge și-i spune: „Ce ai, nu ți-e bine sau vrei ceva...?"

Mă uit la Tața și sufăr pentru el.

Și după aceea, spune că Tata nu e tandru cu ea... în timp ce ea e cea care-l respinge.

Iar eu, bunico, nu vreau să fiu așa și mi-e frică de ce o să devin!

BUNICA: Ți-e frică de viitor...

HÉLÈNE: Tot timpul, condiții...

BUNICA: Vorbești de condiții...

HÉLÈNE: Ai citit ce am scris pe bucata aceea de hîrtie — „Dragostea nu are preț, prețul nu simte dragostea"?

BUNICA: Da, cred că înțeleg; undeva în tine tu crezi în dragostea dezinteresată, în dragostea ca dar și în același timp te temi că va fi un preț de plătit și că, odată cu acest preț, dragostea dispare sau se ascunde.

HÉLÈNE: Da, cam așa.

Dar știi, bunico, tu nu ești așa. Cred că tu nu vrei nimic în schimbul dragostei tale, totuși mi-e teamă, ar fi prea frumos, prea minunat, ar fi fericirea absolută și, știi, bunico, nu mă simt demnă de o asemenea dragoste. E prea mult pentru mine.

BUNICA: Da, înțeleg ce simți, prin ce treci.

Dar, micuța mea Hélène, nu e nevoie să fii perfectă pentru a-ți permite să primești și să te bucuri de dragostea ce-ți este oferită!

Te iubim așa cum ești, pentru ceea ce ești.

E felul meu de a te iubi.

Hélène s-a cufundat în brațele bunicii și îi spune:

— Așa o să gîndesc de acum înainte!

Bunica ar mai fi putut să-i spună că sentimentele de dragoste sînt de multe feluri, că există tot atîtea feluri de a iubi cîți oameni sînt pe pămînt.

Că nu există nici o definiție proprie pentru dragoste. Că fiecare o poartă cu el și că dragostea diferă în funcție de persoana căreia îi e adresată.

Că mulți oameni se tem să iasă în întîmpinarea dragostei ce le este purtată.

Că sînt oameni în prezența cărora e greu să vorbești despre dragoste și tandrețe.

Că durerea cea mai mare nu e aceea de a nu fi iubit, ci aceea de a nu ști cum să primești dragostea ce-ți este oferită. Și că pentru celălalt durerea cea mai mare va fi sentimentul că dragostea lui e refuzată.

F. B.